ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΡΗΓΑ ΠΑΛΑΜΗΔΗ 4, ΤΗΛ. 30.297 ||| ΙΔΡΥΤΗΣ: Κ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ ||| ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝΤΩΝ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ||| ΣΑΒΒΑΤΟ 1 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1941

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ ΑΠΕΘΑΝΕ

«ΝΥΝ ΥΠΕΡ ΠΑΝΤΩΝ Ο ΑΓΩΝ»

ΕΜΠΡΟΣ ΑΔΙΣΤΑΚΤΟ ΠΡΟΣ ΤΗ ΝΙΚΗ

Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς, ὁ Κυβερνήτης ποὺ ὁδήγησε τὸ Ἔθνος πρὸς τὴ Νίκη, ὁ Πρωθυπουργὸς ποὺ τὴν 3 πρωϊνὴν τῆς 28 Ὀκτωβρίου εἶπε τὸ ἱστορικὸ μέγα «ὄχι» στὸ ἰταμὸ τελεσίγραφο τῶν Ἰταλῶν, ποὺ διανοήθηκαν νὰ καταστήσουν δούλη τὴν πατρίδα μας, δὲν ὑπάρχει πλέον ἐν μέσῳ ἡμῶν.

Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς πέθανε ὅταν ἡ Ἑλλάδα σύσσωμη, σὰν ἕνας καὶ μόνος ἄνθρωπος, ἔγραφε καὶ γράφει, στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας, μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ὡραῖες ἐποποιΐες τῆς μακραίωνης ἱστορίας μας. Πέθανε μὲ τὴν ὑπερτάτη ἱκανοποίηση, πὼς ὁδήγησε τὸ Ἔθνος στὶς τίμιες ἐπάλξεις, σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ δικαίους ἀγώνας ποὺ διεξήγαγε ποτὲ ὡς τώρα, γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὴν ἐλευθερία.

Σὲ μιὰ στιγμὴ κρίσιμη γιὰ ὅλα τὰ ἔθνη, σὲ μιὰ στιγμὴ ποὺ ὁ διεθνὴς τρόμος ἔκανε ἄλλους νὰ χάσουν τὰ πάντα χωρὶς νὰ σώσουν τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν, εἶχε τὸ θάρρος, ἐνσαρκώνοντας τὴν ὑπέρτατη θέληση τῆς Ἑλλάδας νὰ ὑπογραμμίση πὼς ὑπάρχουν μερικὰ πράγματα εἰς τὸν κόσμον αὐτόν, ποὺ δὲν ἐξαγοράζονται καὶ δὲν παραχωροῦνται. Ὑπῆρξε ἡ ἔκφραση ἐννέα ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, ποὺ ἦσαν καὶ εἶναι ἕτοιμοι νὰ προσφέρουν τὰ πάντα, εἰς τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα ποὺ διεξάγει ἡ φυλή μας. Τὸ παράδειγμα αὐτό, τοῦ μικροῦ σὲ ἔκταση, ἀλλὰ μεγάλου σὲ ἠθικὴ ἀξία τόπου μας, εστάθηκε ἀρκετὸ νὰ γαλβανίσει ὅλες τὶς ἐλεύθερες διάνοιες, ὅπου γῆς. Φανέρωσε πὼς ἡ μεγάλη ὑπόθεση ποὺ γι' αὐτὴν μάχεται τώρα ὁ κόσμος, μπορεῖ νὰ κερδηθεῖ, καὶ θὰ κερδηθεῖ, φτάνει ἡ εὐψυχία καὶ ἡ τόλμη νὰ συντροφεύουν ἐκείνους, ποὺ πιστεύουν σ' αὐτήν.

Ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ μὲ τὴν ἀπόφασή του ἄλλαξε τὴν πορείαν ὄχι μονάχα τῆς δικῆς μας ἱστορίας, ἀλλὰ τοῦ κόσμου, ἀποτελεῖ μίαν μεγάλην ἀπώλειαν. Ἡ προσωπικότης του κατηύθυνε τὸν ἀγῶνα. Ἦταν ἡ θερμουργὸς πνοή του. Ἡ εἱμαρμένη, ποὺ ἄδηλες εἶναι οἱ βουλές της, δὲ θέλησε νὰ τὸν ἀφήσει νὰ ὁδηγήσει τὸ Ἔθνος ὡς τὸν ὁριστικὸ θρίαμβο. Ἡ Ἑλλάδα ὅμως δίνει τὴν ὑπόσχεση πὼς τὴ νίκη, τὴ νίκη ποὺ ὁραματίζετο μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς του, θὰ τὴν κατακτήσει ὁσεσδήποτε θυσίες κι' ἂν ἀπαιτηθοῦν. Ὁ ἐχθρός, ποὺ ἐτόλμησε νὰ φαντασθεῖ πὼς θὰ καταπατοῦσε τὴ χώρα μας, θὰ δεῖ πὼς κάτω ἀπὸ τὸ γαλανὸ οὐρανὸ τῆς Ἑλλάδας κατοικοῦν ἄνδρες ἀληθινοί, ποὺ γι' αὐτοὺς τὸ σύνθημα τῶν προπατόρων τους τοῦ 21 «Ἐλευθερία ἢ θάνατος» δὲν εἶναι λέξη κενή.

Ἂν τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδας, εἴτε ἡγέται εἶναι εἴτε μαχηταί, εἶναι φθαρτά, ὅμως ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἀθάνατη. Ἔζησε καὶ θὰ ζήσει παντοτεινά, γιατὶ εἶναι πνεῦμα, ἰδέα, πολιτισμός. Εἶναι μιὰ δύναμη ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅ,τι μεγάλο, ὡραῖο, καλὸ διαθέτει ἡ ζωή. Ἀπὸ αὐτοῦ πηγάζει καὶ ἡ λατρεία ποὺ αἰσθάνουνται γι' αὐτὴν τὰ ἑκατομμύρια τῶν κατοίκων τῆς γῆς, ποὺ ἐδόξασαν καὶ λάμπρυναν ὄχι μονάχα οἱ Μαραθῶνες, οἱ Θερμοπύλες, οἱ Σαλαμῖνες, ἀλλὰ καὶ οἱ Παρθενῶνες καὶ οἱ Αἰσχύλοι καὶ οἱ Πίνδαροι καὶ οἱ Πλάτωνες.

Ὁ ταπεινὸς ἐχθρός μας γλήγορα θὰ ἀντιληφθεῖ, πὼς μάταια πολεμᾶ νὰ μᾶς συντρίψει. Χῶρες ποὺ φανερώνουν μέσα σὲ μιὰ τρισχιλιετῆ ἱστορία, πὼς ἐξακολουθοῦν πάντα νὰ ἐμπνέονται ἀπὸ τὰ ἴδια ἰδανικὰ καὶ τὴν ἴδια εὐψυχία, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ νικηθοῦν ἀπὸ μιὰ ὑλικὴ δύναμη. Ἡ νεώτερη Ἑλλάδα ποὺ ἐξέπληξε μιὰ φορὰ τὸν κόσμο στὸ 21, μὲ τὸ Μεσολόγγι, μὲ τὸ χορὸ τοῦ Ζαλόγγου, τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς, τὰ Ψαρᾶ, τὰ Δερβενάκια, τὸν ἐκπλήττει καὶ πάλι τώρα, μὲ τὸ ἔπος τῆς Πίνδου, τοῦ Καλαμᾶ, τῆς Κορυτσᾶς, τοῦ Ἀργυροκάστρου, τῆς Χειμάρρας, τῆς Κλεισούρας.

Ὁ ἡγέτης ἔπαυσε νὰ ζεῖ. Ἐμεῖς ὅλοι ἕνα καθῆκον ἔχουμε τώρα: νὰ συσπειρωθοῦμε, νὰ πυκνώσουμε τὶς τάξεις μας, νὰ πειθαρχήσομε στοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἀγῶνος, νὰ σφίξομε τὰ δόντια μας καὶ νὰ φανοῦμε ἀντάξιοι τῆς ἀπόφασης τῆς 3ης πρωϊνῆς τῆς 28ης Ὀκτωβρίου ἀντάξιοι τῆς Ἑλλάδας τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνα, ἀντάξιοι τοῦ 21, ἀντάξιοι τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τοῦ θαυμασμοῦ ποὺ μᾶς ἔχει τώρα ὁ κόσμος.

Ἐπίγραμμα ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΑ

Σὲ στήλη ὀρθὴ τοῦ Παρθενῶνα
βαθειὰ ἕνα «ΟΧΙ» ἂς γραφτεῖ
μὲ τ' ὄνομά σου τίποτ' ἄλλο
νὰ συμβολίζει στὸν αἰῶνα
Τιμὴ καὶ Ἀνδρειὰ καὶ Ἀρετὴ
καὶ Νοῦ μεγάλο.

Μ. ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

Τὸ διάγγελμα τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν

Μετὰ τὴν ὁρκωμοσίαν τῆς Κυβερνήσεως, ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὸ ἀκόλουθον διάγγελμά Του:

«Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος ἐπὶ 5 ἔτη διεκυβέρνησε παρὰ τὸ πλευρόν Μου τὴν χώραν Μου μετὰ δεξιότητος καὶ αὐτοθυσίας, ὁ ὁποῖος ἔθηκεν εἰς τὸ κρατὸς διὰ τῆς φωτεινῆς αὐτοῦ διανοίας βαθεῖαν τὴν σφραγῖδα τῆς παραγωγικῆς αὐτοῦ δραστηριότητος, ὁ ὁποῖος ἀνεπτέρωσε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ ὠρθώθη θαρραλέως πρὸ τῆς ἐχθρικῆς ἐπιβουλῆς, ἀπεχώρησε ἐκ τοῦ μέσου ἡμῶν διὰ νὰ μεταστῇ εἰς τὴν χορείαν τῶν διαπρεπῶν μορφῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἀποτίων τιμὴν εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ, διαβεβαιῶ τὸν λαὸν Μου ὅτι τὸ μέχρι τοῦδε ἐπιτελεσθὲν ἔργον εἰς ὅλα τὰ πεδία, τὸ πολιτικόν, τὸ στρατιωτικὸν καὶ

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 2)

ΣΤΟ ΝΕΚΡΟ ΜΑΣ

Κραταίωμα καὶ χαράκωμα κι' ἐλπίδα
Ζῶντας ἤσουν, καὶ φῶς παρηγοριᾶς.
Μεθαίνοντας ὀλόφωτη κρηπίδα
Ἔστησες μετερίζι ἐλευτεριᾶς!

Ὁποιοῦ στὰ κάστρ' ἀπάνω ἔχει πεθάνει,
Καμμιὰ ἀρετὴ δὲ χάνεται, καμμιά!
Ὡς ἔρριζο ἂν κοπεῖ δρὺ καὶ πλατάνι,
Κατοῦ πετάει τρακόσα ῥιζιμιά!

Ὅ,τι εἶχες πράξει, ὅ,τι εἶχες λαλήσει
Σὰν ἄστρα θὰ μᾶς φέγγουνε ἱλαρά.
Ὅ,τι ἔσπειρες μὲ πόνο, θὰ θερίσει
ἡ Ἑλλάδα μ' ἀνεκλάλητη χαρά.

Στὴν καρδιά μας αἰώνια ἐσὺ θὰ μένεις
Στὸν ἴσκιό σου ἀπὸ κάτω αἰώνια ἐμεῖς!
Καθὼς ὅταν ἐζοῦσες, θὰ ποιμαίνεις
Τὸ λαό σου στὸ δρόμο τῆς τιμῆς.

Κι' ὅταν, ἀπ' τὴ σκιά σου ὁδηγημένη
Στὸν ἅγιο ἀγῶνα, ἡ Ἑλλάδα μέσ' στὸ φῶς
Θ' ἀναστηθεῖ τὴ δόξα ἀστροντυμένη
Π' ὁ μόχθος σου τῆς 'τοίμασε ὁ κρυφός,

Τότες, αἰώνιο σύμβολο κι' ἰδέα
Ἀθάνατη, ἀπ' τὸ χῶμα σου, κι' ἐσύ,
Θ' ἀναστηθεῖς στὰ κάστρα μας σημαία
Στὸ εἰκονοστάσι εἰκόνα μας χρυσῆ!

ΤΑΚΗΣ ΜΠΑΡΛΑΣ

Η ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ

ΤΟ ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ ΤΗΣ Α. Μ. ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΕΝΟΠΛΟΥΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠ' ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 1)

εἰς τὸ πεδίον τῆς ἐργατικῆς καὶ ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς ὀργανώσεως τῆς Νεολαίας, θα συνεχισθῇ μὲ τὴν αὐτὴν πάντοτε πνοήν.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Πρόεδρος καὶ τὰ μέλη τῆς νέας Κυβερνήσεως Μου, τὴν ὁποίαν περιβάλλω μὲ τὴν αὐτὴν ὡς καὶ μέχρι σήμερον ἐκτίμησιν, ὑπῆρξαν ἐπὶ μακρὸν συνεργάται τοῦ ἐκλιπόντος, εἶναι σαφὴς περὶ τούτου ἐγγύησις. Σφικτὰ ἡνωμένοι μετὰ τοῦ λαοῦ Μου περὶ τὸν θρόνον Μου, ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ παραδείγματα τῶν προσφάτων ἐνδόξων σελίδων τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς, εἶμαι πεπεισμένος ὅτι μὲ ἀφοσίωσιν καὶ αὐταπάρνησιν θὰ εὐοδώσουν τὸν γιγάντιον ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον ὁ ἡρωϊκὸς ἑλληνικὸς στρατὸς διεξάγει ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς καὶ τὸν ὁποῖον, ἔστε βέβαιοι, θὰ φέρῃ οὗτος εἰς θριαμβευτικὸν πέρας.

Ζητῶ ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰς Ἑλληνίδας νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ παρέχουν ὡς καὶ μέχρι τοῦδε τὰ αὐτὰ ἀξιοθαύμαστα δείγματα πατριωτισμοῦ καὶ πειθαρχίας. Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν εὐχὴν τῆς Παναγίας, μὲ τὴν δύναμιν καὶ θέλησιν τοῦ Ἔθνους, ἡ Ἑλλάς, ἡ αἰωνία Ἑλλάς, θὰ ζήσῃ καὶ θὰ θριαμβεύσῃ, ἀνταξία τῶν μεγάλων μας προγόνων, ἀνταξία τῶν ἡρώων καὶ τῶν μαρτύρων μας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'»

Διάγγελμα τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως πρὸς τὰς ἐνόπλους δυνάμεις

Ἐπίσης, ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ἀπηύθυνε τὸ ἀκόλουθον διάγγελμα πρὸς τὰς ἐνόπλους δυνάμεις ξηρᾶς, θαλάσσης καὶ ἀέρος:

«Ἀξιωματικοί, Ὑπαξιωματικοί, Στρατιῶται, Ναῦται καὶ Σμηνῖται,

Ὁ Πρωθυπουργός Μου Ἰωάννης Μεταξᾶς, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος τῇ ἐπινεύσει Μου, τὴν ἱστορικὴν αὐγὴν τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940, ἀντέταξεν εἰς τὸν βάναυσον ἐπιδρομέα τὸ ὑπερήφανον «ὄχι» ἀπέθανεν.

Ἐγὼ ἐστερήθην πολυτίμου συνεργάτου, τὸ Ἔθνος πατρικοῦ καὶ ἀξίου Κυβερνήτου, ὁ Στρατὸς βαθύτατα πεπειραμένου παραστάτου καὶ συμβούλου.

Ἡ ἀπώλεια δι' ὅλους μας εἶναι σκληρά, σκληροτάτη. Ἀλλὰ ἡ Ἑλλάς, ὅπως τὴν ὀνειροπόλησεν ὁ ἐκλιπών, εἶναι αἰωνία καὶ ἀθάνατος.

Αἱ ἀρεταί του, ἀρεταὶ γνησίως ἑλληνικαὶ — πίστις, φιλοπατρία, αὐταπάρνησις — πρέπει νὰ ἐμπνεύσουν ὅλους μας.

Ὁ ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἑστιῶν ἀγών, τὸν ὁποῖον ἠρχίσατε μὲ τὸ μέτωπον ὑψηλὰ καὶ μὲ ἰσχυρὸν τὸ συναίσθημα τῆς ἱερότητός του, θὰ συνεχισθῇ καὶ θὰ ἀχθῇ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ εἰς πέρας.

Πρέπει νὰ ἀναπληρώσωμεν τὴν σκληρὰν ἀπώλειαν διὰ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἐνεργειῶν, διὰ πλήρους χαλυβδώσεως τῶν θελήσεων, δι' ἀποφασιστικότητος, τόλμης καὶ πείσματος.

Ἔχομεν μαζί μας τὸ δίκαιον καὶ θὰ νικήσωμεν.

Ἂν δὲ ὁ ἐκλιπὼν δὲν εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἴδῃ ὁλοκληρούμενον τὸν θρίαμβον, ἡ ψυχή του ὅμως θὰ ἀγαλλιάσῃ ὅταν ἀπὸ ἐκεῖ ψηλὰ ὅπου εὑρίσκεται τώρα θὰ ἴδῃ τὰ ὅπλα μας στεφανούμενα ἀπὸ λαμπρὰν καὶ ἄφθαρτον δόξαν.

Θὰ φανῶμεν ἀντάξιοι τῶν μεγάλων μας καὶ ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ ὅλοι ὁμοῦ, ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου θὰ ἀγωνισθῶμεν ὡς εἷς ἄνθρωπος μὲ ἀκράδαντον τὴν πεποίθησιν τῆς νίκης.

Ἕλληνες μαχηταί, ὁ Θεὸς σκέποι τὸν ἀγῶνα μας. Ἡ νίκη εἶναι δική μας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'»

Διάγγελμα τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸν Λαὸν

Εὐθὺς μετὰ τὴν ὁρκωμοσίαν τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως συνῆλθον εἰς σύντομον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐνεκρίθη τὸ ἀκόλουθον διάγγελμα πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν:

«Καθ' ἣν στιγμὴν σκληρὰ μοῖρα ἐστέρησε τὸ Ἔθνος τῆς μεγάλης μορφῆς τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ τῇ ἐντολῇ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως, ἡ Κυβέρνησις ἀναλαμβάνει βαρεῖαν κληρονομίαν νὰ συνεχίσῃ τὸ μέγα ἔργον. Οἱ ἱστορικοὶ δρόμοι τοὺς ὁποίους ἤνοιξεν ὁ μεγάλος ἀρχηγὸς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἔθνους, εὑρίσκονται ἀπὸ μακροῦ χαραγμένοι εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὴν ψυχήν μας καὶ μάλιστα τώρα, καθ' ἣν στιγμὴν αἱ μαχόμεναι ἔνοπλοι δυνάμεις τοῦ Ἔθνους, μὲ τὰ ἡρωϊκά των κατορθώματα, διατρανώνουν, κατέναντι τοῦ εἰσβολέως, τὴν ἀμετάτρεπτον θέλησιν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ζωήν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Πατρίδος, ὅπως τὰς ὠνειρεύθη ὁ μεγάλος μας νεκρός.

Τὸ ἔργον τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ, ἐν τῷ συνόλῳ του, εἶναι τόσον εὐρύ, μέγα καὶ πολυσύνθετον, ὥστε, μέσα εἰς τὴν ὀδύνην τῆς σημερινῆς στιγμῆς, νὰ μὴ ἀπομένῃ οὔτε χρόνος, οὔτε δύναμις διὰ νὰ ἐξαρθῇ.

Δίδομεν μόνον πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν καὶ γενικώτερον πρὸς τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον, τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ μετ' αὐταπαρνήσεως ἀγωνιζομένου Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, θὰ συνεχίσωμεν ἀποφασιστικῶς τὸ ἐθνικόν του πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον ὡς κύριον περιεχόμενον εἶχε καὶ ἔχει, ἐν πρώτοις τὴν νίκην κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καί, κατόπιν, τὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ προαγωγὴν τῶν ἐργαζομένων τάξεων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν παραγωγικὴν δύναμιν τοῦ Ἔθνους.

Ὄχι μόνον αἱ ἀρχαί, τὰς ὁποίας ἐν προκειμένῳ ἐφήρμοσεν ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς, ἐν ὁμοφωνίᾳ μετὰ τῶν συνεργατῶν του, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ δρᾶσις κατὰ τὸ παρελθὸν τοῦ Προέδρου τῆς σημερινῆς Κυβερνήσεως ἐγγυῶνται περὶ τούτου.

Ἐνώπιον τοῦ μεγάλου νεκροῦ καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Κυβέρνησις ἀναλαμβάνει τὴν συνέχισιν τοῦ μεγάλου ἔργου του, ἡ πρώτη μας σκέψις στρέφεται πρὸς τὰς μαχομένας ἡμῶν δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι δοξάζουν τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα εἰς τὰ πεδία τῆς τιμῆς.

Μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ Ἔθνος θὰ φέρῃ εἰς νικηφόρον τέρμα τὸν ἀναληφθέντα ἀγῶνα καὶ ἡ Ἑλλὰς θὰ συνεχίσῃ τὰ μεγάλα της πεπρωμένα, βαδίζομεν ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, μὲ θάρρος καὶ πίστιν πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως

Α. Κοριζῆς

Τὰ μέλη: Α. Ταμπακόπουλος, Ι. Δουρέντης, Α. Ἀποστολίδης, Ι. Ἀρβανίτης, Α. Οἰκονόμου, Γ. Κυριακός, Η. Κριμπᾶς, Γ. Νικολαΐδης, Κ. Κοτζιᾶς, Θ. Νικολούδης, Κ. Μπουρμπούλης, Ν. Σπέντζας, Ν. Παπαδήμας, Ιπ. Παπαβασιλείου, Π. Οἰκονομάκος, Ἀρ. Δημητρᾶτος, Γ. Ζαφειρόπουλος, Κ. Μανιαδάκης, Χ. Ἀλιβιζάτος, Α. Τζῖφος, Σ. Πολυζωγόπουλος, Μ. Κυριακόπουλος».

Η ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΔΙΑΤΑΓΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

Ἡμερησία Διαταγὴ τοῦ Ἀρχιστρατήγου

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἀνήγγειλε τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ διὰ τῆς ἀκολούθου Ἡμερησίας Διαταγῆς τοῦ Ἀρχιστρατήγου κ. Παπάγου:

«Ἀξιωματικοί, Ὑπαξιωματικοί, Στρατιῶται, Σμηνῖται,

Μὲ βαθυτάτην θλῖψιν σᾶς ἀναγγέλλω τὸν θάνατον τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννου Μεταξᾶ, συμβάντα τὴν νύκτα τῆς 28ης πρὸς τὴν 29ην τρέχοντος, κατόπιν βραχείας ἀσθενείας.

Ἀποσπώμενοι πρὸς στιγμὴν ἀπὸ τὸ τραχὺ ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπὸ τριμήνου ἔχετε ἀποδυθῆ, δεηθῆτε εἰς τὸν Ὕψιστον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ μεγάλου καὶ ἱστορικοῦ ἀνδρός, ὅστις, ἀφιερώσας ὅλας τὰς δυνάμεις του καὶ προσπαθείας του διὰ τὴν Πατρίδα καὶ ὅλως ἰδιαιτέρως διὰ τὰς ἐνόπλους δυνάμεις, συνετέλεσεν τοσοῦτον εἰς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ Ἔθνους καὶ τὴν ἄμυναν τῆς χώρας. Ἀφωσιωμένοι καὶ συσπειρωμένοι πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν, συνεχίσατε μετὰ τῆς αὐτῆς σιδηρᾶς θελήσεως καὶ μετὰ τῶν αὐτῶν ἀκάμπτων προσπαθειῶν τὸ ἱστορικὸν ἔργον τῆς προασπίσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀκεραιότητος τῆς φιλτάτης Πατρίδος μας, τὸ ὁποῖον σᾶς ἔχει ἀνατεθῆ.

Ἡ μόνη σκέψις, ἥτις πρέπει νὰ μᾶς καθοδηγῇ, εἶναι «ὅλα καὶ ὅλοι διὰ τὸν πόλεμον, μέχρι τῆς τελικῆς νίκης».

Ὁ ἀρχιστράτηγος

Α. ΠΑΠΑΓΟΣ».

ΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΙ ΤΟΥ ΣΤΙΓΜΑΙ. - ΠΩΣ ΕΠΗΛΘΕ ΤΟ ΜΟΙΡΑΙΟΝ

Ἡ ἀσθένεια, ἡ ὁποία ὡδήγησε τὸν Ἰωάννην Μεταξᾶν εἰς τὸν τάφον, ἐξεδηλώθη τὸ πρῶτον ὑπὸ μορφὴν ἐλαφρᾶς ἀδιαθεσίας πρὸ εἰκοσαημέρου καὶ συγκεκριμένως τὴν ἡμέραν τῆς ὀνομαστικῆς του ἑορτῆς. Κατ' αὐτήν, ὁ ἀείμνηστος Πρόεδρος κατελήφθη αἰφνης ὑπὸ σκοτοδίνης ἀποδοθείσης εἰς τὸν ὑπερβολικὸν κάματον τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Μὴ δώσας σημασίαν εἰς τὴν ἀδιαθεσίαν του αὐτὴν καὶ παρὰ τὰς συμβουλὰς τῶν οἰκείων του, ὁ Πρωθυπουργὸς συνέχισε τὸ πολύμοχθον ἔργον του μέχρι τοῦ προπαρελθόντος Σαββάτου, 18ης λήγοντος, ὁπότε ἐξεδηλώθη φλεγμονὴ τῆς ἀμυγδαλῆς. Ἐκλήθη ἀμέσως ὁ λαρυγγολόγος κ. Ν. Γεωργόπουλος, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐξήτασε τὸν ἀσθενῆ, συνεσκέφθη μετὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Φωκᾶ, γαμβροῦ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Προέδρου, περὶ τοῦ ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ τομὴ τῆς ἀμυγδαλῆς ἢ σύνθλιψις. Ἡ ἰατρικὴ σύσκεψις ἀπέκλινε ὑπὲρ τῆς δευτέρας γνώμης ἡ σύνθλιψις ἐγένετο καὶ ἀμέσως ὁ πυρετὸς ὑπεχώρησε. Κατὰ τὰ δύο ἑπόμενα εἰκοσιτετράωρα, ἡ ὑγεία τοῦ ἀσθενοῦς ἐφαίνετο βελτιουμένη. Ἡ βελτίωσις, ὅμως, αὐτή, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων, δὲν ἦτο παρὰ φαινομενικὴ καὶ ἀπὸ τῆς παρελθούσης Παρασκευῆς, ἡ κατάστασις τοῦ ἀσθενοῦς ἐπεδεινώθη ἐπικινδύνως, ἐκδηλωθέντων συμπτωμάτων ἐντερορραγίας, συνεπείᾳ παλαιοῦ ἕλκους εἰς τὸ δωδεκαδάκτυλον.

Τὴν ἑσπέραν τῆς ἰδίας ἡμέρας, οἱ εὑρισκόμενοι παρὰ τὴν κλίνην τοῦ μεγάλου ἀσθενοῦς θεράποντες ἰατροὶ ἤρχισαν νὰ ἐκδηλώνουν ἀπροκαλύπτως πλέον ζωηροτάτας ἀνησυχίας διότι ἐνεφανίσθη σαφὴς ὁ κίνδυνος τὸν ὁποῖον διέτρεχεν ἡ ζωή του. Κατόπιν ἰατρικοῦ συμβουλίου, ἀπεφασίσθη ἡ ἐνίσχυσις τοῦ ὀργανισμοῦ διὰ μεταγγίσεως αἵματος, ταυτοχρόνως, ὅμως, αἱ γενόμεναι μικροβιολογικαὶ ἀναλύσεις αἵματος καὶ οὔρων, ἔδιδον συμπτώματα προϊούσης δηλητηριάσεως τοῦ αἵματος. Ἐφ' ὅσον παρήρχοντο αἱ ὧραι, ἡ κατάστασις ἐπεδεινοῦτο γοργῶς, τὸ δὲ ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου, ὁ ἀσθενῶν Πρόεδρος ὑπέστη τὴν πρώτην κρίσιν, ἡ ὁποία τὸν ἔφερεν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου. Ἔντονος, ὅμως ἰατρικὴ ἐπέμβασις διὰ νέας μεταγγίσεως αἵματος, καρδιοτονωτικῶν καὶ ὀρροῦ, ἀπεσόβησε τὸ μοιραῖον, οὕτω δέ, κατὰ τὴν Κυριακὴν καὶ Δευτέραν, ἐσημειώθη ποιά τις ὕφεσις τῆς κρίσεως.

Ὁ κίνδυνος, ἐν τούτοις, διὰ τὴν ζωὴν τοῦ Προέδρου παρέμενεν ἀκέραιος. Δι' ὃ καὶ εἰδοποιήθη ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ὅτι ἔπρεπε ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἐκλογῆς νέου πρωθυπουργοῦ.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς Τρίτης (προχθὲς) ἡ κρίσις ἐπῆλθεν ἐντονωτέρα, τὴν δὲ 8ην ἑσπερινήν, ὁ ἐκ τῶν θεραπόντων ἰατρῶν καθηγητὴς κ. Β. Μπένσης ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα ἐξ ὀνόματος καὶ τῶν ἄλλων θεραπόντων ἰατρῶν ὅτι ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ θανάτου. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης, οἱ ἰατροὶ ἀπέβαλον πλέον πᾶσαν ἐλπίδα. Ἐνῷ ὁ διευθυντὴς τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ» κ. Λαμπάδος ἐκ τῶν θεραπόντων, ἐπίσης, ἰατρῶν τοῦ ἀσθενοῦς, μετεκάλεσε, φίλον του Ἄγγλον ὑπίατρον, ἐκ τῶν ὑπηρετούντων τοῦ ἐνταῦθα ἀγγλικοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου, ὁ ὁποῖος διέθετεν εἰδικὸν μηχάνημα εἰσπνοῶν ὀξυγόνου διὰ πιέσεως τοῦ ἀερίου. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ μηχανήματος αὐτοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ νέα μετάγγισις αἵματος ἀφ' ἑτέρου, ἡ ὁποία ἐγένετο κατ' ἄλλην μέθοδον, ὑποδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου ἰατροῦ, ἡ ἔκχυσις τέλος ὀρροῦ καὶ αἱ ἐνδοφλέβιοι καρδιοτονωτικαὶ ἐνέσεις ἐνεφάνισαν βελτίωσίν τινα, ἡ ὁποία δυστυχῶς ἦτο μόνον φαινομενική.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τῆς νυκτὸς τῆς παρελθούσης Κυριακῆς, οἱ θεράποντες ἰατροὶ ἦλθον εἰς τηλεφωνικὴν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ διαπρεποῦς Βιενναίου παθολόγου δόκτορος Ἔππιγκερ, ὁ ὁποῖος ἀκούσας τὸ ἱστορικὸν τῆς νόσου, συνεφώνησε πλήρως μὲ τὴν ἀκολουθηθεῖσαν θεραπευτικὴν ἀγωγὴν καὶ προσκληθεὶς ὅπως κατέλθῃ εἰς Ἀθήνας, ἐδέχθη ἀμέσως καὶ ἤρχισε ταξιδεύων. Φθάσας τὴν ἑσπέραν τῆς Τρίτης εἰς Βελιγράδιον, ὁπόθεν θὰ συνέχιζε τὸ ταξίδιόν του ἀεροπορικῶς, ὁ δόκτωρ Ἔππιγκερ ἐπεκοινώνησε καὶ πάλιν τηλεφωνικῶς μετὰ τῶν θεραπόντων ἰατρῶν, ζητήσας πληροφορίας περὶ τῆς πορείας τῆς νόσου. Μαθών, ὅμως, ὅτι ὁ ἀσθενὴς εἶχε πλέον εἰσέλθει εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ θανάτου, ἐματαίωσε τὴν συνέχειαν τοῦ ταξιδίου του καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Βιέννην. Σημειωτέον ὅτι οἱ θεράποντες ἰατροὶ εἶχον ἔλθει εἰς τηλεφωνικὴν ἐπαφὴν καὶ μετ' ἄλλου ξένου ἰατροῦ διαμένοντος εἰς τὸ Νοϋχάϊμ. Λόγῳ ὅμως τῆς μακρᾶς ἀποστάσεως, δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ἔγκαιρος μετάκλησίς του εἰς Ἀθήνας.

***

Κατὰ τὰς ἀνακοινώσεις τῶν θεραπόντων ἰατρῶν, ὁ θάνατος τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ προῆλθεν ἐκ δηλητηριάσεως τοῦ αἵματος, ἐντερορραγίας καὶ συνεπείᾳ τούτων, ἐκ καθολικῆς καταρρεύσεως τοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ ἐκλιπὼν Πρόεδρος εἶχε περιπέσει ἀπὸ τῆς παρελθούσης Παρασκευῆς εἰς λήθαργον, διακοπτόμενον δὶς ἢ τρὶς κατὰ εἰκοσιτετράωρον. Κατὰ τὰ ἀραιὰ αὐτὰ φωτεινὰ διαλείμματα, ὁ ἀσθενὴς ἤνοιγεν ὀλίγον τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐψέλιζεν ὀλίγας λέξεις, αἱ ὁποῖαι ἐδείκνυον ὅτι παρὰ τὴν ἐπιθανάτιον ἀγωνίαν, ὁ νοῦς του ἦτο ἐστραμμένος συνεχῶς πρὸς τὰ μεγάλα ἐθνικὰ ζητήματα. Ἀπὸ τῆς μεσημβρίας ὅμως τῆς προχθές, ὁ Πρόεδρος περιῆλθεν εἰς κωματώδη κατάστασιν, ὅταν δὲ τὴν 8.30' νυκτερινὴν ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, εἶχε χάσει πλέον διὰ παντὸς τὴν συναίσθησιν τῶν συμβαινόντων γύρω του.

Η ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ

«Κατόπιν βραχείας ἀσθενείας, ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως Ἰω. Μεταξᾶς, ἀπέθανε σήμερον τὴν 6.20' π. μ., εἰς τὴν ἐν Κηφισιᾷ οἰκίαν του.

***

Ἡ νέα Κυβέρνησις, ἀποτελουμένη ἀπὸ τὰ παλαιὰ μέλη, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Κοριζῆ, τέως ὑπουργοῦ τῆς Προνοίας καὶ νῦν διοικητοῦ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, ὡρκίσθη σήμερον τὴν πρωΐαν, 10.30' π.μ., ἐνώπιον τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαός, πληγεὶς ἀπὸ βαθυτάτην λύπην, παραμένει ἤρεμος καὶ ἡνωμένος, πιστὸς δὲ εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν, θὰ διεξαγάγῃ μέχρι πέρατος καὶ νικηφόρον τὸν πόλεμον».

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΗΠΕΙΡΟΥ - 1935

Τῆς Ε. Π.

Β'.

Τὰ Γιάννενα μαρτυροῦνε κι' ἄλλα πολλὰ τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Τ' ὄνομα διαβάζεται πρώτη φορὰ σὲ καταλόγους ἐπισκοπικοὺς στὸν 7ον αἰῶνα καὶ σὲ σιγίλιο Πατριαρχικὸ τοῦ 1020. Τὸ βγάζουνε ἄλλοι ἀπ' τὸν Παλαιολόγο κι' ἄλλοι ἀπ' τὸν Κατακουζηνὸ Ἰωάννη. Φαίνεται τὸ ὄντι κεῖνος ὁ βράχος πάνω στὴ λίμνη ἀρχὴ πολιτείας διαλεγμένη ἀπὸ γερασμένον αὐτοκράτορα γιὰ νὰ στυλώσει ὄνομα βαρὺ σὰν τὴ διάθεσή του.

Ἡ ἀγορὰ πάλι δείχνει περασμένον βίο τεχνῶν καὶ τεχνιτῶν. Ὑπάρχει ἀπὸ τὸ 1030 σιγίλιο τοῦ Βουλγαροκτόνου γιὰ ὑποστήριξη τῶν συναφιῶν. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας προοδεύανε τόσο ποὺ βγάζανε ὡς καὶ γλῶσσες γιὰ πειράγματα καὶ συνεννόηση, οἱ ῥαφτάδες τὰ μπουκουρέϊκα, οἱ γύφτοι τὰ ντόρτικα, οἱ βαγενάδες τὰ σωπικὰ καὶ ἄλλοι ἄλλα. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα οἱ τέχνες μετακινούντανε συχνά, ὅπου τὶς πήγαινε τὸ κέρδος, ὁ φθόνος, ἡ ἐποχή, τὰ ὑλικὰ καὶ ἡ πρόσκαιρη δύναμη ἐχθροῦ ἢ φίλου ἢ τεχνίτη καὶ ζούσανε. Τώρα τὶς κάρφωσε μιὰν ἀπρόσωπη αἰτία κι' ἐπιτόπου νεκρώνουνε. Ἔχουνε ἀκόμη ὄνομα οἱ Καλαρρυτινοὶ ἀσημουργοί. Οἱ Ζαγορίσιοι ταλιαδοῦροι καὶ σκαλιστάδες ἀπὸ τοὺς Φραγκιάδες καὶ τοὺς Νεγάδες. Οἱ Συρακιῶτες εἶναι ῥάφτες καὶ κεντιστάδες. Πρόφτασα τελευταίους δυὸ ἀσημουργοὺς τῆς οἰκογένειας Βούλγαρη, ἕναν σκαλιστὴ ποὺ τὸ σόϊ του εἶχε σκαλίσει τὰ τέμπλα τῶν ἐκκλησιῶν ὅλων ὡς τὸ Μεσολόγγι κι' ἕναν Χαράλαμπο ῥωμιοράφτη ποὺ δούλευε μόνο ἀπὸ τὸ ἐπιμέρωμα ὡς τὸ κολατσό· ὕστερα τἄφινε γιατὶ τοῦ βάραινε τὸ χέρι κι' ὁ νοῦς. Ὀνομάτιζε πιὰ τὸ κάθε πλουμὶ καὶ τὸ κάθε κομμάτι. Ἕνα κομμάτι τῆς ἀμασκάλης ποὺ ἀνοιγοκλείνει ἑνώνοντας μανίκι καὶ κορμὶ τὸ λένε βατραχάκι. Κ' εἶναι ἀμέτρητες οἱ παραλλαγὲς καὶ οἱ κανόνες γιὰ χρώματα καὶ σχέδια κατὰ χωριὰ καὶ κατὰ περίσταση. Πρόφτασα καὶ τὸν τελευταῖο καποτά, τὸ γέρο Κατσικάρη, ποὺ ἂν ἔμπαινε πελάτης στὸ παταράκι του τὸν πέρνανε τὰ κλάματα. Στὴν ἐποχή του ἔλενε πὼς δουλεύανε στὰ Γιάννενα 200 βελόνια. Τοὺς διορίσαμε ὅλους νὰ διδάξουνε τὶς τέχνες τους σ' ὀρφανοτροφεῖα, καθὼς καὶ μιὰ Ἑβραία τεχνίτρα στὰ μεταξωτὰ γαϊτάνια, χρυσογαΐτανα καὶ σειρήτια. Ὁλονῶν ἡ διδαχὴ πῆγε χαμένη, γιατὶ τὰ κορίτσια κι' ἀγόρια καὶ οἱ μεγάλοι ἢ τοὺς φοβούντανε ἢ τοὺς κατατρέχανε σὰ βρυκόλακες. Ἄλλες τέχνες χρήσιμες εἶναι τῶν χωριῶν τῆς Κόνιτσας ποὺ βγαίνουνε οἱ μαστόροι καὶ τῶν Βλάχων ποὺ ὑφαίνουνε ὅλα τὰ εἴδη σαγιάκια, σαμαροσκούτια, καλτσερά, πλούτη τῶν Σεπτεμβριανῶν παζαριῶν.

Τ' ἀρχοντικὰ σπίτια καὶ ὅσα κτίρια δημόσια μένουνε, μαρτυροῦνε σαλτανάτι Τούρκικο. Καθὼς καὶ ὁ χτῦπος τοῦ καλντεριμιοῦ. Μ' ἀπ' ὅσα εἶδε ἡ πολιτεία φαίνεται πὼς ὁ Ἀλῆ Πασᾶς περισσότερο εὔφρανε καὶ βασάνισε ἀξέχαστα τὴ μπερδεμένη της ψυχή. Γι' αὐτὸ μένουνε καὶ πολλὰ τραγούδια καὶ ἱστορίες, τὸ πιὸ ἑλληνικὸ μνημόσυνο. Κι' ἀπ' ὅσα διάβασα ἢ ἄκουσα τῆς ζωῆς του, καλλίτερα ἱστορίζει αὐτὸ τὸ κρυφὸ λαϊκὸ καμάρι καὶ δέος ἑνοῦς παπᾶ Τσαμαντιανοῦ τὸ τεφτέρι: «Ἔτει 1814 Σεπτέμβρης 26 θύμηση ποιὸς νὰ ζῆ καὶ νὰ μολογᾶ τὰ θάματα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Βεζύρη τί ἔκαμε καὶ τί θὰ κάμη ὁ Θεὸς τὸν ἠξεύρει. Κι' αὐτὸς ἐξετόπισε τοὺς Ἀγάδες ἀπὸ τὰ σπίτια τους κι' ἀπὸ τὸν τόπο τους καὶ χωργιά τους τοὺς ἀτζαμίδες καὶ ἄλλους πολλούς. Καὶ τοὺς Χριστιανοὺς τοὺς ἔχει καλὰ κι' ὁ Θεὸς νὰ ἔχη κι' αὐτὸν καλά. Τὸ σήμερον γράφω καὶ αὔριο δὲν ἠξεύρω τί μέλλει νὰ γίνη».

Ὁ μῶλος τῆς λίμνης ὀνομάζεται μὲ τὸ λυπημένο ὄνομα τῆς Κυρᾶ Φροσύνης. Τὰ τραγούδια της τὰ λένε ἀκόμα οἱ γύφτοι. Ἀπ' ὅλα περισσότερο ἀργεῖ νὰ ξεχαστεῖ ἡ ἄτυχη ὀμορφιά, ὕστερα ἡ ἀφοβιά.

Ἀπὸ κεῖ πάνε καΐκια γιὰ τὸ νησί. Τὰ κάνουνε ἀπὸ ξύλα χοντροπελεκημένα χωρὶς καρένα μὲ κοντόφαρδα κουπιά, στρούπους ἀπὸ βοῦρλα ἀτόφιοι καρποὶ τοῦ μέρους, χρήσι ἀτόφιοι καρποὶ τοῦ μέρους, χρήσιμοι. Ὁ νησιώτης ἀπ' τὴν πρύμη τραβᾶ τὰ δυὸ κουπιά, καθιστὸς σταυροπόδι γιὰ ὀρθός. Στοὺς πάγκους ῥίχνουνε στρωσίδια, τὰ καλὰ χρόνια μεταξωτά. Μιὰ ζωγραφιὰ παρισταίνει τὸν Ἀλῆ Πασᾶ ξαπλωμένον σὲ καΐκι μὲ τὸ τσιμπούκι καὶ φορεμένον τὸν τσουμπὲ στὸ μεγαλεῖο του. Στὴ λίμνη σεργιανᾶ ὁ κόσμος, καθὼς παντοῦ ὅπου ὑπάρχουνε νερὰ γλυκὰ ἢ ἁρμυρὰ τὶς καλὲς μέρες οἰκογενειακῶς. Φέρνουνε φαγιὰ καὶ στρώνουνε χαμηλὰ τραπέζια στὴ μέση τῶν καϊκιῶν καὶ διασκεδάζουνε οἱ πλούσιοι μὲ ὄργανα, οἱ φτωχοὶ μὲ τὸ στόμα. Τὸ χειμῶνα πέφτουνε ἀγριόπαπιες, φαλαρίδες, βουτηστάρια. Καὶ ψάρια βγάζει μαρίτσια, Τιλιάνους, Τσίμες, μαῦρα κι' ἀργοκίνητα· τὸ κρέας τους μυρίζει βοῦρκο. Οἱ χωριάτες τῶν κοντινῶν χωριῶν ἔχουνε συνήθεια νὰ τρῶνε ψάρι τὴν πρώτη μέρα τῆς Λαμπρῆς ὣς νὰ συνέλθουνε ἀπὸ τὴ νηστεία καὶ τὴ Δευτέρα ν' ἀρταίνουνται κρέας. Τὰ χέλια κ' οἱ καραβίδες εἶναι νόστιμα σὰ θαλασσινά.

Τὸ νησὶ πιάστηκε μὲς τὶς καλαμιὲς καὶ τὰ κρυφὰ τοῦ νεροῦ. Ἀπάνου ἔχει ἕνα χωριουδάκι κι' ἔξη μοναστηράκια κατὰ σειρὰ σ' ἕνα μονοπάτι. Πλησιάζοντας μὲ τὰ κουπιὰ θαρεῖς, πὼς κατεβαίνεις χαμηλὰ σκαλιά, ὄχι πὼς πλέεις ἴσια ὥσπου λίγο λίγο φανερώνεται μιὰ χωμένη μικρὴ πλάκα ζωγραφιστή, σὰν ἐξήγηση παλαιή. Τῶν ντοπιῶν ἡ φορεσιὰ εἶναι μαῦρα σαλβάρια καὶ γιλέκο σταυρωτό, τὸ χειμῶνα σκούφια καὶ σκιάδι ἀπὸ βοῦρλα γιὰ τοὺς ἥλιους. Μοιάζει μὲ τῶν λιμνίσιων τῆς Μακεδονίας, μὰ οἱ ἴδιοι λένε πὼς ἤρθανε ἀπ' τὰ Μωριά. Πλέκουνε ψάθες, καλάθια, κύρτους κι' ἄλλα τέτοια χρήσιμα.

Στὸ πρῶτο μοναστηράκι, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα, κλείστηκε ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ὅσο τὸν καταφέρανε νὰ βγεῖ ἀπ' τὸ Κάστρο τὸν Αὔγουστο στὰ 1820 ὅσο περίμενε τὴ συχώρεση τοῦ Σουλτάνου. Φαίνονται στὰ σανίδια τοῦ κελλιοῦ οἱ τρύπες ἀπ' τὶς σφαῖρες ποὺ ῥίξανε ἀπὸ κάτω οἱ Τάταροι πλησιάζοντας, τάχα πὼς φέρνουνε καλὴν ἀπάντηση. Δυὸ παλιὰ τραγούδια, λόγια γραμμένα, ὄχι τραγουδισμένα, λένε τὸ τέλος του ἔτσι:

Κι' ἐπῆγαν ὑποκάτω ὡς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ
Τοῦ ρίπτουν δυὸ ντουφέκια τοῦ κάμνουν χαλασιά
Τὸν πῆρ' ἕνα μολύβι ὑποκατωθιά
Κι' ἐπῆ καὶ τοῦ βγῆκε στὴν πλάτ' ἀπανωθιά
Ἄρχισε νὰ βογγάη καὶ νὰ ψυχομαχᾶ
Πηδιέται ὀλίγον ὕστερα ξεψυχᾶ
Μάνθος Ντζεβαρίτης φωνάζ' Ἀλῆ Πασᾶς
Ἀπέθαν κι' ἂς ἔλθη τώρα ὁ Μεμὲτ Πασᾶς
Πῆγαν τὸν κολασμέναν Βεζύρη τὸν Ἀλῆ
Καβατζιπασᾶς τοῦ πέφτει τοῦ πέρ' τὴν κεφαλή

Ἀλῆ Πασᾶς ἐχάθη
Κι' ἀπάνω του ἐρ'φθη
Τραβῶντας τὸ σπαθί του
Μὲ ὅλην τὴν ὀργή του
Τί ψεύτης καὶ τί πλάνος
Ποῦ εἶνε ὁ Σουλτάνος
Τὸν λόγον του ἀρνεῖται
Δὲν πρέπει νὰ τιμῆται
Τ' ἀκοῦτε Ἀλβανῖται
Ἐγὼ λοιπὸν πεθαίνω
Εἰς Ἅδην κατεβαίνω
Μὸν θὰ μὲ θυμηθῆτε
Ὅλοι σας Ἀλβανῖται
Κι' οἱ Τοῦρκοι κ' οἱ Ρωμαῖοι
Ἀκόμα κι' οἱ Ἑβραῖοι
Ὕστερα νεστενάζει
Βασιλικὴ φωνάζει
Θέλει νὰ τὴν σκοτώση
Διὰ νὰ μὴ γλυτώση

Ὑπάρχει καὶ μιὰ ἱστορία τοῦ κομπολογιοῦ ποὺ λέει πὼς βγαίνοντας ἀπ' τὸ Κάστρο ὁ Ἀλῆς ἄφησε τὸν ἔμπιστό του Γιουσοὺφ Ἀράπη στὸν τοπχανὲ μὲ φυτίλι στὸ χέρι μέρα νύχτα καὶ συμφωνία ἂν τοῦ στείλει τὸ κεχριμπαρένιο κομπολόϊ του, νὰ δώσει φωτιὰ νὰ καοῦνε τὰ Γιάννενα, πὼς δὲν ὑπάρχει πιὰ ἐλπίδα. Μὰ ἡ Βασιλικὴ τοῦ τὸ 'τηρε στὸν ὕπνο του, γιατὶ στὰ τελευταῖα του δὲν ἔβρισκε ὕπνο, παρὰ στὰ γόνατά της, τὸν ἐξευτέλισε, μὰ γλυτώσανε τὰ Γιάννενα. Θάψανε τὸ κορμί του στὸ μνῆμα ποὖχε μοναχός του ἑτοιμάσει στὸ Κάστρο, καθὼς συνηθίζουνε οἱ περήφανοι, τάχα πὼς μὲ τὴ θέλησή τους μπαίνουνε μέσα στὴ γῆ. Τὴν κεφαλή του τὴν πήρανε τυλιγμένη καὶ σὲ ἀσημένιο σινὶ τὴν δείξανε τοῦ Σουλτάνου. Ἅμα χαλούσανε τὰ νεκροταφεῖα τῆς Πόλης στὸ 1925, ἤρθανε ἀρβανίτισσες τῆς φάρας του καὶ τὸν κλάψανε ἀκόμα μιὰ φορά. Πολλῶν ντόπιων καὶ ξένων ὁ νοῦς φουσκώνει κατὰ ἐποχὲς μὲ τὴ θύμηση τοῦ θησαυροῦ του ποὺ ἔμεινε χωσμένος στὸ Κάστρο. Στὰ 1931 γίνηκε καὶ μιὰ ἑταιρεία μὰ δὲν ἀκούστηκε νὰ βρεθεῖ ποτὲ οὔτε φλουρί.

Κατὰ σειρά, στὸ μονοπάτι, πρῶτο ἔρχεται τὸ μοναστῆρι τοῦ Σπανοῦ, δεύτερο τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ντίλιου, τοῦ Προδρόμου, τῆς Ἐλεούσας καὶ τοῦ Σωτῆρος στὴν κορφούλα. Παλιότερο εἶνε τοῦ Προδρόμου ἀπὸ τὰ 1506, τοῦ Σπανοῦ εἶναι ἡ Σχολὴ τῶν Φιλανθρωπινῶν. Στὸ νάρθηκα αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας εἶναι ζωγραφισμένοι ἕξη ἀρχαῖοι φιλόσοφοι: ὁ Πλάτων, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἀπολλώνιος, ὁ Θουκυδίδης κλπ., σὰν Ἅγιοι, ζωγραφισμένοι ἀπὸ πονηριὰ σοφοῦ ἢ θαυμαστοῦ ἀγράμματου τεχνίτη δὲν ξεδιαλύνει. Στοῦ Ντίλιου ἔχει τοιχογραφίες αὐτοκρατορικὲς καλὰ διατηρημένες. Στὰ 1928 κλέψανε δυὸ εἰκόνες παλιὲς τῆς Ἐλεούσας καὶ τῆς Δευτέρας Παρουσίας, μεγάλης ἀξίας.

Οἱ παλιὲς ἐκκλησίες στὰ Γιάννενα, καήκανε ὅλες μὲ τὴ φωτιά. Ἡ Μητρόπολη ἔχει τέμπλο καὶ στολίδια σκαλισμένα βαθειὰ καὶ φανταχτερά. Στὸν αὐλόγυρο εἶναι τὸ μνῆμα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου νεομάρτυρα.

Στὴ Μητρόπολη πάλι μένει δὲ μένει ὁ ἀκάθιστος Ἀρχιεπίσκοπος Σπυρίδων, γραμμένος κι' αὐτὸς μαζὶ μὲ τ' ἄλλα ἠπειρώτικα, ἀπὸ τὴ φροντίδα τῆς ἐπισκοπῆς του, πρὶν πεθάνει. Ὁ κόσμος τὸν περνᾶ Ἠπειρώτη, μὰ ἡ καταγωγή του εἶναι ἀπὸ τὰ χωριὰ τοῦ Μαρμαρᾶ καὶ τὸ τάξιμο τῆς ζωῆς του τῶντι μικρασιάτη τάξιμο.

Στὴ βορεινὴ ἄκρη βγαίνοντας ἀπ' τὰ Γιάννενα, ἀρχίζει ὁ δρόμος ποὺ ὅσο τραβᾶ σηκώνει καὶ τὰ ξένα ὀνόματα: Μπεράτι, Μπιτόλια, Κορυτσᾶ. Οἱ δρόμοι ἐδῶ πιάνουνται μὲ σοβαρὸ μιὰ μέρα λογαριασμένη, ἀλλοῦ τὰ κοντινὰ ξεπετάματα καὶ οἱ σωφέρηδες ἔχουνε κληρονομήσει τὴν εὐθύνη τῶν κυρατζήδων τῶν καραβανιῶν ποὺ πηγαινοφέρνανε παράδες, νύφες, συμφωνίες, ὀρφανά, παραγγελίες — τ' αὐτοκίνητα γνωρισμένα ἀπὸ τ' ἀγόρια καὶ χαιρετημένα ἀπ' τοὺς ὄχτους.

Πρόφτασα κυρατζῆδες Μετσοβίτες καὶ Παραμυθιῶτες. Χειμῶνα κι' ἄνοιξη περνούσανε ὅλες τὶς τυραννίες. Εἶδα μουλάρια βαλτωμένα ὡς τὸ λαιμὸ σὲ νεροφαγώματα κι' ἄλλα ν' ἀνεβαίνουνε τὰ ποτάμια βογγῶντας σὰ νὰ σκίζουνε πέτρες. Μονοπάτια νὰ χάνουνται μπρὸς στὰ πόδια τους σὰν καπνός. Αὐτὰ πρὶν γενοῦνε δρόμοι. Τώρα φορτώνουνε ὅ,τι περισσέψει ἀπ' τ' αὐτοκίνητα. Δώρησα ἑνοῦ παλιοῦ κυρατζῆ σὰν γέρασε πολὺ ἕνα τεφτέρι νὰ γράφει ὅ,τι θυμούντανε ἀπ' τὰ ταξίδια του, ἀλλὰ τόσο περβόλι καρδιὰ ἔτυχε νἄχει αὐτός, ποὺ θυμούντανε προπάντων ὅ,τι καλὸ εἶχε φάει. Γούσας Θωμᾶς τ' ὄνομά του. Καὶ ἄλλα τυχαῖα ὄμορφα λέει: Ἀπὸ τὸ ἔτος 1883 ἄρχισε τὸ ταξίδι διὰ Θεσσαλονίκη καὶ Σέρρας. Πρώτη βραδυὰ ἐκοιμήθηκα στὴ λεύκα, τὸ βράδυ ἐφάγαμε σουβλιμὰ κρέας μὲ τὸν ἐξάδελφόν μου Νικόλα Ράμου καὶ μὲ τὸν Πάνο Πλακήδα, εἴχαμε ἄλογα ἕνδεκα, εἴχαμε δυὸ ἐπιβάτες, δυὸ φορτώματα ψαρόκολλα, τέσσερες καμπάνες διὰ Θεσσαλονίκη δύο φορτώματα χρυσογαΐτανα, δύο φορτώματα ταμπάκο, δύο φορτώματα δέρματα καὶ ἕνα μπινέκι ἐκαβαλίκηκε ὁ Νικόλας Ράμος, ἐγὼ καβαλίκευα στὰ χρυσαγαΐτανα, καὶ ὁ ἄλλος πεζός. Τὴν δεύτερη βραδυὰ ἐκοιμηθήκαμε εἰς τὰ τρία χάνια καὶ φάγαμε ψάρια πέστροφες ποταμίσες καὶ λίγο γιαοῦρτι... Κυριακὴ πρωῒ Ἰουνίου 30 ἀπεράσαμε ἀπὸ τὸ Μέτσοβο καὶ πάνω ἀπὸ τὸν Ἅγιο Γεώργιον βαροῦσαν οἱ καμπάνες καὶ πήγαιναν ὁ κόσμος στὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τὸν Ἅγιον Γεώργιον εἶναι μιὰ βρύση καὶ πήραμε ἀνήφορο καὶ βγήκαμε ἀπάνω στὶς κουρτσές, ἐκαθίσαμε γιόμα βράδυ ἦταν τὰ τσιαίρια σὰν Μάης, ἐπήραμε ἕνα κατσίκι μὲ τοὺς ἐπιβάτες ὅλοι μαζί, ὁ δραγάτης μᾶς τὸ ἔψηνε καὶ ἡμεῖς πίναμε ρακὴ ἕως ὅτου νὰ ψηθῇ εἴχαμε καὶ κρασί, τὸ βράδυ ἐπίσης, οἱ ἐπιβάτες ἔμειναν πολὺ εὐχαριστημένοι, τὸ πρωῒ σηκωθήκαμε καὶ ἐπήραμε τὸ τζὰν χορτάρια εἶναι δάσος ἔλατα πεῦκα τὰ περισσότερα τὰ εἶχαν κομμένα διότι ἦταν πυκνὰ διὰ νὰ βλέπομε τὸ δρόμο νὰ βαδίζουμε τὰ ἄλογα βαροῦσαν τὰ κυπριὰ καὶ τὰ ἀηδόνια λαλοῦσαν ἀπὸ κοντά, τὸ ἀπόγιομα ἐκινήσαμε διὰ τὴν Κρανιὰ δρόμος στενὸς πολύ, ἐκεῖ κατοικοῦσαν οἱ κλέφτες, κακοτοπιὰ πογάζη τῆς Κρανιᾶς ξακουστό... ἔπειτα πήγαμε στὸ Κυπριὸ τρεῖς ὧρες, ἐκεῖ ψωνίσαμε κρέας ἑκατὸ παράδες ἡ ὀκᾶ κρασὶ ἕνα γρόσι ἐπήγαμε τὸ γιόμα εἰς ἕνα χωριὸ ὀνομάζεται Βαλαχάδες ἦταν χριστιανοὶ καὶ ἔγιναν τοῦρκοι, διὰ τοῦτο ὀνόμαζεται Βαλαχάδες.

»Ἕως ὅτου φθάσωμε εἰς τὴ Βέρροια, εἰς ἕνα μέρος ὀνομάζεται Βρωμοπήγαδο, εἰς τὸ χάνι μέσα ἦταν ὅλου κλέφτες ζωγραφισμένοι ὅταν τοὺς εἶδα ἀνατρόμαξα, τὸ πρωῒ ἀπεράσαμε ἀπὸ τὴ Βέρροια ὡραία πόλις ἔχει καὶ συντριβάνι εἰς τὸ μέσον τῆς πολιτείας ἔχει καὶ ὡρολόγιον. Ἐπήγαμε δυὸ ὧρες ἐδῶθ' ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ καθίσαμε εἰς ἕνα μέρος ὀνομάζεται Ὄρλυκο εἶνε λιβάδι ξεφορτώσαμε καὶ ἀπέρασε καὶ ὁ Σιδηρόδρομος τότε πρῶτο εἶδα Ἀμαξοστοιχία, τὸ πρωῒ βαδίσαμε διὰ τὴν Θεσσαλονίκη, ἀπαντήσαμε τὸ πρωῒ τριάντα γκαμῆλες μὲ τὰ κουδούνια, ὁ γκαμηλιάρης ἦταν μπροστὰ εἰς τὸ γαϊδοῦρι καβάλα μὲ ἕνα μικρὸ ἀργιλὲ στὸ χέρι του καὶ ἐπήγαινε σιγὰ σιγὰ μὲ τὶς γκαμῆλες φορτωμένες, τὰ ἄλογα ὅταν εἶδαν τὶς γκαμῆλες ἀφοβήθηκαν καὶ σταμάτησαν, ὅταν φθάσαμε εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ξεφορτώσαμε τὸ πρωῒ θαυμάσαμε τὸ μόλο μὲ τὰ βαπόρια καὶ τὰ μάρμαρα».

Ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἦβγε τὰ τελευταῖα χρόνια τὸ τραγούδι τοῦ Ρόβα. Τὰ τραγούδια φαίνεται πὼς βγαίνουνε ὀπάνω στὴ δόξα, ἀλλὰ περισσότερο γίνονται ἅμα κοντεύει στὰ τέλη του ἕνα πράμα.

Ὁ δρόμος τοῦτος χωρίζει ἀριστερὰ γιὰ Ζίτσα, Γουμενίτσα, Παραμυθιά, καὶ ὕστερα περνᾶ τὴ γέφυρα τοῦ Λυκόστομου χτισμένην ἀπὸ ἕναν πασᾶ ποὺ τοῦ πνίγηκε ὁ μοναχογιὸς περνῶντας τὸ βάλτο. Τὸ χειμῶνα τὰ νερὰ τῆς Λαψίστας μὲ τῆς Λίμνης γίνουνται ἕνα. Καὶ πολλὰ χάνια μεγάλα παλιά, τώρα ἐρείπια.

Στὰ 18 χιλ. πιάνουνε οἱ κορδέλλες τοῦ Ζαγοριοῦ — στὸ μέρος Καρυές. Ὑπάρχει κι' ἕνας συνοικισμὸς Ποντίων, ἡ Ἀσφάκα, 30 σπίτια, καθένα, μιὰ γλυτωμένη κιβωτός, μὲ καλαμοκάλυβα γιὰ τὰ ζῶα τους στιβασμένα ξύλα, ποὺ συνεχίζει τὴν ὀρεινὴ πρόβλεψη καὶ μοναξιά.

Στὰ 30 χιλ. κόβει ἕνας ἁμαξιτὸς ὡς τὸ Μοναστῆρι τῆς Βελᾶς, ποὺ τὸ ξομολογήθηκε ὁ Δεσπότης Σπυρίδων πὼς εἶναι τὸ ἀγαπημένο χτίσμα του. Τὸ σχεδίασε φίλος του Μακεδόνας, ὁ Ἀριστοτέλης Ζάχος, καὶ τὰ ψηλὰ ντουβάρια του εἶναι χτισμένα μὲ ψέματα κι' ἀλήθεια, μὴ βρίσκοντας χρῆμα γιὰ τόσο παράμερους σκοπούς. Στὴν ἀρχὴ τὰ καλογεράκια στρώνανε μιὰ βελέντζα πάνω στὶς πλάκες τῶν κελλιῶν, πότε νηστικὰ καὶ πότε χορτᾶτα καὶ οἱ δάσκαλοι ζητούσανε ἀπ' τὰ φυλάκια στρατιῶτες γιὰ παγάνα νὰ περιορίζουνε τοὺς λύκους. Ἔρχονται προπάντων ἀπ' τὴν Ἀλβανία παπαδοπαίδια καὶ δασκαλοπαίδια γιὰ τὸν πόθο τῆς ἐμποδισμένης γλώσσας. Ἡ ἐκκλησία τοῦ μοναστηριοῦ εἶναι ἀπὸ παλιότερα χτισμένη. Στὶς 8 Σεπτεμβρίου γίνεται πανηγύρι, κατεβαίνουνε Πωγωνίσιοι, Ζαγορίσιοι καὶ Γιαννιῶτες. Καὶ ὄργανα πολλά, τὴν ὥρα τῆς λειτουργίας σωπαίνουνε. Λειτουργᾶ ὁ ἴδιος ὁ Δεσπότης καὶ ἅμα ψέλνει καταμόναχος τὸ «Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ», ἡ φωνή του γεμίζει τὴν ἐκκλησία προσδοκία καὶ παράπονο. Στὴν ἀπόλυση περνοῦνε ὅλοι καὶ τοῦ φιλοῦνε τὸ δεξὶ χέρι ποὺ τοῦ κρέμεται μέσα στ' ἄμφια ξερὸ ἀπὸ κούραση. Ὡς χαρά του ὕστερα σεργιανᾶ τὰ μπάλια τῆς χρονιᾶς.

Στὰ 30 χιλ. γυρίζει ὁ δρόμος ἀριστερὰ γιὰ τ' Ἀργυρόκαστρο, Ἅγ. Σαράντα, δεξιὰ γιὰ Κόνιτσα, Λιασκοβίκι, Κορυτσᾶ. Ὁ ἀριστερὸς περνᾶ τὸ σύνορο στὴν Κακαβιὰ κι' ὁ δεξιὸς στὴ Μεσογέφυρα, λοιπὸν στρατιῶτες ντυμένοι ἀπὸ τὴ μιὰ χακὶ πρασινωπὸ κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη χακὶ κοκκινωπὸ φυλάγουνε τὰ δυὸ στημένα λιθάρια. Ἡ γραμμὴ περνᾶ ψηλὰ τὰ Νεμέρτζικα, ὅπως πέφτουνε τὰ νερὰ καὶ χαμηλὰ τὸν Σαραντάπορο. Στὰ 1924 οἱ Ἰταλοὶ μὲ ἄλλους ξένους βάλανε τὰ ὁρόσημα. Τοὺς πᾶνε τῶν Ἰταλῶν τέτοιες δουλειές, ὅπου περιδιαβάζουνε ψηλώματα κιαλάροντας καὶ διατάζοντας. Τότε ῥίξανε καὶ σκοτώσανε τὸ στρατηγό τους, ποιοὶ ἀράθυμοι βαριεστισμένοι δὲ φανερώθηκε ποτέ. Γιὰ τιμωρία τότε κόψανε τῆς Ἑλλάδας ὡς 110 στρέμματα καὶ πληρωθήκανε ἀποζημίωση 40 ἑκατομμύρια δραχμές. Τόσο κοστίζει ἕνας τους στρατηγός.

Ὡς τ' Ἀργυρόκαστρο τὰ χωριὰ στὶς πλαγιὲς εἶναι ἑλληνικά. Τὴ Δευτέρα τοῦ Πάσχα οἱ νυφάδες πᾶνε κουλοῦρες κι' αὐγὰ στὰ πεθερικά, φορεμένες τὴ Δροπολίτικη κεφαλοδεσιὰ καὶ καλὲς φορεσιὲς στητὲς ἀπ' τὸ κέντημα, ὁ δρόμος ἕνα θέατρο μὲ κοκκαλένιες φιγοῦρες. Στὰ 80 χιλ. κόβει γιὰ Ντέλβινο — Ἅγ. Σαράντα καὶ τὰ χωριὰ τῆς Χειμάρρας. Αὐτὰ ὅσο ἤτανε Τούρκικα δὲν πληρώνανε φόρους καὶ οἱ ἄντρες περπατούσανε μὲ τὰ ὅπλα τους. Ἅμα μιὰ γυναῖκα ἔκανε πολλὰ θηλυκά, ἔπαιρναν ἄλλη κ' εἴχανε δυὸ χωρὶς κατηγόρια γιὰ νὰ μὴν ἀδυνατοῦνε οἱ φάρες. Ἀνακατεμμένα αἵματα καὶ συνήθεια — μὰ πολὺ ἀγαπήσανε τὴν Ἑλλάδα. Ζήσανε πέντε μῆνες στὰ 1917 ὡς Ἕλληνες καὶ πάλι, σὰν ἔγινε κράτος ἡ Ἀλβανία, βαστάξανε μοναχοὶ τοὺς πόλεμο. Στὴν κυβέρνησή τους ἤτανε κι ὁ Δεσπότης Σπυρίδων. Τώρα ἀνοίγοντας οἱ δρόμοι σκορπίσανε τὰ πολλὰ κατορθώματα.

Ὁ ἄλλος δρόμος τῆς Κορυτσᾶς πάει ὡς στὴ Μακεδονία ἀπὸ Πισοδέρι — Φλώρινα γιὰ Θεσσαλονίκη. Μετὰ τὸ Καλπάκι πιάνει ἕνα μονοπάτι γιὰ τὸ δυτικὸ Ζαγόρι. Ἡ περιφέρεια ἀπὸ Ζαγόρι ὡς Κούρεντα εἶναι τὸ Πωγώνι καὶ μεγάλα χωριά. Βησσάνη, Δελβινάκι, Δολιανά, Τσαραπλανά. Οἱ γυναῖκες κάνουνε ὡς καὶ ζευγάρι· φοροῦνε ποκαμίσα κοντή, ζωνάρι μαλλένιο καὶ τσαρούχια χωρὶς φοῦντες χωριστὰ μὲ μύτη γιὰ βάδισμα. Ἡ καλὴ φορεσιὰ ἔχει διπλὴ σειρὰ κουμπιὰ χρυσᾶ καὶ κορδόνια μεταξωτὸ ριγωτό, τὶς Κυριακὲς χορεύουνε πιαστὲς στὰ μεσοχώρια. Τυλίγουνε τὸ κεφάλι μὲ μπόλια μεταξωτὴ ἄσπρη περασμένη σφιχτὰ σὰν ἀντρίκιο τόλμημα πολεμικό. Τῶν παντρεμένων ἡ ἄκρια εἶναι μαζωμένη· τῶν κοριτσιῶν κρέμεται πὸν ὦμο. Ψηλώνοντας ὡς τὸ Δέμα, φτάνει ὁ δρόμος 800 μ. ὕψος. Ἀντικρυστὰ φαίνουνται μεγάλα βουνά — τὸ Πάπιγκο, ἡ Νύφη δασωμένη, ἡ Καμήλα καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Ζαγορίσιου Βίκου. Ἀπὸ τὸ Βῖκο βγαίνει ὁ Βοϊδομάτης καὶ φτάνει τὸν Ἀῶο στὴ μέση στὸν κάμπο. Στὴν κορφὴ τοῦ Πάπιγκου τὴ γυμνὴ ἔχει μιὰ λίμνη, Δρακόλιμνη, ἀπάτη λένε. Στὸ μάτι τοῦ βορηᾶ φαίνεται ἡ μύτη τοῦ βουνοῦ τοῦ Λιασκοβικιοῦ — Ἀλβανία πιά. Ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ τοῦ δρόμου εἶναι λόγγος πυκνός, κουμαριές.

Ἀπὸ τὸ Δέμα κόβει δρόμος ἀριστερὰ γιὰ Τσαραπλανά. Πρὶν τὰ σύνορα τῆς Μεσογέφυρας ἕνα μονοπατάκι ἄκρη ἄκρη τὴν ποταμιὰ βγάζει στὴ Μολυβδοσκέπαστη, ἕνα ἔρημο χτίσμα τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Ἡ περιφέρεια εἶναι πολὺ φτωχή.

Τῆς Κόνιτσας τὸ πρῶτο σπίτι ἀγγίζει ἔλατο καὶ τὸ τελευταῖο ἀγγίζει ποτάμι. Ἐκεῖ τὸ γεφύρι ἔχει μιὰ καμάρα στρογγυλὴ ἀπὸ μέσα φαίνονται σὰν ἀπὸ δαχτυλίδι περασμένα τὰ βουνὰ τῆς ποταμιᾶς. Τόσον ἀέρα χωνεύουνε ποὺ ἄλλοτες εἶχε στὸ θόλο τοῦ γεφυριοῦ μιὰ καμπάνα χτιστή, μὲ τὸ βορηᾶ χτυποῦσε καὶ δὲν τὸ περνούσανε ἄνθρωποι. Ὡς τὴ μονὴ τοῦ Στενοῦ εἶναι 1 ½ ὥρα δρόμος. Τὸ ἀρχαῖο ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Ἀῶος καὶ τὸ σημερινὸ Βαδοῦσα ἦβγε ἀπ' τὸ βουητό του. Ὡς τὴ φλέβα

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 7)

Ι. ΓΡΥΠΑΡΗΣ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

Τοῦ Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Τὰ ἑβδομῆντα χρόνια τοῦ Γρυπάρη μοῦ δίνουν τὴν πολύτιμη ἀφορμή, ἀνασκαλεύοντας ἐντυπώσεις καὶ μνῆμες, πεῖρες καὶ τολμήματα, στοχασμοὺς καὶ συμπεράσματα, ν' ἀντικρύσω τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ἔργο σὰν ἕνα σύνολο πειθαρχημένο σ' ἐσώτερο νόημα. Ἀνήκει καὶ ὁ Γρυπάρης στὴν ὁμάδα τῶν ποιητῶν τοῦ ἑνὸς βιβλίου. Μὰ καὶ ξεχωρίζει ἀνάμεσά τους μὲ τὴν πλατύτατη μεταφραστική του παραγωγή, ποὺ στάθηκεν ὁ δεύτερος μεγάλος σκοπὸς τοῦ βίου του καὶ — ἴσως ἴσως— ὁ μοναδικὸς σκοπός, ἀφοῦ οἱ «Σκαραβαῖοι κ' οἱ τερρακότες» ἀνάβρυσαν σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὰ νιάτα του καὶ τὸ δημιουργικό τους οἶστρο. Κατέχουμε στὴν ἴσαμε τώρα κατορθωμένη ποιητική μας παράδοση καὶ τὸν Πορφύρα ποιητὴ τοῦ ἑνὸς βιβλίου — ἂν λογαριάσουμε πὼς οἱ «Σκιὲς» ἀποτελοῦν τὴ χαρακτηριστικώτερη ἐκδήλωσή του καὶ πὼς οἱ «Μουσικὲς φωνὲς» δὲν εἶναι παρὰ ἕνα μεταθανάτια δοσμένο παραπλήρωμά τους. Κατέχουμε καὶ τὸν Ἀργύρη Ἐφταλιώτη ποιητὴ τοῦ ἑνὸς βιβλίου, τῶν «Παλιῶν σκοπῶν». Καὶ τοῦ Ἀλέξαντρου Πάλλη ὁ «Ταμπουρὰς καὶ κόπανος» δὲν εἶναι παρὰ τὸ μόνο βιβλίο ποὺ ἐκφράζει τὴν αὐθόρμητη καὶ αὐθυπόστατη ποιητική του δημιουργία. Καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἴτε γιατὶ δὲν πρόφτασαν, εἴτε γιατὶ δὲ θέλησαν, εἴτε γιατὶ δὲ μπόρεσαν, παράλληλα πρὸς τὴν ὁποιαδήποτε ἄλλη τους παραγωγή, δὲ μᾶς ἄφησαν παρὰ ἕνα βιβλίο μὲ στίχους — ὁ Βικέλας κι ὁ Καμπᾶς, ἀνάμεσα στοὺς παλιότερους, ὁ Ἀλέκος Φωτιάδης, ὁ Ἄριστος Καμπάνης ἀνάμεσα στοὺς νεώτερους. Μὰ τοῦ Γρυπάρη οἱ «Σκαραβαῖοι καὶ τερρακότες» εἶναι ἕνα φαινόμενο ὁλωσδιόλου διαφορετικό: εἶναι μιὰ σειρὰ ποιημάτων προικισμένων μὲ τὴν ὀμορφιὰ τῆς ἐντέλειας, τῆς ὁποιασδήποτε ἐντέλειας, μὲ τὴ χάρη τοῦ ὁριστικοῦ. Ἀποτελοῦν ἕνα γεγονὸς ἀπὸ τότε ποὺ πρωτοτυπώθηκαν ἴσαμε τώρα. Κύκλος ἀδιάσπαστος τὰ περιορίζει. Καὶ πέρ' ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦτο κι ὁ ἀναγνώστης κι ὁ κριτὴς δὲ βλέπουν μὲ ποιὸ τρόπο θὰ μποροῦσε νὰ ξανανιώσει, ν' ἁπλωθεῖ, νὰ μεταμορφωθεῖ ἡ ποίηση τοῦ Γρυπάρη. Πολλοὶ τῆς λογαριάζουν πολλὰ καὶ βαρειὰ ἐλαττώματα — καὶ κυριώτερα τὰ στιχουργικὰ λάθη — οἱ χασμωδίες δὲ λείπουν — τὴ λεξιθηρία ἢ καλύτερα τὴν εὐρεσιέπεια, τὴν παγωμένη ἀκινησία πολλῶν φραστικῶν σημείων. Ἄλλοι πάλι βλέπουν μονάχα ὅ,τι ἄρτιο μᾶς ἔχει προσφέρει καὶ σταματοῦν γεμᾶτοι θαυμασμὸ μπροστὰ στὸ ρωμαλέο ρυθμό, τὴν ἄφθονη καὶ βαθύτατα ἐννοημένη εἰκόνα, τὸ λαμπρὸ εὕρημα καὶ τὸ λαμπρὸ τέχνασμα — μπροστὰ σ' ὅλη αὐτὴ τὴ δραστήρια καὶ πολυποίκιλη ἱκανότητα ποὺ καὶ τὴν ὥρα ποὺ ξεπέφτει στὴ θεματογραφία κατορθώνει νὰ στέκεται στὸ σύνορο τῆς τέχνης καὶ νὰ μὴ γίνεται ποτὲ ἄδεια καὶ ἀνώδυνη στιχουργία. Μὰ κανένας, φαντάζομαι, δὲ βλέπει τὸ βιβλίο τῶν πρωτότυπων στίχων τοῦ Γρυπάρη σὰν ἕνα σημεῖο πρὸς μακρυνότερες ἐξορμήσεις, κανένας δὲ λογαριάζει, πὼς θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξει σ' αὐτὸν τὸν περίκλειστον καὶ αὐθόρμητα δοσμένον κόσμο ἡ προέκταση, ποὺ τόσον ἀναγκαία θεωρεῖται σὲ ἀνάλογα παρουσιάσματα. Ποιὸ εἶναι λοιπὸν τὸ μυστικὸ ποὺ δικαιώνει ὁλόκληρο τὸ διάστημα τῆς μακριᾶς σιωπῆς, ποὺ κατασκέπασε τὴ δημιουργικὴ ζωὴ τοῦ Γρυπάρη κ' ἑρμηνεύει πειστικὰ τὴ μοναδικότητα τοῦ βιβλίου του; Καὶ μήπως ὁ ἀσυλλόγιστος κριτὴς θὰ βρεθεῖ στὸν κίνδυνο νὰ τὸ χάσει ἀπὸ τὰ χέρια του αὐτὸ τὸ πολύτιμο μυστικό, ἂν θελήσει νὰ ἐπιμείνει στὴν ἴσαμε τώρα παραδομένη ἀντίληψη γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Γρυπάρη; Νομίζω, πὼς ἀκριβῶς ἕνα τέτοιο ἀτύχημα μπορεῖ νὰ συμβεῖ, ἂν σταθοῦμε στὰ παρνασσιακὰ τοῦ δεκατετράστιχα — αὐτὰ ποὺ θυμίζουν τὸν Ἐρεντιά, καθὼς τόσοι καὶ τόσοι διαπίστωσαν — κι ἂν δὲν αἰσθανθοῦμε τὸ βαθύφωνο ἀντίλαλο ποὺ ἀναβρύζει ὁλοζώντανος, γεμᾶτος θέρμη καὶ περιπάθεια ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ βιβλίου. Γιατὶ παρατηρήθηκε καὶ τοῦτο τὸ φαινόμενο στὴν ποίηση τοῦ Γρυπάρη: πὼς ξεπέρασε στάδιο πρὸς στάδιο, σκαλὶ πρὸς σκαλί, ὁλόκληρο τὸ ξετύλιγμά της μέσα στοὺς «Σκαραβαίους καὶ τὶς τερρακότες» καί, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν παγωμένη ἑλληνολατρεία τῶν παρνασσιακῶν, ἔφτασε στὴ ζεστὴ ψυχὴ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ κι ἀφήνοντας παράμερα τὴν ἀντικειμενικὴ θεώρηση τῶν φαινομένων καὶ τῶν πραγμάτων ποὺ χαρακτηρίζει ὁπωσδήποτε τὰ πρῶτα της φανερώματα πρόβαλε αὐθόρμητο καὶ ἀνήσυχο τὸ ποιητικὸ ὑποκείμενο, δίνοντάς μας, συχνὰ κάτω ἀπὸ δύσκαμπτο φόρεμα, ἕνα σύστημα συνοπτικῆς βιοσοφίας, ὅπου ἡ αἴσθηση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἡ κατάδροση φυσιολατρεία καὶ ἡ γεμάτη πάθος ἀπαισιοδοξία συνταιριάζουν τὸ περπάτημά τους σὲ πολύφωνους καὶ ἁρμονικοὺς σχηματισμούς. Ἔτσι, μιὰ ποίηση ποὺ θὰ μποροῦσε μὲ ὅλη τὴν ἄνεσή της νὰ ξεστρατίσει στὶς ἄγονες στέππες τῆς σύγχρονης ἐπικῆς κατασκευῆς, ξαναβρῆκε τὴ φυσική της κοίτη κ' ἔγινε λυρικὸ τραγούδι, ἀναβρυσμένο ἀπὸ τὰ κατάβαθα μιᾶς συγκινημένης ψυχῆς, μιᾶς ψυχῆς ἀνοιχτῆς σὲ κάθε ἀποκαρδίωση, μὰ καὶ ἱκανῆς νὰ γεύεται μὲ ἀπληστία καὶ περιπάθεια τὴν ὀμορφιά. Οἱ «Σκαραβαῖοι καὶ τερρακότες» εἶναι ἕνα βιβλίο φορτωμένο ἀπὸ ξένες φωνές. Ὑπάρχει, πραγματικά, στὶς σελίδες του ἡ μνήμη τοῦ Ἐρεντιὰ καὶ παρατηρήθηκεν ἤδη πὼς καὶ τοῦ Ἐρρίκου ντὲ Ρενιὲ ὁλόσωμη ἔκφραση διασώζεται σὲ κάποιο ποίημά του· καὶ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ ἀμετουσίωτη ἡ γοητεία ἐδῶ κ' ἐκεῖ τὸ διαπερνᾶ· μὰ ὅλα τοῦτα πέφτουν σὰν τὰ κίτρινα φθινοπωρινὰ φύλλα, μόλις φυσήξει ὁ ἄνεμος τῆς προσωπικῆς δημιουργίας, μόλις προβάλει ὁλόγυμνη ἡ ποιητικὴ ψυχὴ μὲ τὰ δικά της πάθη, μὲ τὶς νοσταλγίες της καὶ τὶς ἀγάπες της, μὲ τοὺς θησαυροὺς τῶν ὁραμάτων της, μὲ τὴ μυστικοπάθειά της καὶ μὲ τὸ στυφὸ της καταστάλαγμα τῆς πείρας τῶν ἐγκοσμίων. Κ' ὕστερ' ἀπὸ τὸ φανέρωμα τοῦτο, ποὺ δικαιώνει πέρα γιὰ πέρα τὴ δημιουργικὴ προσωπικότητα τοῦ Γρυπάρη, παρ' ὅλες της τὶς ἀναποδιὲς καὶ παρ' ὅλα της τὰ παραστρατήματα, ἀποχτοῦν ἕνα ἄλλο, διαφορετικὸ νόημα τὰ ποιήματά του· τὰ παρνασσιακὰ του δεκατετράστιχα φαίνονται σὰν ἀραβουργήματα, γυμνάσματα δεξιοτεχνίας, συχνὰ μεγαλόστομα καὶ στὸ βάθος ρητορικά, μὰ πάντα ἀναβρυσμένα ἀπὸ κάποια διάθεση ἐξαντλητικῆς μαστοριᾶς, ὅπου ἡ νεανικὴ ὁρμὴ ξεσκεπάζει ἀστόχαστα τὴ ρώμη της καὶ τὴν κάποια διάθεσή της νὰ ξαφνιάσει τὸν ἀκροατὴ μὲ τὰ κύμβαλα τῆς τραχιᾶς μουσικῆς της, μὲ τὴν πυκνότητα τοῦ δεκαπεντασύλλαβου (ὅπου καὶ ὅπως τὴν κατορθώνει), μὲ τὸ συνωστισμὸ τῶν σύνθετων, ποὺ λὲς καὶ ὀφείλονται σὲ ἀκαταδάμαστη φραστικὴ ἀκολασία· μὰ τὰ ὑπόλοιπα κομμάτια τοῦ βιβλίου γίνονται ὁλοένα βαθύτερα, ὁλοένα σοβαρώτερα ἴσαμε ποὺ ξεσπάει ἀσυγκράτητη ἡ μουσικὴ τοῦ ὑπαίθρου σὲ φραστικὲς διατυπώσεις ἐμψυχωμένες ἀπὸ μιὰ σοφὴ κατανόηση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ κι ὁ ποιητής, ξαναγυρίζοντας στὴ νεοελληνικὴ παράδοση κατακτᾶ μὲ ἄνεση καὶ ἀσφάλεια τὴν ἐσωτερικὴ καὶ τὴν ἐξωτερικὴ ὀμορφιά της.

Τὸ πιὸ ἀξιοσημείωτο στὸν ποιητικὸ λόγο τοῦ Γρυπάρη νομίζω, πὼς εἶναι τοῦτο: τὸ συνταίριασμα τῆς ἀδρῆς στὰ περισσότερα φανερώματά της μορφῆς μὲ τὸν «ἐκ βαθέων» ἀναβρυσμένο συναισθηματικὸ τόνο. Κι' ὁ τόνος τοῦτος ἀκριβῶς στάθηκεν ἡ ἀφορμὴ τῆς γοητείας ποὺ ἅπλωσεν ὁλόγυρά της καὶ ποὺ κατάφερε νὰ νικήσει τὸ πρῶτο ξάφνιασμα καὶ τὴν ἀντίδραση ποὺ προκάλεσε στίχος ἀλλότροπος καὶ ἀνάκουστος καὶ σὰν ξενοφερμένος στὸν καιρό του. Κι ἂν ἀκόμα καὶ σήμερα μερικοὶ ἐκφραστικοὶ τρόποι τοῦ Γρυπάρη, παρὰ τὴν ὅποια τους στερεότητα, δὲν ἔχουν ὁλοκληρωτικὰ ξεπεράσει τὴν ἀντίσταση τῆς εὐαισθησίας μας, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε πὼς ὁ ποιητὴς δημιούργησε τὸ ἔργο του ἀνάμεσα στοὺς ἄκρατους ἐνθουσιασμοὺς καὶ στὶς λεκτικὲς ἀκροβασίες καὶ στὶς λογῆς-λογῆς ὑπερβολὲς τῆς πρώτης μεταψυχαρικῆς γενιᾶς, τῆς γενιᾶς τῆς ψυχαρικῆς ἀκριβέστερα, πὼς «Τὸ ταξίδι» κι ὁ πάταγός του ἔπεσαν μπροστα στὰ πόδια του τὴν ἐποχὴ ποὺ μέστωνε ἡ ἐφηβεία του καὶ πὼς ἡ λογοτεχνικὴ δημιουργία τῶν χρόνων ἐκείνων φαίνεται ἀπὸ φυσικοῦ της προοριζμένη νὰ προκαλεῖ τὴν ἀντίδραση καὶ τὸ ξάφνιασμα μὲ τὰ φερσίματά της. Σήμερα κοιτάζουμε τοὺς «Σκαραβαίους καὶ τὶς Τερρακότες» σὰν ἕνα μνημεῖο σκαλισμένο στὴν πέτρα καὶ ἄφθαρτο ἀπὸ τὸ χρόνο στὰ πολυτιμότερα καὶ χαρακτηριστικώτερα στοιχεῖα του. Τὸ μνημεῖο τοῦτο εἶναι ὑψωμένο στὴ δόξα τοῦ Γρυπάρη καὶ ἀποτελεῖ κομμάτι ἀναφαίρετο καὶ ἀναντικατάστατο τοῦ παραδομένου ποιητικοῦ μας λόγου. Πέρασαν σαράντα πέντε χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ δημοσιεύτηκαν τὰ πρῶτα δεκατετράστιχα τοῦ Γρυπάρη στὴν «Ἑστία», ποὺ διεύθυνε ὁ Γρηγ. Ξενόπουλος. Στὸ ἀναμεταξὺ ἡ αἰσθητική μας ἀγωγὴ συγκόμισε ἕνα σωρὸ πεῖρες· τὴν ἐπηρέασαν μεταλλαγὲς καὶ ἀναστατώσεις βαθύτατες· ἔγινεν ἱκανὴ νὰ προσαρμόζεται στοὺς πιὸ ἀπίθανους μετασχηματισμοὺς καὶ νὰ προσδέχεται μηνύματα ἀπὸ τὶς πιὸ ἀλλόκοτες, φαινομενικὰ ἴσως, τεχνοτροπίες. Μὰ δὲν πάψαμε ποτὲ ν' ἀγαποῦμε καὶ νὰ αἰσθανόμαστε τὴν ποίηση. Καί, μολονότι δὲ μιλοῦμε πιὰ γιὰ τὴν παρνασσιακὴν ἐντέλεια ποιημάτων σὰν τὴ «Φλώρα μιραμπιλις» ἢ τὴν «Ἐρυκίνη», οὔτε γιὰ τὴν ὑποβολὴ συνθεμάτων σὰν τὸ «Χωρισμό» καὶ τὸν «Ὕπνο» καὶ μολονότι ἀκόμα δὲ μᾶς αἰχμαλωτίζει ἡ πρωτοφανέρωτη στὸν καιρό της ρωμαλέα ἁρμονία καὶ ἀνοιχτοστομιὰ στίχων σὰν ἐκείνους ποὺ βρίσκονται στὸν «Ἴσκιο τῆς καρυδιᾶς», δὲ μποροῦμε νὰ μὴν αἰσθανθοῦμε τὸν ὁλόζεστο συναισθηματικὸ πλοῦτο καὶ τὴ βαθύτατη μουσικὴ τοῦ «Κισσοῦ» καὶ τοῦ «Νυμφίου» καὶ τοῦ «Πραματευτῆ». Θεωρῶ πάντα τὸν «Κισσὸ» σὰν ἕν' ἀπὸ τ' ἀποκαλυπτικώτερα ποιήματα τοῦ Γρυπάρη καὶ τὸ «Νυμφίο» μεστὴ ἀπήχηση τῆς μυστικόπαθης βυζαντινῆς του ἀγωγῆς καὶ τὸν «Πραματευτή» ἕνα λαμπρὸ δεῖγμα ἐπιστροφῆς στὸ αἴθριο πνεῦμα τοῦ αἰώνιου ἑλληνικοῦ «παγανισμοῦ», τοῦ «παγανισμοῦ» ποὺ ἐμψυχώνει τὴν ἑλληνικὴ φυσιολατρεία καὶ τῆς δίνει ἕνα βαθύτερο καὶ καθολικώτερο νόημα. Τὰ στιχουργικὰ τεχνάσματα τοῦ Γρυπάρη, οἱ συναρμογὲς τῶν φωνηέντων καὶ τῶν συμφώνων, οἱ ἐσωτερικές του ὁμοιοκαταληξίες, τὸ μεταχείρισμα τοῦ ἐπίθετου ἀπὸ τὴν πολύτροπη μαστοριά του — ἀποτελοῦν καὶ τοῦτα στοιχεῖο ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα τοῦ ποιητικοῦ του λόγου. Μὰ δὲ νομίζω, πὼς στέκουν στὸ πρῶτο ἐπίπεδο. Ἡ μουσικὴ τοῦ στίχου του δὲν πηγάζει τόσο ἀπὸ τὴ διατύπωσή του ὅσο ἀπὸ τὸ ψυχικὸ κύτταρο ποὺ τὴν ὀργανώνει καὶ τῆς δίνει τὰ φτερὰ μιᾶς βαθύφωνης καὶ πολύηχης μελωδίας.

* * *

Μετὰ τοὺς «Σκαραβαίους καὶ τὶς Τερρακότες» ἡ σιωπή. Ὁ Γρυπάρης μένει, τὸ σημείωσα ἤδη, ὁ ποιητὴς τοῦ ἑνός, τοῦ μοναδικοῦ βιβλίου. Μὰ ἡ σιωπὴ αὐτὴ εἶναι γεμάτη ἐσωτερικὸ μέστωμα, ἄσκηση ψυχῆς καὶ νοῦ, πνευματικὸ πλοῦτο καὶ βασάνισμα τῆς ἀσκημένης ἴσαμε τὴ στιγμὴ κείνη μαστοριᾶς σὲ δυσκολώτερα γυμνάσματα καὶ τολμήματα. Ὁ φιλόλογος συνταιριάζει τὸ περπάτημά του μὲ τὸν ποιητή. Καὶ προβαίνει στὴ μέση ὁ μεταφραστὴς τῶν κλασσικῶν ἀριστοτεχνημάτων τοῦ ποιητικοῦ λόγου, ἕνας μεταφραστὴς ὑπεύθυνος καὶ ἔγκυρος, ποὺ καταπιάνεται μὲ πίστη καὶ ἀφοσίωση τὴν προσπάθειά του καὶ ποὺ φιλοδοξεῖ, ὄχι ἀπὸ ἀνάγκη βιοπορισμοῦ, καθὼς τόσοι ἄλλοι, μ' ἀπὸ τὴ διάθεση νὰ προσφέρει στὸ ἔθνος του μιὰ πολύτιμη ὑπηρεσία φέρνοντας ἴσαμε τὴ σύγχρονη κοινὴ αἴσθηση τὸν ἀρχαῖο στίχο καὶ δείχνοντας πόσο τεράστιες εἶναι οἱ μορφοπλαστικὲς δυνατότητες τῆς λαϊκῆς γλώσσας. Ἀτοπήματα μπορεῖ νὰ σημειώσει κανεὶς καὶ στοῦ Γρυπάρη τὶς μεταφράσεις, ὅπως καὶ σὲ κάθε ἄλλη παρόμοια ἐργασία. Κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος ὑπογράμμισα σὲ κριτικά μου σημειώματα δημοσιευμένα τὰ τελευταῖα τοῦτα χρόνια ἀρκετά. Μὰ δὲν εἶναι αὐτὰ ποὺ σημαδεύουν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς μεταφραστικῆς του παραγωγῆς. Ὁ Αἰσχύλος κυριώτατα, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ ἀποσπασματικὸς Πίνδαρος τοῦ Γρυπάρη εἶναι κατορθώματα ἀσκητικῆς καὶ ἡρωϊκῆς διαθέσεως, βέλη ποὺ ρίχνονται στὸ ἄπειρο διάστημα τοῦ χρόνου καὶ ποὺ πρέπει νὰ κρίνονται σύμφωνα μὲ τὸ ἐσωτερικό τους νόημα καὶ ὄχι μὲ βάση τὸ ξάφνιασμα ποὺ ἐδῶ κ' ἐκεῖ μπορεῖ νὰ προκαλοῦν στοὺς ἀφιλοσόφητους καὶ τοὺς ἀμύητους. Ὁ Γρυπάρης δὲν ἀναλύει, δὲν ἑρμηνεύει, δὲν ἐκλαϊκεύει τὸ ἀρχαῖο κείμενο. Προσπαθεῖ νὰ τὸ μεταφέρει αὐτούσιο στὴ νέα γλῶσσα, δηλαδὴ νὰ κατορθώσει τὸ ἀκατόρθωτο. Μὰ καὶ γιὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὅ,τι πετυχαίνει ἔχει τὴ στερεότητα καὶ τὴν ἐξαίσια ὀμορφιὰ τοῦ τολμήματος ποὺ φτάνει στὸ σκοπό του. Ὁ Γρυπάρης εἶν' ἕνας φιλόλογος ποὺ νίκησε μέσα του τὸ φοβερὸ θηρίο τοῦ σχολαστικισμοῦ. Καὶ πορεύτηκε μὲ σοφὴ κατανόηση μὰ καὶ μὲ καρδιὰ γεμάτη ἀνασκιρτήματα καὶ ἀνατάσεις πρὸς τὶς ἀθάνατες πηγὲς τῶν κλασσικῶν ἐνθουσιασμῶν καὶ τῶν ἀρχαίων οἴστρων, ξανακερδίζοντας μὲ τὴ δύναμή του καὶ μὲ τὸ ἀναφτέριασμα τοῦ ποιητικοῦ του ὁρμέμφυτου τὶς γενεσιουργὲς ἀφορμὲς τῆς ἀπαράμιλλης τραγωδίας. Σὲ πάρα πολλὲς περιστάσεις κατάφερε νὰ κρατήσει ἀλύγιστο στὰ χέρια του τὸν αἰσθητικὸν κανόνα. Μὰ σὰν παλεύει κανεὶς μὲ τὶς φουρτουνιασμένες θάλασσες τοῦ αἰσχύλειου ὕφους, εἶναι φυσικὸ καὶ νόμιμο νὰ τοῦ ξεφεύγει κάποτε ὁ κανόνας. Οἱ ἀμύητοι ποὺ παρακολουθοῦν ἀνίδεοι καὶ ἀσυλλόγιστοι τὸν ἀγῶνα, βρίσκουν πὼς πολὺ εὔκολα μιὰ κακόηχη λέξη θὰ μποροῦσε ν' ἀντικατασταθεῖ μὲ μιὰν ἄλλη, ἰσοσύλλαβη ἴσως, κοινότερη, εὐχρηστότερη, καταλληλότερη γιὰ τὰ λεπτεπίλεπτα αὐτιὰ ποὺ προσδέχονται τὸ μήνυμα τῆς ἀρχαίας τραγωδίας μέσ' ἀπὸ τὰ σκηνικὰ καὶ τὰ τεχνάσματα μιᾶς ἀνοιξιάτικης ἢ φθινοπωρινῆς βραδινῆς φαντασμαγορίας. Αὐτοὶ πηγαίνουν μὲ τὴ διάθεση ποὺ ἀκούει κανεὶς μουσικὴ δωματίου, δὲν αἰσθάνονται τοὺς ὀγκόλιθους τοῦ ἀρχαίου δράματος καὶ πειράζονται μονάχα ἀπὸ τὶς ἀνώμαλες πέτρες τῆς μεταφραστικῆς προσπάθειας. Μὰ ἡ ἀλήθεια βρίσκεται πολὺ μακρυά τους. Κ' ἡ ἀλήθεια μᾶς βεβαιώνει, πὼς ὁ Γρυπάρης, ἀφιερώνοντας τὴ σιωπηλή, τὴ σεμνή, τὴν ὑποδειγματικὴ ζωή του στὴ μεταγλώττιση τῶν κλασσικῶν κειμένων, ἂν δὲν πέτυχε τὶς ὁριστικὲς μορφὲς — καὶ ποιὸς μπορεῖ σήμερα νὰ πετύχει παρόμοιο πρᾶγμα, μέσα στὴ ρευστὴ γλωσσική μας πραγματικότητα; — ἔδειξε τουλάχιστο τοὺς δρόμους καὶ ξεκαθάρισε τὰ προβλήματα, ποὺ ὀρθώνονται μπροστὰ στὸν εὐσυνείδητο καὶ ὑπεύθυνο μεταφραστή. Ἡ διαπίστωση τούτη μπορεῖ νὰ φανεῖ ἐλάχιστα ἱκανοποιητικὴ σὲ ὅσους φαντάζονται, πὼς οἱ ὁριστικὲς σελίδες εἶναι κάτι εὐκολοκατόρθωτο. Μὰ ὅσοι καταλαβαίνουν τὴ σημασία της εἶναι σὲ θέση καὶ τοῦ Γρυπάρη τὴν πολύπλοκη προσπάθεια νὰ αἰσθανθοῦν. Καὶ μποροῦν τότε μὲ ἥσυχη καρδιὰ νὰ προσθέσουν στὸν ἔπαινό τους καὶ τ' ἀποσπάσματα κεῖνα ποὺ κατέχουν ἤδη τὴν ἐντέλεια, ποὺ ἀποτελοῦν ἀκέραιες καὶ ἀδιαμφισβήτητες δημιουργίες.

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Γράμμα

Φίλε,

Ἡ πίστη ἦχος,
ἦχος στὰ χείλη τὸ ἐμβατήριο
στὸ φῶς, στὸν οὐρανό, στὴν ἅγια Ἑλλάδα.
Φτερὸ ἡ ψυχὴ
καὶ πέρα στῶν προγόνων τὴν κραυγὴ ν' ἁπλώνει,
ν' ἁπλώνει στῆς ἐλευθερίας τὸ περβόλι.

Τῆς φυλῆς τὸ μεγαλεῖο — ὦ! φίλε — Ἑλλάδα!
Τὸν παιᾶνα «ΙΤΕ ΠΑΙΔΕΣ»
στὰ πέρατα τοῦ κόσμου νὰ σαλπίζεις
καὶ ὥς τὴν κώχη τοῦ ἀπείρου. Τὸν παιᾶνα!

Στὰ στήθεια ἁγιασμένη προσευχὴ
μάνας κι ἀγαπημένης κι ἀδερφῆς,
Στὰ μάτια ἡ λάμψη,
στὰ μάτια ἥλιος καὶ στὰ χέρια
τοῦ κόσμου τὸ νανούρισμα στὴν ὀμορφάδα.

Εἴμαστε δῶ μιὰ συντροφιὰ ἀδέρφια.
Βρέχει.
Πλάϊ ὁ πόθος καὶ γιὰ προσκεφάλι
τῆς ἄνοιξης τὸ πρωϊνὰ στοὺς κάμπους.
Μὲ τὰ πουλιά, τὴ χλόη καὶ τὰ ἄνθη.
Κι' ἀδέρφια ἐμεῖς στὸ φῶς νὰ τραγουδᾶμε
τὴν Ἑλλάδα! Ἑλλάδα!

(Σταμάτα. Προσευχήσου καὶ πορέψου
στὸν ἥλιο, ποὺ δὲν ἔδυσε, ποὺ δὲν θὰ δύσει
ὦ φίλε!)

ΠΑΝΟΣ ΣΑΜΑΡΑΣ
Τ. Τ. 732

Ο ΛΟΡΔΟΣ ΝΤΑΝΣΕΝΥ

Τοῦ ΤΕΡΕΝΤΙΟΥ ΣΠΕΝΣΕΡ

Ὁ Λόρδος Ντανσένυ, ὁ διαπρεπὴς συγγραφέας ποὺ διαδέχεται τὸν Λώρενς Μπίνυον, στὴν ἕδρα Βύρωνος τῆς Ἀγγλικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, βρίσκεται ἀπὸ μερικὲς μέρες στὴν Ἀθήνα. Τὸ ὄνομά του, ὡς στρατιωτικοῦ καὶ ὡς συγγραφέα, εἶναι κιόλας γνωστὸ σ' ἐκείνους ποὺ θ' ἀποτελέσουν αὔριο τὸ ἀκροατήριό του. Ὁ Λόρδος Ντανσένυ ταξίδεψε πολὺ καὶ ἡ ζωή του εἶναι γεμάτη ἀπὸ περιπέτειες. Ὑπηρέτησε στὸν Νοτιοαφρικανικὸ Πόλεμο καθὼς καὶ στὸν Παγκόσμιο, κατὰ τὸν ὁποῖο καὶ τραυματίσθηκε. Ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ πὼς ἀγαπᾶ τὴ ζωὴ τοῦ ὑπαίθρου καὶ μοιράζει τὸν ἐλεύθερο καιρό του ἀνάμεσα στὴ λογοτεχνία, τὸ κρίκετ καὶ τὸ κυνήγι ἀγρίων ζώων. Ἔχουμε λοιπὸν κάθε λόγο νὰ εἴμαστε ἱκανοποιημένοι ποὺ ὁ διακεκριμένος αὐτὸς ἐκπρόσωπος τῶν ἀγγλικῶν γραμμάτων καὶ τῶν βρεττανικῶν παραδόσεων δέχθηκε τὸ διορισμό του στὴ Βυρωνικὴ ἕδρα τοῦ Πανεπιστημίου.

Τὸ ἔμμετρο δρᾶμα τοῦ Γέιτς, τοῦ Σύνγκ καὶ τοῦ Λόρδου Ντανσένυ ἦταν ὁ κύριος ἀντιπρόσωπος τοῦ ρωμαντισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ τὸ κοινωνικὸ καὶ νατουραλιστικὸ θέατρο τοῦ Ἴψεν καὶ τοῦ Στρίντμπεργκ εἶχεν ἐπιβληθεῖ στὴν Εὐρώπη. Ὁ Ἐντμὸντ Ροστὰν καὶ ὁ Μωρὶς Μαίτερλιγκ καλλιέργησαν τὸ ρωμαντικὸ δρᾶμα στὴ Γαλλία ἀκολουθώντας χωριστὴ γραμμὴ κι' ἴσως αὐτοὶ νὰ ἐπηρέασαν τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Ντανσένυ. Ἰδιαίτερα ὁ Μαίτερλιγκ μὲ τὸ συμβολισμό του, μὲ τὴ δημιουργία του ἑνὸς αἰθέριου φανταστικοῦ κόσμου καὶ μὲ τὴν ἱκανότητά του νὰ δίνει δραματικὴ σπουδαιότητα σὲ κάτι φαινομενικὰ ἀσήμαντα πράγματα παρουσιάζεται σὰν ὅμοιος τοῦ Ντανσένυ, ποὺ τὸ ἔργο του ἔχει τὴν ἀτομικὴ σφραγίδα τοῦ συγγραφέα.

Σὰ δραματικὸς συγγραφέας ὁ Λόρδος Ντανσένυ ἔγινε γνωστὸς τὸ 1909, ὅταν πρωτοπαίχθηκε «Ἡ Λαμπερὴ Πύλη» στὸ Δουβλῖνο. Τὸ μονόπρακτο αὐτὸ φανταστικὸ δρᾶμα θεωρεῖται σήμερα σὰν τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ τοῦ ἔργου τοῦ Ντανσένυ. Οἱ ἥρωές του εἶναι δυὸ πρώην διαρρῆκτες, ὁ Τζὶμ κι' ὁ Μπίλ, ποὺ ἔχουν πεθάνει. Ἡ σκηνὴ εἶναι «ἕνα ἔρημο τοπίο γεμᾶτο μεγάλους μαύρους βράχους καὶ ἄφθονα μπουκάλια μπύρας χωρὶς φελλούς. Πίσω ἕνας τοῖχος ἀπὸ γρανίτη, χτισμένος μὲ μεγάλες πλάκες, καὶ ἡ Πύλη τοῦ Παραδείσου. Ἡ πόρτα εἶναι χρυσῆ. Κάτω ἀπὸ τὸν ἔρημο τόπο εἶναι μιὰ ἄβυσσος, ὅπου κρέμονται τ' ἀστέρια. Ὅταν ἀνοίγει ἡ αὐλαία βλέπουμε τὸν Τζίμ, βαριεστημένο, ν' ἀνοίγει ἕνα μπουκάλι μπύρας, νὰ τὸ στραγγίζει σιγὰ καὶ μὲ μεγάλη προσοχή. Εἶναι ἄδειανό. Ἀδύνατα καὶ ἀντιπαθητικὰ γέλια ἀκούονται μακρυά. Ἡ δουλειὰ αὐτὴ καὶ τὰ μακρινὰ γέλια ποὺ τὴν συνοδεύουν ἐπαναλαμβάνονται συνέχεια ὅσο διαρκεῖ τὸ ἔργο. Βουλωμένα μπουκάλια βλέπουμε καὶ πίσω ἀπὸ τοὺς βράχους, ἐνῶ συνεχῶς κατεβαίνουν κι' ἄλλα ἀπὸ τὸν ἀέρα, καὶ πέφτουν κοντὰ στὸν Τζίμ. Ὅλα τὰ βρίσκει ἀδειανὰ καθὼς τ' ἀνοίγει.»

Ὁ Μπίλ, ποὺ πρὶν λίγο τὸν εἶχε σκοτώσει ὁ νοικοκύρης ἑνὸς σπιτιοῦ ποὺ διέρρηξε, φθάνει τώρα στὴν Πύλη τοῦ Παραδείσου καὶ προσπαθεῖ νὰ παρηγορήσει τὸν Τζὶμ γιὰ τὸ φοβερό του μαρτύριο ν' ἀνοίγει ἀδειανὰ μπουκάλια μπύρας σ' ὅλη τὴν αἰωνιότητα. Ὁ Μπὶλ ἔχει μαζί του τὸν «παλιὸ καρυδοσπάστη», τὸ ἐργαλεῖο του ποὺ ἀνοίγει σιδερένια χρηματοκιβώτια. «Εὔκολο θἄναι, λέει, ν' ἀνοίξουμε τὴ χρυσῆ πόρτα τοῦ Παραδείσου». Στρώνεται λοιπὸν στὴ δουλειὰ καὶ σὲ λίγο μὲ μεγάλη χαρὰ ἀνοίγει τὴν πύλη. Ἀλλὰ ἀπὸ πίσω δὲν ὑπάρχει τίποτε. Τὸ φρικτὸ γέλιο ὅσο πάει καὶ δυναμώνει, ἐνῶ ὁ Τζὶμ ἐξακολουθεῖ μὲ ἀπόγνωση ν' ἀνοίγει τὶς ἄδειες μποτίλιες τῆς μπύρας.

Αὐτὸ τὸ ἔξυπνο καὶ δυνατὸ δραματάκι τονίζει τὴν πεποίθηση τοῦ Λόρδου Ντανσένυ πὼς «κάτι λείπει ἀπὸ ἕναν αἰῶνα ποὺ τὸ δρᾶμα του ἐγκαταλείπει τὸ ρωμαντισμό. Ὁ ρωμαντισμὸς εἶναι τόσο στενὰ συνδεδεμένος μὲ τὴ ζωή, ὥστε ὁ ποιητὴς δὲν ἔχει παρὰ νὰ τὸν ζητήσει σὲ κάθε ἐποχή, σὲ κάθε χώρα, σὲ κάθε λαό, ὅπου ἡ ζωὴ δὲν εἶναι κρυμμένη σ' αἰνίγματα καὶ σὲ συμβατικότητες καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκδηλώνονται ἐλεύθερα καὶ ἀπροσποίητα. Ὅσο γιὰ μένα, νομίζω ὅτι μοῦ εἶναι εὐκολώτερο νὰ βρῶ μιὰ ρωμαντικὴ χώρα στὴ φαντασία μου, παρὰ στὰ βιβλία ἢ στὰ μέρη ὅπου δὲν ὑπάρχει τυπογραφία».

Κι' ἔτσι ὁ Λόρδος Ντανσένυ τοποθετεῖ τὸ δράματά του σὲ τόπους φανταστικούς, ὅπως στὴν Εἴσοδο τοῦ Παραδείσου ἢ στὴν Ἀνατολή, σ' αὐτὲς τὶς ὀνειρώδεις καὶ ρωμαντικὲς χῶρες.

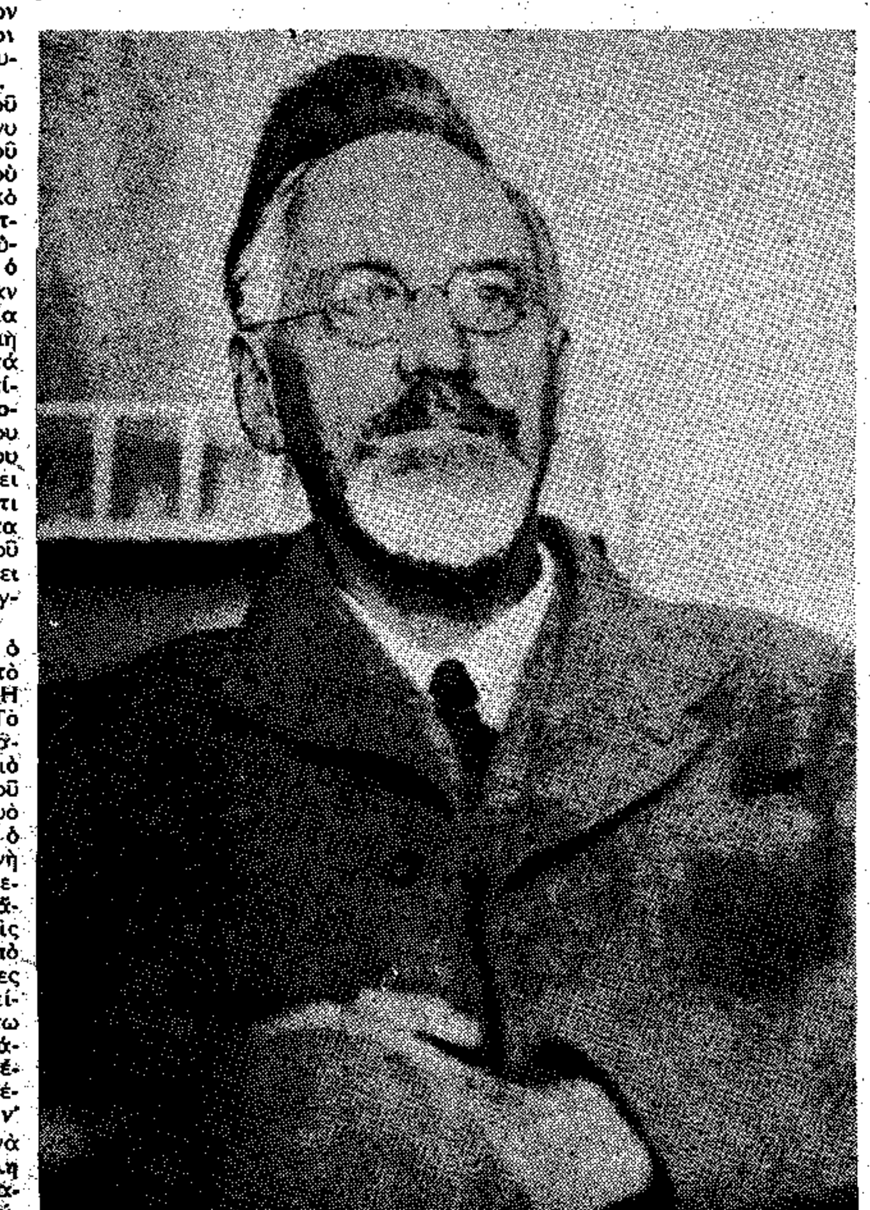

Ὁ Λόρδος Ντανσένυ

«Στὴν Ἀνατολή, ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη μιᾶς πολιτείας», τοποθετεῖται ἀόριστα ἡ σκηνὴ τῶν «Θεῶν τοῦ βουνοῦ», ἔργο ποὺ ὑπῆρξε ἡ πρώτη ἐπιτυχία τοῦ συγγραφέα στὸ Λονδῖνο, ὅταν στὰ 1911 παίχτηκε στὸ Χαιημαρκετ Θηάτερ. Οἱ θεοὶ εἶναι ἑπτὰ ἀγάλματα ἀπὸ πράσινη πέτρα, καθιστοὶ σταυροπόδι στὴ βουνοπλαγιά, μακρυὰ ἀπὸ τὴν πολιτεία. Μὰ ἑπτὰ ζητιάνοι κάθονται στὴν πύλη τῆς πολιτείας καὶ προσποιούμενοι πὼς αὐτοὶ εἶναι οἱ ἑπτὰ θεοί, παίρνουν πολλὰ δῶρα ἀπὸ τοὺς κατοίκους.

Κάποτε ὅμως οἱ πολίτες ὑποψιάζονται τὴν ἀλήθεια καὶ στέλνουν ἱππεῖς στὸ βουνὸ γιὰ νὰ ἐξακριβώσουν ἂν πράγματι οἱ θεοὶ κατέβηκαν ἀπ' τὴν κατοικία τους. Οἱ ἀποσταλμένοι γυρίζουν μὲ τὰ τρομακτικὰ νέα, πὼς οἱ πράσινοι θεοὶ ἐγκατάλειψαν τὸ βουνό. Τότε ὅλοι πείθονται καὶ προσκυνοῦν τοὺς ζητιάνους. Στὸ ἀναμεταξὺ οἱ ἀληθινοὶ θεοὶ εἶχαν κατέβει ἀπ' τὰ βουνὸ ἀγριεμένοι, μὲ σκοπὸ νὰ μαρμαρώσουν τοὺς ἑπτὰ ζητιάνους. Ἀλλὰ καὶ μαρμαρωμένους ὁ λαὸς δὲν παύει νὰ τοὺς λατρεύει σὰν εἴδωλα.

Ἂν καὶ ὁ Λόρδος Ντανσένυ κατέχει τὴν τέχνη τῆς σκηνικῆς οἰκονομίας, εἶναι συχνὰ δύσκολο νὰ καθορίσουμε τὴν τεχνοτροπία του. Ὁ τόνος καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ ἔργου συχνὰ δημιουργοῦνται μὲ τὸν ἐξαιρετικὰ καλοδουλεμένο διάλογο τῶν προσώπων. Καὶ ὅμως δὲν εἶναι εὔκολο νὰ διακρίνουμε πάντα τί εἶναι τεχνητὸ στὸ ὕφος του. Δὲν εἶναι ἀρχαϊκό. Ἡ δύναμή του προέρχεται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ λογοτεχνικὸ ἔνστικτο τοῦ συγγραφέα, ποὺ τὸν ὁδηγεῖ νὰ ἐκλέγει τὶς λέξεις καὶ τὴ θέση τους καὶ νὰ καθορίζῃ τὸ ρυθμό, ὅπως π. χ. στὴν ἀρχὴ τοῦ «Βασιλιᾶ Ἀργειμένους καὶ τοῦ Ἄγνωστου Πολεμιστῆ», ποὺ παραστάθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Δουβλῖνο κατὰ τὸ 1911.

Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο ἐπίσης τὰ παράξενα ἐκεῖνα καὶ ὑποβλητικὰ ὀνόματα συντελοῦν στὴ δημιουργία τῆς ἀτμόσφαιρας ὅπου μᾶς ὁδηγεῖ ὁ συγγραφέας. Εἶναι σκληρός, πρωτόγονος κόσμος θεῶν, βασιλιάδων καὶ σκλαβῶν — κόσμος ἐντελῶς φανταστικός, μὰ τόσο ὁμοιογενὴς καὶ τόσο ζωντανὰ ζωγραφισμένος, ποὺ ὁ συγγραφέας δὲ διστάζει νὰ παρεμβάλει λεπτομερεῖς ὁδηγίες σὰν αὐτή:

«Ἐξακολουθοῦν νὰ κοιτάζουν τὸ σκοτάδι ποὺ πυκνώνει. Σηκώνονται καὶ τεντώνουν τοὺς λαιμούς των. Κανεὶς δὲ μιλᾶ. Τότε ἀπὸ τὰ χείλη τους καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποὺ εἶναι μακριὰ ἀνεβαίνει ἕνα μακρόσυρτο βαθύφωνο

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 6)

ΩΔΗ ΣΤΟ ΣΑΡΑΝΤΑ

Τοῦ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ—ΞΕΝΑΚΗ

«Μιὰ χούφτα χῶμα καὶ νερό!» Τὰ ἐζήτα
βάρβαρος μιὰ φορὰ 'πὸ τὴν ἀρχαία Ἀθήνα,
ντροπαλὰ καὶ τὰ ἐζήτα
στῆς μέρας τ' ἅγιο φῶς.

Φιλόξενη τῆς Λευτεριᾶς ἡ Μάνα,
στὸ Μαραθῶνα γῆ, νερὸ στὴ Σαλαμίνα
τοῦ ἔδωσε νὰ χορτάσει
καὶ πιὰ νὰ μὴν ποθεῖ.

Ὁ ἥλιος ἂν εἶναι ἡ ζωὴ τῆς Ἑλλάδας,
εἶναι κ' ἡ λευτεριὰ τῶν ὡραιόψυχων ἥλιος·
στὸ φῶς της ὁποιο τέλειο
πλάσμα θὰ γεννηθεῖ.

Πατρίδα, Ἑλλάδα, ἡ πρόσχαρη Ἀφροδίτη
συνάμα κ' ἡ Ἀθηνᾶ μὲ ἀστραφτερὸ κοντάρι
τὸ λησμονᾶν οἱ ἐχτροί σου,
παλιοὶ καὶ τωρινοί.

Τὴ θάλασσα, στρυφνὴ κι' ὡραία Ἀμαζόνα,
τὴν καβαλάρισσα στὴν ἄβυσσο φοράδα,
μὲ πάθος τὴ δαμάζουν
οἱ γιοί σου ἐρωτικό,

καὶ Ἰάσονες, τὸ χάραμα ὥς τὸ γέρμα
μὲ ἀλέτρι πολεμᾶν τὴν πέτρα ν' αὐλακώσουν
ζεύγοντας τοὺς φλογόπνοους
ταύρους τῆς θέλησης.

Στὸ βάκχο τους πικρὸ σταλᾶν τὸ πεῦκο
ποὺ ζώνει τὶς πλαγιές, καὶ τῶν τραχιῶν κορφῶν σου
τὸ ἔλατο καὶ χάδι
τοῦ πέλαου καὶ δαρμός.

Στὰ τρία σου Πέλαγα — θεώρατα λιμάνια
τὰ ὄρη, τὰ νησιά, ἴδια δάση ἀπὸ κατάρτια,
τῆς καρδιᾶς εἶναι σκάλες
πρὸς τ' ἄνω καὶ τοῦ νοῦ,

καὶ στὶς ποδιὲς καμάρι καὶ ἀμβροσία,
ἡ εὐλογημένη ἐλιά, ἡ ἐλιὰ πάντα ἐλεοῦσα,
ἡ ἐλιὰ καὶ μὲς στὸν ἥλιο
φεγγαροφώτιστη,

ἡ ἐλιά, τοῦ λύχνου ἀστέρευτη βυζάστρα
(στὴ φλόγα του, καὶ πριν νὰ ἰδεῖ τῆς μέρας τὸ ἄστρο,
τὸ μέγα ἐφάνη θάμα,
ὦ Θᾶμα Ἑλληνικό!).

Ἀρχοντιὰ τῶν παιδιῶν σου ἀρχαία τὸ Μέτρο,
μὰ σπάταλα γιὰ Ἐσὲ ἀνοιχτὰ οἱ καρδιές, τὰ χέρια·
χρυσάφι, αἷμα θυσία
γιὰ Ἐσέ, Λατρεία ζυγή.

Λατρεία νικήτρα καὶ φωτοξηγήτρα,
καὶ λαμπάδα Λαμπρῆς κι' ἄστρο Βοσκοῦ σὲ πένθη,
ὦ Παναγία Σοφία
κι' ὦ Παρθένα Ἀθηνᾶ!

Ποιὸς χῶμα καὶ νερὸ ζητᾶ σε πάλι,
ὦ ὑπέρκαλη, καὶ ποιὸς θεομπαίχτης σου μνηστῆρας
θρασύδειλα, μὲς στ' ἄγρια
μεσάνυχτα ζητᾶ;

Τ' ἀκοῦς, καὶ μὲ θυμὸ ἱερὸ στηλώνεις,
Μητέρα εἰρηνικιά, τὸ ἰσόθεο τὸ κορμί σου
ἴδια τοῦ Εἰκοσιένα
Θεία Δίκη τρομερή.

Τὸ Λάβαρο τῆς Λαύρας ἀνεμίζεις,
γνέφι μὲ δρόλαπα, στὴν Ἤπειρο τὸ στέλνεις,
βροντᾶ καὶ στράφτει ὁ Πίνδος:
«ἡ Λευτεριὰ ἢ θανή!».

Κατ' τὸν ἥλιο γυρνᾶς καὶ τὰ παιδιά σου
Ρούμελη καὶ Μοριά, Νησιὰ ὁλοῦθε τὰ κράζεις,
μὲ τὰ παλιὰ τὰ Σούλια
ξυπνᾶς τὰ νέα Σκρᾶ.

Πρόφτασαν, κάστρο ἐπρόβαλαν τὰ στήθη
τῶν Ἡρώων ἡ γενιὰ καὶ τῶν Κλεφτῶν ἡμιθέων,
τοῦ Διγενῆ κ' οἱ Ἀκρίτες
οἱ χαροκαλεστές.

Ὁ ἐχτρός! Ξολοθρεμοῦ τέρατα ἀπαίσια
γεννᾶ ἡ Ἀνταθηνᾶ τῆς γνώσης, ἡ Ἐπιστήμη.
νάνος μὲ τὸ κεφάλι,
τὰ μάτια κολοσσοῦ.

Οἱ νέοι θεοὶ τοῦ πόλεμου φαντάζουν
πλάι τους, Ἔρωτες ροδοστεφανωμένοι,
κ' εἶναι γιορτὴ διονύσια
τῆς Τροίας ὁ χαλασμός.

Βεζούβιου λάβα φωτοκαίει, φλομώνει·
ἔγινε ἡφαίστειο ἡ γῆς, πυρὸ χαλάζι ὁ ἀγέρας
κι' ὑγρὸς κρατήρας Θήρας
θάλασσες, ὠκεανοί.

Γίγαντες ἀνάγύρισαν τὴν Αἴτνα,
τὸν γκρεμὸ ροβολᾶν, εἴτε πετᾶν, τρόμου ὄρνια·
οἱ ἀντρειωμένοι μπρός τους
φεύγουν ἢ γονατᾶν.

Ἀλλόκοτες σκαμπανεβαίνουν κάμπιες
κάθε κακοτοπιά, μὲ ἀνάσα ἀντροχαλάστρα,
καθὼς ἡ φλόγα ἀκρίδες,
τὴ Νιότη δρεπανᾶν

τὰ τέρατα, ὁ ἐχτρός! Ἕνας κρατήρας
ὁλόβολη εἶναι ἡ γῆς, πυρὸ χαλάζι ὁ ἀγέρας
καὶ ἡ θάλασσα μιὰ Θήρα
σ' ἀναβρασμό. Ὁ ἐχτρός!

Οἱ θεοὶ δὲν πέθαναν! Στ' ἅγιο σου, Ἑλλάδα,
χῶμα σὰν πρῶτα ζοῦν ἄγνωροι, ξορισμένοι,
καὶ σπέρνουν πάντα ἡμιθέους.
Δὲν πέθαναν οἱ θεοί!

Ἂς σειένται, ἂς κάνουν φτερὰ τὰ βουλκάνια,
ξάφνου κι' ἂς ροβολᾶν διάσελα καὶ φαράγγια

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 7)

Ο ΛΟΡΔΟΣ ΝΤΑΝΣΕΝΥ

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 5)

«"Ω!». Εἶναι σὰν τὸν ἦχο ποὺ ὑψώνεται ἀπὸ τὸ ὑπόστεγο τοῦ Ἱπποδρόμιου ὅταν ἕνα ἄλογο πέσει ἐπάνω σ' ἕνα ἐμπόδιο...».

Τὰ πρῶτα δράματα τὰ ἀκολούθησαν νέα. Τὰ πιὸ ἐπιτυχημένα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι «Μιὰ νύχτα στὸ Πανδοχεῖο» (1916) καὶ τὸ «"Αν», ἔργο μεγαλύτερο σὲ τέσσαρες πράξεις (1921). Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ ἂν καὶ εἶναι ἔργα δυνατὰ στὴ δραματική τους ὑφή, δὲν μποροῦν νὰ ἀνεβαστοῦν στὴ σκηνή, γιατὶ προϋποθέτουν μεγάλη φαντασία ἐκ μέρους τοῦ θεατῆ, ποὺ νὰ συμπληρώσει τὰ κενὰ τῆς σκηνοθεσίας. "Οταν τὸ ὀνειρῶδες γίνεται θεατό, εἶναι πολὺ πιὸ δύσκολο νὰ τὸ πιστέψουμε παρὰ ὅταν εἶναι ἀθέατο. "Ετσι τὸ δρᾶμα τοῦ λόρδου Ντανσένυ πῆρε τὴν πληρέστερή του μορφὴ μονάχα ἔπειτα ἀπὸ τὴ διάδοση ἑνὸς νέου εἴδους θεατρικῆς τέχνης, ποὺ βασίζεται ἀποκλειστικὰ ἐπάνω στὸν ἦχο — τὸ ραδιοφωνικὸ δρᾶμα. Τὰ περισσότερα ἔργα του δόθηκαν ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο μὲ ἐλάχιστες μονάχα μεταβολὲς καὶ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς εἶχαν γενικὰ μεγαλύτερη ἐπιτυχία παρὰ στὴ σκηνή.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ραδιοφωνίας ἔδωσε στὸν λόρδο Ντανσένυ τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναδειχτεῖ ὁ μεγαλύτερος "Αγγλος δραματικὸς ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὰ προβλήματα καὶ τὶς δυνατότητες τοῦ νέου δράματος. Τὸ βιβλίο του «"Εργα γιὰ τὴ Γῆ καὶ τὸν Ἀέρα» περιλαμβάνει ἕξη μονόπρακτα δράματα, γραμμένα εἰδικὰ γιὰ τὸ ραδιόφωνο.

"Ενα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικά του γιὰ τὸ ραδιόφωνο εἶναι «Ἡ χρησιμότητα τοῦ Ἀνθρώπου», ἔργο χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸ βαθύτερό του νόημα. Σ' ἕνα δεῖπνο οἱ προσκεκλημένοι μιλοῦν γιὰ τὸ κυνῆγι τῆς ἀλεποῦς ποὺ χάλασε γιατὶ ἕνας ἀσβὸς εἶχε ἀνοίξει τὴ φωλιὰ τῆς ἀλεποῦς. Πόσο ἐνοχλητικοὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ ἀσβοί... Σὲ τί χρησιμεύουν οἱ ἀσβοί; Καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ συζήτηση μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα. Ναί, μερικὰ ζῶα εἶναι χρήσιμα, σὰν τὴν ἀγελάδα, τὸν χοῖρο, τὴν ὄρνιθα κτλ. ἀλλὰ τὰ περισσότερα εἶναι ἄχρηστα. Καὶ ἰδιαίτερα οἱ ἀσβοί, τὰ κουνέλια καὶ τὰ ποντίκια... καὶ τὰ κουνούπια. Ποιὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ χρησιμότητα τοῦ κουνουπιοῦ;

Τὴν ἴδια νύχτα ὁ Πέλμπυ, ὁ ἀρχηγὸς τῆς κυνηγετικῆς ὁμάδας ὀνειρεύεται πὼς τὸν ὁδηγοῦν μπροστὰ στὸ Συμβούλιο "Ολων τῶν Ζώων. Εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Ἀνθρώπων καὶ τὸ Συμβούλιο πρόκειται νὰ ἀποφασίσει ἂν θὰ ἐξοντωθεῖ ὁ "Ανθρωπος ὡς περιττός. Ὁ Πέλμπυ καλεῖται ν' ἀπολογηθεῖ μὲ τὴν ὑπόσχεση πὼς ἂν κατορθώσει νὰ πείσει δυὸ ζῶα γιὰ τὴν χρησιμότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀνθρωπότητα θὰ γλυτώσει. Ἀμέσως ὁ Σκύλος δηλώνει ὅτι ὑποστηρίζει τὸν ἄνθρωπο, ὅλα τ' ἄλλα ὅμως ζῶα μένουν ἀδιάφορα. Ὁ ρήτορας μάταια προσπαθεῖ νὰ κερδίσει τὴ συμπάθειά τους. Ἡ Ἀγελάδα, ὁ Χοῖρος, τὰ Πουλιά, τὸ Ποντίκι, ἡ Μέλισσα, ἡ Γάτα, τὸ Κουνέλι — ὅλα ἀπορρίπτουν τὸν ἄνθρωπο σὰν ἄχρηστο. Ἡ προθεσμία τοῦ Πέλμπυ πλησιάζει στὸ τέλος της. Τότε «ἀκούγονται νὰ πλησιάζουν οἱ ἀδύνατοι ἦχοι μιᾶς ἀσημένιας σάλπιγγας». Εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Κουνουπιοῦ. "Εννοια σου καὶ τὸ κουνούπι θὰ ὑπερασπισθεῖ τὸν ἄνθρωπο. Καὶ πραγματικὰ ὁ ἄνθρωπος ἔχει κάποια ἀξία γιὰ τὸ κουνούπι γιατὶ τοῦ χαρίζει τὴν τροφή του. Κι' ἔτσι σώζεται τὸ ἀνθρώπινο γένος. Τὸ ἄλλο πρωὶ ὁ Πέλμπυ ἀποφασίζει νὰ ἐγκαταλείψει τὸ κυνῆγι τοῦ ἀσβοῦ — γιατὶ τοῦ φαίνεται ὅτι «μπορεῖ νὰ ἔχει κάποια χρησιμότητα ὁ ἀσβός, ἀλλὰ ἴσως ὁ φουκαρᾶς νὰ μὴν ξαίρει νὰ τὸ ἀποδείξει».

Τὸ ἴδιο ἐπιτυχημένα στάθηκαν καὶ τὰ ἄλλα τοῦ ραδιοφωνικὰ ἔργα ποὺ τυπώθηκαν στὸν ἴδιο τόμο, «Τ' Ἀστεῖο τοῦ Χρόνου», «Ἀτμοσφαιρικά», «Ἡ Χρυσῆ Πολιτεία τοῦ Δράκου», «Ἡ "Εβδομη Συμφωνία», καὶ τὸ βαθυστόχαστο «Bureau de Change». Στὸ «Ἀστεῖο τοῦ Χρόνου» ἕνας νεαρὸς ποιητής, ὁ Τζέιμς Σμίθ, κατσαδιάζεται αὐστηρὰ ἀπὸ τοὺς δικούς του γιατὶ κατάστρεψε ἕνα πεντόλιρο γράφοντας ἐπάνω του ἕνα ποίημα, ὅταν κάποτε δὲν εἶχε ἄλλο χαρτὶ μαζί του. Πέρασαν χρόνια ἀπὸ τότε, καὶ τὸ ἴδιο αὐτὸ χαρτονόμισμα — μὲ τὴν Ὠδὴ πρὸς τὸ Φθινόπωρο, τὸ μοναδικὸ αὐτόγραφο τοῦ διάσημου πιὰ ποιητῆ πουλιέται 150 λίρες. Στὰ «Ἀτμοσφαιρικὰ» κάποιος σώζεται ἀπὸ ἕναν αἱμοβόρο μανιακὸ δραπέτη τοῦ φρενοκομείου, ποὺ τὸν κυνηγοῦσε νὰ τὸν σκοτώσει, προσποιούμενος ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ δραπέτης τρελλός.

Περιορίστηκα μόνο στὰ θεατρικὰ ἔργα τοῦ λόρδου Ντανσένυ, γιατὶ αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν πιὸ πρωτότυπη συμβολή του στὴν ἀγγλικὴ λογοτεχνία καὶ αὐτὰ τὸν ἀνάδειξαν. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸ δρᾶμα διακρίθηκε καὶ στὰ ἄλλα εἴδη τοῦ λόγου. Οἱ τόμοι τῶν διηγημάτων του καὶ ἰδιαίτερα οἱ «Οἱ Θεοὶ τοῦ Πεγκάνα», «Τὸ Σπαθὶ τοῦ Οὐέλλεραν», «Παραμύθια θαυμασμοῦ», «Τὰ Χρονικὰ τοῦ Ροντριγκέζ», «Ἡ Κακὴ Τσαγιέρα», «Τὸ Παραμύθι τοῦ Γέρου Βασιλιᾶ» δείχνουν τὴν ἴδια ὑπέροχη φαντασία καὶ πάντοτε κρύβουν κάποιο βαθύτερο νόημα. Ἡ τεχνοτροπία ποὺ τὰ χαρακτηρίζει εἶναι συνδυασμὸς τοῦ ρωμαντισμοῦ καὶ τοῦ πρωτόγονου, ποὺ γίνεται μὲ τὸ ἴδιο ρεαλιστικὸ πνεῦμα, ποὺ ἔκαμε τόσο δυνατὴ ἐντύπωση στὴ σκηνή.

Τὰ δράματα τοῦ λόρδου Ντανσένυ θὰ διαβάζονται ὅσο θὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ εὐχαριστιοῦνται μὲ τὸν κόσμο τῆς φαντασίας καὶ μὲ τὸ ἔργο τοῦ καλλιτέχνη, ποὺ ξέρει νὰ τὸν ζωντανεύει. Ἡ ἀξία τους δὲν εἶναι ἐφήμερη ὅπως τόσων ἄλλων θεατρικῶν ἔργων τοῦ αἰώνα μας καὶ τῶν ρωμαντικῶν δραμάτων τοῦ Μαίτερλιγκ ἀκόμα, μὰ μένουν γιὰ πάντα γιατὶ τὰ ἔργα τοῦ λόρδου Ντανσένυ εἶναι ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου.

TERENCE SPENCER
Καθηγητὴς φιλολογίας εἰς τὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀγγλικῶν Σπουδῶν τῆς Ἀθήνας

ΔΗΛΩΣΗ

Τὸ τεῦχος τὸ ἀφιερωμένο στὸν ποιητὴ
Ι. ΓΡΥΠΑΡΗ
θὰ εἶναι τὸ ἐρχόμενο φύλλο μας.

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΤΩΠΟ

Τοῦ ΞΕΝΟΥ ΞΕΝΙΤΑ

ΜΕΤΩΠΟ ΑΛΒΑΝΙΑΣ. Γενάρης. —Χαράματα. Καιρὸς βροχερός. Σύγνεφα βουρκωμένα. Κι' ὡστόσο χαράματα εὐφρόσυνα.

"Ενας καβαλάρης τυλιγμένος στὸ ἀδιάβροχό του, σπιρουνίζει τ' ἄλογό του. Κι' ἐκεῖνο, τὸ καψερό, νηστικὸ τρεῖς μέρες, τροχάζει, καλπάζει. Φυσομανᾶ. Λυγοῦν τὰ γόνατά του ἀπὸ τὴν ἐξάντληση. Μὰ τρέχει. Λὲς καὶ καταλαβαίνει, νοιώθει τὴ χαρμόσυνη ἀγγελία ποὺ πάει ν' ἀναφέρει ὁ καβαλάρης.

"Ας ἐπιτραπεῖ ν' ἀνοίξω μιὰ παρένθεση. Εἶν' εὐκαιρία καὶ δίκαιο, νομίζω, νὰ ποῦμε καὶ δυὸ λόγια καὶ γιὰ τ' ἄλογά μας, τὰ μουλάρια μας, τὰ μεταφορικά μας μέσα γενικά.

— Τ' ἄλογά μας, τὰ μουλάρια μας. Οἱ σύντροφοι αὐτοὶ τοῦ "Ελληνα ἀγρότη, ποὺ ἄφισε τ' ἀλέτρι καὶ ἄδραξε τὸ ντουφέκι, γιὰ νὰ ὑπερασπίσει τὸ χωράφι του, τὸ βιός του, τὴν τιμή του, τὴ λευτεριά του, ἀπὸ τὸν ἐπιδρομέα.

Τὸ ξεκούραζαν καὶ λιγόστευαν τὸν ἵδρωτα ποὺ ἔχυνε γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὸ ψωμὶ τῶν παιδιῶν του.

Τώρα μὲ τὴν ἐπιστράτευση, τάχουν ἐπιτάξει κι' αὐτά. Καὶ τὸν ἀκολουθοῦν κι' ἐδῶ, γιὰ νὰ τοῦ κουβαλοῦν τὴν κουραμάνα, τὴν τροφή, τὰ πυρομαχικά. Μέρα νύχτα. Στὸν κάμπο καὶ στὰ βουνά. Στὰ κατσάβραχα καὶ στὰ δύσκολα τὰ μονοπάτια. Στὸ κρύο, στὶς βροχὲς καὶ στὸ χιόνι. Στὸ ὕπαιθρο. Χωρὶς σταῦλο. Νηστικὰ πολλὲς φορές. Σὰν νὰ διαισθάνονται κι' αὐτὰ τὸν μεγάλο κίνδυνο ποὺ ἀπείλησε τὸν τόπο μας καὶ δὲ λογαριάζουν οὔτε κόπους, οὔτε στερήσεις, οὔτε κακουχίες.

Ποῦ τὴ βρίσκουν τὴ δύναμη; "Οταν πάρει νὰ τὸ ἀναλύσει κανεὶς αὐτὸ τὸ πρόβλημα, δὲ θὰ δυσκολευτεῖ νὰ βρεῖ καὶ τοὺς λόγους ποὺ ὁδηγοῦν τὴ λαϊκὴ φαντασία νὰ πιστεύει σὲ θαύματα...

— Κι' ἔπειτα τὰ σωφεράκια μας. Ἡ παρεξηγημένη αὐτὴ τάξη τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας. Τὸ τί προσέφεραν καὶ προσφέρουνε στὸν ἀγῶνα μας τοῦτο τὸν ἱερό, δὲ λέγεται. Μερόνυχτα ὁλάκερα στὸ τιμόνι. Χωρὶς ὕπνο. Τὰ μάτια κερατώνουν, κλείνουν μονάχα τους. Μὰ αὐτοὶ ἐκεῖ, στὸ τιμόνι. Μὲ κινδύνους πάντα ἀπὸ τ' ἀεροπλάνα, ποὺ τοὺς κυνηγοῦν ἀλύπητα, μὰ καὶ ποὺ τὰ καταφέρνουν πάντα νὰ ξεφεύγουν μὲ τὴν τόλμη καὶ τὴν καπατσωσύνη τους.

Ὁ νοῦς τους κι' ὁ λογισμός τους, ὅλη ἡ προσπάθεια κ' ἡ δραστηριότητά τους, πῶς νὰ προλάβουν νὰ ἐφοδιάζουν τὶς μαχόμενες μονάδες.

Κι' ὅλο ἐνθουσιασμό, ὅλο αἰσιοδοξία, ποὺ τὴ μεταδίδουν σ' ὅσους συναντοῦνε στὸ δρόμο τους. "Ολο κέφι, ὅλο πνεῦμα:

—«Ἐμπρός, κύριοι, δυὸ θέσεις ἀκόμα καὶ φεύγομε. "Αλλος γιὰ τὰ Τίρανα. "Αλλος γιὰ τὴ Ρώμη!».

Τ' ἁμάξι ξεκινάει. Κι' ὁ βοηθός, μ' ὅλη του τὴ σοβαρότητα, χτυπῶντας τὰ παλαμάκια:

—«Τὰ εἰσιτήριά σας, κύριοι!..».

Δὲ στέκεται ν' ἀναλύσουμ' ἐδῶ τὰ μεταφορικὰ μέσα, ποὺ χρειάζεται ἕνας στρατὸς γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐνεργεῖ τόσο ἀποτελεσματικὰ σὲ τόσο βάθος. Σὰν τελειώσει μὲ τὸ καλὸ τοῦτος ὁ πόλεμος, θὰ βρεθεῖ, βέβαια, κάποιος εἰδικός, γιὰ νὰ πλέξει τὸ ἐγκώμιο γιὰ τοὺς ἀφανεῖς αὐτοὺς συντελεστὲς καὶ ἀκούραστους ἐργάτες τῆς μεγάλης νίκης.

Κλείνω τὴν παρένθεση γιὰ νὰ παρακολουθήσουμε τὸν καβαλάρη, ποὺ τὸν ἀφήσαμε νὰ καλπάζει. Τροχάζει, καλπάζει καὶ φωνάζει:

—«Παιδιά, ἀπόψε πιάσαμε ἕνα τάγμα Μελανοχίτωνες! Τριάντα ἀξιωματικοὺς καὶ ἐφτακόσιους ὁπλίτες, ἕξη πυροβόλα, ἄφθονα πυρομαχικά!»...

Κι' ὅλοι ποὺ περνοῦνε στὸ δρόμο, ξεσποῦν σὲ ζητωκραυγὲς κι' ἐπευφημίες.

Ἡ φωνὴ τοῦ βουερή, μοιάζει σὰ σάλπισμα. "Ωρες-ὧρες λυγάει, ραγίζει ἀπὸ τὴ συγκίνηση τῆς χαρᾶς. Τὸ μισοσκόταδο δὲν ἀφίνει νὰ φαίνονται μερικὰ δάκρυα ποὺ κυλοῦν ἄθελα ἀπὸ τὰ μάτια του. Ἀφήνω στοὺς ψυχολόγους νὰ ἐξηγήσουν τὸ φαινόμενο...

Ὁ καβαλάρης μας βιάζεται. Θέλει νὰ προλάβει ν' ἀναφέρει τὴ χαροποιὰ εἴδηση. Τὸ Χριστουγεννιάτικο δῶρο ποὺ μᾶς ἦρθε ἀπὸ τὸ Μουσσολίνι.

⁂

Τριάντα ἀξιωματικοὶ καὶ ἐφτακόσιοι Μελανοχίτωνες! "Εξη πυροβόλα καὶ ἄφθονα πυρομαχικὰ καὶ ὑλικά! "Υστερα ἀπὸ ἀγῶνες ἀπάνω σὲ βουνὰ χιονισμένα. Στὸ Μάλε Τζόρε, στὸ Μάλε Ἰτέρας, στὴν Παπαθιά. Τὸ θρυλικὸ πυροβολικὸ τοὺς τσάκισε. Καὶ τοὺς ἀνάγκασε νὰ παραδοθοῦν.

Τρεῖς μέρες μάχη μέσα στὰ χιόνια ὡς τὴ μέση.

Δὲν εἶν' ἁπλὸ τὸ πρᾶγμα. Μὲ δυὸ λόγια μονάχα τὴν τελειώσαμε τὴν ἱστορία. "Ας σκεφτεῖ ὁ καθένας μὲ τὴ φαντασία του στὴν πραγματικότητα. "Ας σκεφθεῖ πῶς τουρτουρίζει, ὅταν φυσάει ὁ βοριὰς καὶ ξεκινάει ἀπὸ τὴν Ὁμόνοια νὰ πάει σ' ἕνα ἀπομακρυσμένο συνοικισμὸ τῆς Ἀθήνας μὲ ὅλα τὰ μεταφορικὰ καὶ τὰ προφυλαχτικὰ γιὰ τὸ κρύο μέσα. "Ας μεταφερθεῖ κατόπιν νοερὰ κι' ἀπάνω δῶ. Ποὺ θἄχει νὰ κάνει μὲ ὅλα τὰ «στοιχεῖα τῆς φύσεως» καὶ θὰ πρέπει νὰ τὰ νικήσει ὅλα!...

Κι' ἔπειτα στὴν περίπτωσή μας, δὲν πρόκειται γιὰ στρατὸ ἐφεδρικὸ τῆς Ἰταλίας. Εἶναι οἱ μελανοχίτωνες τοῦ Μουσσολίνι. Τὰ παράσιτα. Οἱ πιστοί του, οἱ φανατικοὶ ὀπαδοί του. Αὐτοὶ ποὺ μασσοῦν ἀπὸ τὸ καθεστὼς σὲ βάρος τῶν ἄλλων Ἰταλῶν κι' ἔχουν ὅλα τὰ προνόμια κι' αὐτοὶ κ' οἱ οἰκογένειές τους.

Μ' ἄλλα λόγια, τὸ σαθρὸ οἰκοδόμημα τοῦ φαντασιόπληχτου Μουσσολίνι τριζοβολάει συθέμελα. Καὶ δὲ θ' ἀργήσει νὰ σωριαστεῖ σὲ ἄμορφα ἐρείπια γιὰ ν' ἀνασάνει ἡ ἀνθρωπότητα ὁλάκερη. Για ν' ἁπλωθεῖ σ' ὅλο τὸν κόσμο μιὰν ἀσάλευτη, παντοτεινή, ἔνδοξη γιὰ τὴν Ἑλλάδα μας Εἰρήνη...

Ξ. ΞΕΝΙΤΑΣ

ΤΑΣΟΥ: «Τὰ σκλαβωμένα Δωδεκάνησα».

ΟΔΟΙΠΟΡΚΟ ΗΠΕΙΡΟΥ - 1935

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠ' ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 3)

του εἶναι δυὸ μέρες δρόμος. Ἐκεῖ στὰ ὀρεινὰ χωριὰ οἱ ἄντρες εἶναι ὅλοι λατόμοι, καὶ δουλεύουνε πριόνια στὰ δάση.

Στὴν κατηφοριὰ μείνανε τὰ ἐρείπια τοῦ Τεκὲ τῶν Ντερβισάδων τῆς Κόνιτσας καὶ 4 θηρία κυπαρίσσια, ποὺ λέγανε πὼς γίνανε σὲ μιὰ νύχτα καθὼς φύτεψε ἀπὸ βραδὺς 4 κυπαρισσόμηλα ἕνας ἅγιος μπαμπᾶς. Κατὰ τύχη, περνῶντας ἕνα πρωΐ, τὰ γλύτωσα, καθὼς ἔβαζε τσεκοῦρι ἕνας ἐργολάβος τοῦ Δημοσίου, νὰ τὰ κάνει ξύλα γιὰ τὸ καμίνι. Στὴν Κόνιτσα γίνεται τὸ μεγαλείτερο πανηγῦρι τοῦ χρόνου, τὶς πρῶτες δέκα μέρες τὸν Ὀκτώβριο. Οἱ σκηνίτες ὅλοι ψωνίζουνε, κατεβαίνοντας στὰ χειμαδιά. Κ' οἱ βλάχοι φέρνουνε ὅσα ὑφαίνουνε τὰ καλοκαίρια. Φέρνουνε κ' οἱ γύφτοι ἀπ' τὴν Ἀλβανία ἄλογα κ' οἱ ἔμποροι πραμάτειες. Καὶ θεάματα σὲ σκηνὲς καὶ στὰ καφενεῖα. Κάθε χρόνο λιγοστεύουνε οἱ φαντασίες, τὰ μάλλινα καὶ οἱ χοροί. Περισσότεροι βλέπουνε παρὰ ξοδεύουνε. Κι' αὐτὸ τὸ σήμερα πρὶν γραφτεῖ εἶναι κιόλας χάρη χτεσινή.

Ὁ δρόμος τοῦ Ζαγοριοῦ ἀπὸ τὴ θέση Καρυές, τραβᾶ Δοβρᾶ, δυτικὰ Ζαγόρια καὶ κοντεύει ὡς τὸ Τσεπέλοβο. Τὸ καλοκαίρι γίνεται, τὸ χειμῶνα χαλνᾶ. Τὰ Ζαγόρια εἶναι 44 χωριὰ στὸ φάρδος τῆς Πίνδου. Ψηλότερο εἶναι τὸ Βραδέτο. Στὴ μέση τοῦ Ζαγοριοῦ περνᾶ ὁ Βῖκος — μιὰ ποταμιὰ στενὴ καὶ σταυρωτὰ σκισμάδες ἀνοιγμένες σὰν μὲ σφῆνα, 300 καὶ 500 μέτρα μονοκόμματα, ποὺ δείχνουνε τὰ μέσα τῆς γῆς. Ἐκεῖ πατοῦνε οἱ ντόπιοι κυνηγοὶ μὲ βγαλμένα τσαρούχια. Ἐκεῖ φανερώνουνται κι' ἀγριόγιδα. Στοὺς νερόλακκους ἔχει πέστροφες. Ζαλισμένοι ἀητοὶ καὶ ὄρνια χτυπιοῦνται δῶ κι' ἐκεῖ ὅσο νὰ ξαναψηλώσουνε ἂν κατέβουνε νὰ πιοῦνε. Ἀπάνω στὸν γκρεμνὸ εἶναι χτισμένο τὸ Μοναστήρι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὡς μισὴ ὥρα δρόμο ἀπ' τὸ Μονοδέντρι, σκεπὲς καὶ τοῖχοι του ἕνα, στὸ μάτι μὲ τὶς φλέβες τοῦ γκρεμνοῦ. Μόνο τὰ παραθυράκια λίγο ξεχωρίζουνε τὴ νύχτα. Κουνιοῦνται τὰ χαμηλοτάβανα κελλιὰ σὰ φωλιὲς μὲ τὴν ἀνάσα τοῦ ποταμιοῦ ἀπὸ κάτω. Τὸ Ζαγόρι ἔχει δάση πολλά. Τόπους-τόπους: ἔλατα, ρόμπολα, πεύκους. Κάνει καὶ τόπους-τόπους ὀξυές, δέντρα, γράσους. Κάνει πυξάρι καὶ λεφτοκαρυὲς καὶ πρίνους γιὰ κάρβουνα.

Τὸ Ζαγόρι ζεῖ ἀκόμη ἀπ' τοὺς ξενητεμένους, δὲν ἔχει οὔτε χωράφια, οὔτε κοπάδια, ἐξὸν τῶν σκηνιτῶν τὰ περαστικά. Περνῶντας τὰ χωριὰ δὲν ἀκούγουνται χτύποι τέχνης, οὔτε ὁμιλίες καφενείου. Οἱ ἄντρες λείπουνε, γεννιοῦνται λίγα παιδιὰ παραχαδεμένα ἀπὸ μανάδες καὶ παπποῦδες. Στὸ ἔμπα του ἔχει κάθε χωριὸ ἕνα εἰκόνισμα σὲ θέση ἀγναντερὴ ὅπου ξεβγάζουνε τὸν ταξιδιώτη μὲ τὰ βιολιὰ καὶ στέκουνε οἱ συγγενεῖς τραγουδῶντας καὶ κλαίγοντας ὅσο φαίνεται. "Αλλοτες ρίχνανε χάμω ἕναν στρογγυλὸ παρὰ κι' ἐκεῖνος τὸν ἔφερνε γύρω τρεῖς φορὲς στυλώνοντας ἐπάνω τὸ ἕνα δάχτυλο, δηλαδή, φέρνοντας γύρω ὅλον τὸν κόσμο νὰ μὴ μακρύνει ἀπ' τὴν πατρίδα. Τὰ σπίτια εἶναι ἀρχοντικὰ δίπατα ὅλο πέτρα πελεκητὴ καὶ σκεπὲς πλάκα. Οἱ ὀξώπορτες εἶναι σκεπαστὲς καὶ στυλωμένες μὲ δυὸ μαρμαρένιες κολωνίτσες καὶ ἔχουνε καὶ πεζοῦλι ὅπου κάθουνται οἱ νοικοκυρὲς καὶ χαιρετοῦνε τὸν ξένο — ἡ μοναξιὰ δὲν τοὺς ἀγρίεψε. Μὲ μιὰ σύσταση ὁ ξένος γυρίζει ὅλο τὸ Ζαγόρι κι' ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ πλούτου βρίσκει εὐκολίες καὶ ἄφθονα ροῦχα. Ταβάνια, ξύλα κι' ὁ κάθε μάνταλος καὶ νταμπλᾶς μέσα εἶναι δουλεμένα. Τέτοια παλιὰ σπίτια πουλιοῦνται γιὰ λίγες χιλιάδες. Οἱ σκηνίτες ἀγοράσανε πολλά, μὰ ὥσπου νὰ ξεσυνηθίσουνε τὴν ξενοιασιὰ τῆς καλύβας τὰ ρημάζουνε. Τὸ χειμῶνα ποὺ τοὺς κλείνουνε τὰ χιόνια καὶ στὴν ξενητειὰ δυὸ παλεύουνε οἱ Ζαγορίσιοι, συντράμουνε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. "Ολοι τὸ ἐπιθυμοῦνε καὶ σπουδάζουνε. "Αν δὲ βρεθεῖ συγγενὴς ἢ περίσταση νὰ τοὺς τραβήξει ἔξω, μένουνε ἀχρείαστοι στὰ ξεπεσμένα χωριά τους. Καμμιὰ φορὰ στὴ μοναξιὰ γίνουνται φιλόσοφοι. "Αν εἶναι κατηγόρια ἡ ἀγάπη τῶν Ζαγορίσιων γιὰ τὴ μάταιη μάθηση, ἂς εἶναι γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες.

Δυὸ ἐποχὲς τοῦ χρόνου, οἱ δρόμοι γεμίζουνε βλάχους ποὺ κινοῦνε γιὰ τὶς καλοκαιρινὲς ἢ χειμωνιάτικες βοσκές. Οἱ δυὸ ἐποχὲς τοῦ χρόνου λογαριάζουνται μὲ τὶς ἑορτὲς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κατὰ τὸ παλιό. Καὶ τὰ παζάρια καὶ κάθε συμφωνία κανονίζεται ἀνάλογα· ὡς καὶ οἱ Τοῦρκοι γνωρίζανε τοὺς δυὸ ἁγίους ἀπ' αὐτὴν τὴ συνήθεια. Ἡ πορεία τους, τὸ ποῦ θὰ νυχτωθοῦνε, ποῦ θὰ βοσκήσουνε, ἔχει τὴν τάξη του ἀπὸ ἀνέκαθεν· ἄλλαξε ὅμως τὰ τελευταῖα χρόνια. Οἱ κεχαγιάδες κάνουνε ὡς καὶ ἀπόφαση πιάνουνε αὐτοκίνητα τώρα γιὰ τὰ γυναικόπαιδα στὸν ἁμαξιτό. Ψηλώνοντας πιάνουνε τὰ παλιὰ μονοπάτια. Τὴ νύχτα στήνουνε σὲ τέσσερες χαμηλοὺς στύλους τρίχινα λάγια σκουτιὰ· ἀπὸ μακρυὰ μαυρίζουνε σὰ λαγούμια. Ἀνάβουνε φωτιὲς μὲς στὸ λόγγο καὶ χουγιάζουνε νὰ τρομάζουνε τ' ἀγρίμια. Τὰ σκυλιὰ κουράζουνται καὶ σέρνουνται, μὰ ὅσα βαστοῦνε γιὰ γαύγισμα καὶ ἔξω ἀπ' τὰ λημέρια τους, ἀπάνω στὴ μετακίνηση οἱ τσομπάνηδες τάχουνε πολὺ τιμημένα. Κινοῦνε πρῶτα τὰ κοπάδια κι' ἀπὸ κοντὰ τὰ κονάκια — δηλαδὴ ροῦχα — σύνεργα, γυναῖκες καὶ παιδιὰ μὲ τὰ μουλάρια. Μπροστὰ βάζουνε τὴν ὀμορφώτερη νύφη ἀρματωμένη βαρειὰ νὰ λάμπουνε τὰ φλουριά. Στὰ κοπάδια μπροστὰ πᾶνε τὰ κριάρια κ' οἱ τράγοι ἀρματωμένοι κύπρους καὶ τσοκάνια, κατὰ τὸν πλοῦτο καὶ τὸ καμάρι τοῦ νοικοκύρη καὶ διαλεγμένα ταιριαστὰ ν' ἀκούγονται ἀπὸ μακρυὰ προπάντων νύχτα, σὰν ὄργανα.

Εἶναι τριῶν γλωσσῶν σκηνίτες: Οἱ σαρακατσαναῖοι ἔχουνε τὰ ἑλληνικὰ δική τους, ὄχι βοηθητική· οἱ κουτσοβλάχοι τὰ βλάχικα κ' οἱ ἀρβανιτόβλαχοι τ' ἀρβανίτικα. "Αν βαστοῦνε ἀπὸ τόπο ἢ ἂν οἱ τόποι βαστοῦνε ἀπ' αὐτούς, δὲ φαίνεται. "Οπου ἀκουμπήσουνε καλύβια καὶ κοπάδια, πιάνουνε συμφέρο κι' αἴσθημα, ὅπως πιάνουνε ρίζες ὅπου ἀκουμπήσουνε τὰ φύλλα τῆς ἀραποσυκιᾶς, πρὶν πήξουνε καθαρὴ πατρίδα. Κι' ἀκόμη ἀλλάζουνε ἀνάλογα μὲ μιὰν ἀνάγκη, ἕναν βαρὺ χειμῶνα, ἕνα νόμο, ἕνα γάμο. Βρίσκονται Σαρακατσαναῖοι πολλοὶ στὴν Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία, Θεσσαλία, Εὔβοια, Ρούμελη, Μακεδονία. Τὰ καλύβια τους εἶναι στρογγυλά, μυτερὰ σὰ μελίσσια. Οἱ κουτσόβλαχοι βρίσκονται ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ στὴν Πίνδο, Θεσσαλία, "Ηπειρο ὡς καὶ στὴ Βουλγαρία. "Εχουνε καὶ πολλὰ χτιστὰ χωριὰ σὲ ψηλὰ μέρη: Σαμαρίνα Βέρμιο, ποὺ ἀδειάζουνε τὸ χειμῶνα. Τὰ καλύβια τους εἶναι μακρόστενα, καθὼς καὶ τῶν Ἀρβανιτόβλαχων. Αὐτοὶ πᾶνε στὰ βουνὰ τῆς Ἐρσέκας καὶ ξεχειμωνιάζουνε στοὺς κάμπους τῆς Παραμυθιᾶς, τῆς Γουμενίτσας, στῆς Πάργας τὰ παραθαλάσσια. "Ολοι ἔχουνε βάση τῆς ζωῆς καὶ τῆς δουλειᾶς τὸ Τσελιγκάτο, δηλαδή, ἕνας μεγάλος κτηνοτρόφος καὶ ἄλλοι μικροὶ ρίχνουνε μαζὶ τὰ κοπάδια καὶ μοιράζουνται ἀνάλογα ἔξοδα καὶ κέρδη. Ἀπὸ κεῖ βγαίνει ἡ παροιμία: «σὰν πέσει ὁ λύκος, ἄλλοι στὸν ποῦχει ἕνα», γιατὶ τὰ πρόβατα τοῦ κάθε νοικοκύρη συναμεταξύ τους πᾶνε μπουλούκι, λοιπὸν τ' ἀδύνατα, καὶ σὲ τούτη τὴν περίσταση, ζημιώνουνε. Συχνὰ εἶναι συγγενεῖς ἢ πατριῶτες, μὰ ρωγιάζουνε καὶ ξένους τσομπάνους κατὰ ἑξάμηνα. Οἱ γεροντώτεροι ἔχουνε τὴν ἐξουσία καὶ τὸ σέβας, δηλαδή, ὅσο ἔχουνε τὴν ἀξιωσύνη καὶ τὸν πλοῦτο.

Ε. Π.

ΩΔΗ ΣΤΟ ΣΑΡΑΝΤΑ

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 5)

ἂς βλέπουν τα ἀντρειωμένοι
μὲ γόνατα λυτά!

Οἱ εὔζωνοι (καὶ ζωστοὶ καὶ μὴ εὔζωνοι ὅλοι!)
γέννα πολεμιστῶν, χωρὶς θώρακα, ἀσπίδα,
δὲ σκιάζονται, δὲ φεύγουν·
στέκονται, πολεμᾶν.

"Ενα καὶ μόνο οἱ εὔζωνοι ἔχουν ὅπλο,
τὴ λόγχη, ἀχώριστο, τὴν ἀστραποβολοῦσα,
καὶ μιὰ καὶ μόνη ἀσπίδα:
τὸ χάρο ν' ἀψηφᾶν.

"Οπως ἀνεμοσίφουνας Γενάρη
σβαρνίζει τὶς κορφὲς τοῦ λόγγου, π' ὅλος βόγγει,
καὶ δρασκελᾶ τὶς ράχες
πετᾶ κορφὴ κορφή,

πῶς ὁ ζευγᾶς, μὲ θέληση βουκέντρα,
τὸ ἀτίθασσο ταυρί, ποὺ ἀντίμαχο μουγγρίζεται,
τ' ἀδράχνει ἀπὸ τὰ κέρα,
τὸ βιάζει στὸ ζυγό,

πῶς μὲ θρακιὰ ἡ ἀπόκοτη ἡ καρήνα
ξενέριστη ἀρμενᾶ στ' ὑγρὸ βάραθρο πάνω,
τ' ἀγροκύματο μόνο
γγίζοντας τὸν ἀφρό,

ὅμοια κ' ἡ λόγχη, θάμα τοῦ Σαράντα,
λυγᾶ χιονοκορφὲς καὶ γονατίζει δράκους.
"Ορθιες οἱ Νίκες. Δόξα
στοὺς Σαραντάπηχους!

Ρούγα τους τὰ μονότοξα γεφύρια
τῶν κανονιῶν — πιστὰ σκυλιὰ — ποὺ ὅλο ἀλυχτᾶνε,
κ' οἱ ἴλιγγοι μεγαλεῖα
ἀντιβοοῦν ἐπικά.

Στῆς Ἰλλυρίας τὴ λευκὴ τυραννία
διαβαίνει ἡ Δόξα τους ἀκρόκορφη, ὁδηγήτρα
καὶ στὴ ζάλη τῶν καιάδων,
ἴδια ἄστρο πολικό.

Ξυπνᾶνε τριάντα τοὺς χαίρονται αἰῶνες
ἀπὸ τὸν "Ολυμπο, καὶ πλέκει ὁ γέρο Πίνδος
νέα ρόδα, νέες δάφνες,
τραγούδια νέα γι' αὐτούς,

σὲ ἀρίφνητες ποὺ ἡράκλεια ἀνάβουν Οἶτες
τῆς Θυσίας τὴν πυρά, ἀχτιδόστρατα τῆς Νίκης
κι' ἀθανατίζει ἡ ἀντρειά τους
καὶ ζῶντας καὶ νεκροί.

"Οσοι μὲ ἀτίναχτη ἀστραπὴ στὸ χέρι
ἢ μὲ ἰκάριο κεραυνὸ πεθαίνουν πολεμώντας,
τὴ σκιά τους θὰ τὴν τρέμει
καὶ στὸν "Αδη ὁ ἐχτρός.

Κάτω ἀπὸ δάφνες γέρνει ματωμένο
τὸ ποὺ ἔδυσε κορμί, μὰ τὸ τρανὸ ὄνομα τους
κάθε αὐγὴ θὰ χαράζει
σὲ στήλη σκαλιστό.

Μυστικὰ αἰθεροκύματα, σὲ θύελλα
ἤχων, θὰ τὸ σκορπᾶν στὸν οὐρανὸ τῆς Φήμης,
μὲ ὅλες τῆς γῆς τὶς γλῶσσες
νὰ τὸ μάθουν οἱ λαοί.

Κι' ὅσοι νίκη διπλῆ, καὶ χάρου νίκη
λειτουργᾶνε κ' ἐχτροῦ στ' "Αδυτα τῆς Ὀδύνης,
θυσία μαζὶ καὶ θῦτες
ἄλαλοι, ὡραῖοι, χλωμοί,

μὲ θεῶν ὅμοιοι ἀγάλματα κ' ἡρώων
ἀπὸ σεισμὸ σφοδρὸ στὴν ὄψη τιναγμένα.
σπασμένα πληγωμένα,
μ' αἴγλη ὅμως θεϊκιά,

σηκὸς τοὺς σκέπει εἰκονικὸς μαρμάρου,
καὶ μπρός τους, νοερά, γέρα περνᾶν καὶ νιάτα
μὲ θάμασμα καὶ δάκρυο
λατρείας παντοτινῆς.

Σ' ἐπαφρόδιτα τ' ὄνομά τους χείλη
θ' ἀναφτερᾶ, ἡδονὴ καὶ σάλπισμα θριάμβου
πάνω στ' Ἀκροκεραύνια
τῆς Λύρας, καὶ βροντή.

Γενάρης 1941 — Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ—ΞΕΝΑΚΗΣ

ΕΡΣΚΙΝ ΚΩΛΝΤΓΟΥΕΛ

ΣΤΑ ΚΑΠΝΟΤΟΠΙΑ

ΜΕΤΑΦΡ. Γ. ΤΡ.

28.

Ἡ "Αντα ξαναμπῆκε χωρὶς νὰ ἐπιμείνει. Εἶχαν τόσο λίγο φαΐ, ὥστε εἶταν πολὺ εὐχαριστημένη ποὺ ἐκεῖνος δὲν ἦρθε. Τὸ τυρὶ καὶ τὰ μπισκότα ποὺ εἶχαν φέρει ἀπ' τὴν Ὠγκάστα μόλις ἀρκοῦσαν γιὰ ἕνα ἢ δυὸ ἄτομα, καί, ἀφοῦ αὐτὸς δὲν ἤθελε νὰ φύγει ἀπὸ τὴ θέση του, ἡ ἴδια καὶ ἡ "Ελλι-Μαίη θὰ τρώγαν λίγο περισσότερο. "Οσο γιὰ τὴ γιαγιά, κανένας δὲν τῆς ἔδινε αὐτηνῆς σημασία. Θὰ τῆς ἔδιναν τὶς κόρες ἀπὸ τὸ τυρὶ καὶ τὰ ψίχουλα ἀπὸ τὰ μπισκότα, ὅταν θὰ εἶχαν τελειώσει. Ὁ Ζῆτερ ἔτρωγε πάντα τόσο γρήγορα, ποὺ οἱ ἄλλοι δὲ λάβαιναν ποτὲ τὸν καιρὸ νὰ φᾶνε τὸ μερίδιό τους. Ὁ Ζῆτερ ἔτρωγε σὰ νὰ εἶταν ἡ τελευταία φορὰ ποὺ ἔφερνε στὸ στόμα του φαγώσιμα.

Ἡ "Αντα καὶ ἡ "Ελλι-Μαίη καθίσανε νὰ φᾶν κι ἀφήσανε τὸ Ζῆτερ μοναχό του.

Ἀργότερα, τ' ἀπόγεμα, ὅταν ἡ Μπέσσι κ' ὁ Ντιούντ ξαναγυρίσαν, ὁ Ζῆτερ τοὺς περίμενε πάντα κάτου ἀπ' τὴ θεράντα. Σηκώθηκε μόλις πλησίασαν κι ἀκολούθησε τὸ αὐτοκίνητο ὡς τὸ μέρος ὅπου συνήθιζαν νὰ τὸ σταματοῦν, κοντὰ στὴν καπνοδόχο. Εἶταν πάντα τὸ ἴδιο μανιωμένος, μὰ ἐκείνη τὴ στιγμὴ τὸ εἶχε ξεχάσει. Ἀνυπομονοῦσε νὰ μάθει ἂν εἶχαν ἰδεῖ τὸν Τόμ.

—Εἴδατε τὸν Τόμ; ρώτησε ἡ Μπέσσι. Τί κάνει; Μήπως μοῦ ἔστειλε χρήματα;

Ἡ "Αντα βγῆκε κι αὐτὴ γιὰ ν' ἀκούσει. Ἡ γιαγιὰ ξαναπῆρε τὴ συνηθισμένη θέση της πίσω ἀπὸ ἕναν φράχο κι ἄκουγε μὲ ὁλάνοιχτα τὰ μάτια. Ἡ "Ελλι-Μαίη πῆγε κι αὐτὴ πιὸ κοντά.

—Ὁ Τόμ δὲν εἶναι πιὰ σὰν ἄλλοτε, τὸν καιρὸ ποὺ τὸν ἤξερα καλύτερα, εἶπε ἡ Μπέσσι κουνώντας τὸ κεφάλι της. Δὲν ξέρω τί ἔχει πάθει.

—Πῶς αὐτό; ρώτησε ὁ Ζῆτερ. Τί σᾶς ἔκαμε, τί σᾶς εἶπε; Ποῦ εἶναι τὰ χρήματα ποὺ μοὔστειλε;

—Ὁ Τόμ δὲ σοῦ ἔστειλε χρήματα. Καὶ δείχνει πὼς οὔτε θέλει νὰ σὲ βοηθήσει. Ὁ Τόμ εἶναι κακὸ παιδί.

—Θὰ ἔπρεπε νὰ μὲ πάρετε κι ἐμένα, Μπέσσι, εἶπε ὁ Ζῆτερ. Τὸν Τόμ τὸν ξέρω καλύτερα ἀπ' τὸν ἑαυτό μου. Εἶταν πάντα ὁ ἀγαπημένος μου. Τ' ἄλλα παιδιὰ πεισμώνανε πάντα μαζί μου, ὁ Τόμ ποτέ. Εἶταν ἕνα θαυμάσιο ἀγόρι σὰν εἶτανε μικρός.

Ἡ Μπέσσι ἄκουγε τὸ Ζῆτερ νὰ μιλάει, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ τσακωθοῦν ἐπειδὴ ἀναχώρησαν χωρὶς ἐκεῖνον. Αὐτὸ εἶταν ἕνα ζήτημα κανονισμένο. Εἶχαν ἐπιστρέψει πιά.

—Γιατὶ δὲ μὲ πήρατε νὰ ἰδῶ κι ἐγὼ τὸν Τόμ; ξαναρώτησε.

—Ὁ Τόμ εἶταν πολὺ ἀπασχολημένος ἀπὸ τὴ δουλειά του. Δὲν τοῦ περίσσευε καιρός.

—Πότε εἶπε ὁ Τόμ πὼς θἄρθει νὰ μὲ δεῖ; ρώτησε ὁ Ζῆτερ.

—Εἶπε, ἴσα ἴσα, πὼς δὲ θὰ ξαναπατήσει ἐδῶ ποτέ, εἶπε ὁ Ντιούντ. Μοῦ ἀνάθεσε νὰ σᾶς πῶ πὼς θὰ μείνει ἐκεῖ γιὰ πάντα.

—Αὐτὸ δὲν ταιριάζει καθόλου στὸν Τόμ, νὰ μιλάει μὲ τέτοιον τρόπο, εἶπε ὁ Ζῆτερ κουνώντας τὸ κεφάλι του. "Ισως ἔχει τόσο πολλὴ δουλειὰ ποὺ δὲ μπορεῖ ν' ἀπουσιάσει.

—Δὲν εἶν' αὐτό, εἶπε ἡ Μπέσσι. Ὁ Τὸμ εἶπε ἀκριβῶς ὅ,τι σοῦ ἔχει ἐπαναλάβει ὁ Ντιούντ. Δὲ θέλει νάρθει.

—Αὐτὸ δὲν ταιριάζει καθόλου στὸν Τόμ, νὰ μιλάει μὲ τέτοιον τρόπο. Ὁ Τὸμ κι ἐγὼ συμφωνούσαμε πάντα σὲ ὅλα τὰ ζητήματα. Δὲν εἴχαμε ποτὲ διαφωνίες, ἐμεῖς οἱ δυό, σὰν αὐτὲς ποὺ εἶχα πάντα μὲ τ' ἄλλα μου παιδιά. Μοῦ πετοῦσαν πέτρες καὶ μοῦ δίναν μπαστουνιὲς ἐνῶ ὁ Τόμ δὲν τὸ ἔκανε ποτέ. Ὁ Τόμ ἦταν πάντα θαυμάσιος ὅταν βρισκόταν ἐδῶ. Δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἄλλαξε τώρα τελευταῖα, γιὰ νὰ γίνει σὰν τοὺς ἄλλους...

—Τοῦ εἶπα σὲ τί δυστυχία βρίσκεστε, ἐσὺ κι ἡ μητέρα, εἶπε ἡ Μπέσσι. Τοῦ εἶπα πὼς τὸν περισσότερο καιρὸ δὲν ἔχετε οὔτε ἀλεύρι οὔτε κρέας στὸ σπίτι καὶ πὼς δὲ μπορεῖτε νὰ καλλιεργεῖτε τὴ γῆ καὶ νὰ ἔχετε σοδειά. Ὁ Τόμ τότε μᾶς εἶπε πὼς δὲν ἔχετε παρὰ νὰ πᾶτε μὲ τὴν "Αντα στὸ γηροκομεῖο καὶ νὰ μείνετε ἐκεῖ.

—Δὲν ἔπρεπε νὰ πεῖτε στὸν Τόμ πὼς ἔπαψα νὰ καλλιεργῶ τὴ γῆ μου. Φέτος θἄχω μιὰ πρώτης γραμμῆς σοδειὰ ἀπὸ βαμπάκι, ἂν μπορέσω νὰ προμηθευτῶ σπόρο καὶ λίπασμα. Τὰ ἄλλα ποὺ τοῦ εἴπατε εἶναι ἀληθινὰ καὶ σωστά. Τὸν περισσότερο καιρὸ ψοφοῦμε ἀπὸ τὴν πεῖνα. Αὐτὸ δὲν εἶναι ψέμα.

—Τέλος πάντων αὐτὸ μοῦ ἀπάντησε. Μοῦ εἶπε νὰ σᾶς πῶ νὰ πᾶτε στὸ ἄσυλο μαζὶ μὲ τὴν "Αντα καὶ νὰ μείνετε ἐκεῖ.

—Βέβαια, αὐτὸς δὲν εἶναι τρόπος ὁμιλίας ποὺ ταιριάζει στὸν Τόμ. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ μοῦ λέει τέτοια πράματα ὁ Τόμ. Δὲ βλέπω γιὰ ποιὸ λόγο θέλει νὰ πάω στὸ ἄσυλο μὲ τὴ μητέρα του. Μοῦ φαίνεται πὼς καλύτερα θἄκανε νὰ μοῦ στείλει λίγα χρήματα. Εἶμαι ὁ πατέρας του.

—Μοῦ φαίνεται πὼς ὁ Τόμ δὲ δίνει πεντάρα γι' αὐτό, εἶπε ἡ Μπέσσι. Αὐτὸς δὲ σκέφτεται παρὰ μόνο τὸν ἑαυτό του.

—"Αχ! γιατὶ νὰ μὴν εἶμαι ἀκόμα νέος! Δὲ θὰ ζητοῦσα τίποτε ἀπὸ κανέναν, οὔτε κι ἀπὸ τὸ παιδί μου τὸ ἴδιο. Μὰ ὁ Τόμ δὲν εἶναι πιὰ ὁ ἴδιος ποὺ ἤξερα. Πίστευα πὼς θὰ μοὔστελνε λίγα χρήματα, καθὼς καὶ στὴ γριὰ μάνα του...

—"Υστερα ὁ Τόμ εἶπε νὰ σᾶς πῶ ἀκόμα πὼς θὰ μπορούσατε νὰ πᾶτε νὰ κόψετε τὸ σβέρκο σας, εἶπε ὁ Ντιούντ στὸ Ζῆτερ.

Ἡ Μπέσσι ἀναπήδησε. "Επιασε τὸ Ντιούντ ἀπ' τὸ λαιμὸ καὶ τὸν κούνησε σὲ τέτοιο βαθμό, ποὺ τοῦ φάνηκε πὼς τὸ κεφάλι του θὰ ξεκολλοῦσε καὶ θὰ κυλοῦσε καταγῆς. Ἐξακολούθησε νὰ τὸν τραντάζει ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ἐκεῖνος κατάφερε νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸ σφίξιμό της.

—Δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ πεῖς αὐτό, στὸ Ζῆτερ, ξεφώνισε. Εἶναι πολὺ νὰ μιλᾶς ἔτσι. Δὲν ξέρω μεγαλείτερο ἁμάρτημα ἀπ' αὐτό. Ὁ διάβολος κοιτάει νὰ σ' ἀπομακρύνει ἀπὸ μένα ἐμποδίζοντάς σε νὰ γίνεις εὐαγγελιστής.

(Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΟ ΕΡΧΟΜΕΝΟ)

ΓΡΑΦΕΙΑ
ΡΗΓΑ ΠΑΛΑΜΗΔΗ 4
ΤΗΛΕΦ. 30-297

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΑΘΗΝΑ. Περίοδος Β'
ΤΙΜΗ ΔΡΑΧΜΕΣ 4
ΑΡΙΘ. ΦΥΛΛΟΥ 218

Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΓΡΥΡΑΡΗ

Τοῦ Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑ

Σαράντα χρόνια ἔχουν περάσει ἀπὸ τότε ποὺ πρωτοφάνηκαν τὰ σονέτα τοῦ Γρυπάρη καὶ ὅμως ὁ φιλολογικός μας κόσμος ἐξακολουθεῖ νὰ μιλάει ἀκόμα γι' αὐτά. Δὲν εἶναι τοῦτο ἀπόδειξη τῆς ἀντοχῆς τους, ἕνα μόριο ἀπὸ τὴν ἀθανασία ποὺ λαχταράει κάθε ποιητής; Τόσες συλλογὲς ἐβγῆκαν ἀπὸ τότε, τόσα ὀνόματα νέα παρουσιάστηκαν, ἀλλὰ τοῦ Γρυπάρη ἡ φήμη καθόλου δὲ λιγόστεψε. Ἡ κοινὴ γνώμη τὸν παραδέχεται σὰν ἕναν ἀπὸ τοὺς κυριώτερους παράγοντες τῆς ποιητικῆς μας ἀκμῆς ποὺ ἔφτασε στὴν ἀνώτερη ἀπόδοσή της γύρω ἀπὸ τὸ 1920. Ἡ λυρικὴ τριάδα Γρυπάρης — Μαλακάσης — Πορφύρας λάμπει πάντα στὸ στερέωμα, γύρω ἀπὸ τὸ θαυμαστὸ μετέωρο τοῦ Σολωμοῦ. Καί, ὅπως φαίνεται, θὰ μείνουν καταστερωμένοι ἐκεῖ ψηλὰ ὅσο θὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι νὰ ψιθυρίζουν στίχους κάτου ἀπὸ τὸν οὐρανό μας.

Ἀνάφερα παραπάνου τὴν κοινὴ γνώμη, ἐπειδὴ αὐτὴ μόνη τοποθετεῖ — καὶ ἐννοῶ ὁριστικά — ἕναν ποιητή. Τὰ ἄτομα εὐχαριστιοῦνται στὶς αὐθαιρεσίες, τοὺς ἀρέσει νὰ παριστάνουν τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιλογίας ἢ τὸν παραδοξολόγο· ἀπ' τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ θὰ συγχωνευτοῦν σὲ μιὰν ἀντίληψη ὁμαδική, καθένας ἀποχτᾶ συναίσθηση τῆς εὐθύνης του, βαρεῖς, καὶ ἀποβλέπει σὲ ἀπόψεις ἀνεπηρέαστες, ἀντικειμενικές. Τὸ κριτήριο λοιπὸν τοῦ συνόλου ἄφησε τὸ στίχο τοῦ Γρυπάρη νὰ περάσει δῶθε ἀπ' τὴν ἐπικαιρότητα· τὸν υἱοθέτησε δικό του, κεφάλαιο ἐθνικό. Ἔτσι στὸν κριτικὸ δὲ μένει πιά, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ τόση ἔγκυρην, ὑπερατομικὴ ἐτυμηγορία, παρὰ νὰ σκύψει καὶ νὰ ἐξηγήσει τοὺς λόγους τῆς προτίμησης αὐτῆς. Ποιὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔκαμαν τὴν ποίηση τοῦ Γρυπάρη νὰ ξεχωρίσει μὲς στὴν ἀμέτρητη στιχοπαραγωγή;

Ἔχει βέβαια πρωτοτυπία, πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἔτσι ἔπρεπε νὰ εἶναι. Σὲ τί ὅμως συνίσταται αὐτή; Πρόκειται μόνο γιὰ τὸν κρουστό του δεκαπεντασύλλαβο, γιὰ τὶς ἠχηρὲς ἐκφράσεις του, γιὰ τὸ ὅλο χρῶμα λεχτικό του, γιὰ τὶς σπάνιες ρίμες του, γιὰ τὰ ἐξαίσια σύνθετά του ἢ γιὰ ὅλ' αὐτὰ καὶ γιὰ κάτι βαθύτερο ἀκόμα; Νομίζω πὼς ὁ ποιητὴς τοῦ «Πραματευτῆ», ποὺ ἡ βασικὴ ἀρετή του εἶναι φυσικὰ ἡ τελειομορφία του, δὲν ἐσταμάτησε στὴν ἀνακάλυψη τοῦ ὕφους, μὲ μιὰ ἀνακάλυψη δηλαδὴ γλωσσικοῦ προπαντὸς ἐνδιαφέροντος, παρὰ ἐπιχείρησε ν' ἀντλήσει ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὴν ψυχολογία τὴν ἴδια τοῦ λαοῦ μας — κι αὐτὸ εἶναι ποὺ βαραίνει περισσότερο στὴν κρίση μας. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ μπορεῖ νὰ φανεῖ κάπως ἀπροσδόκητη σὲ ὅσους ἐσυνήθισαν νὰ βλέπουν τὸ Γρυπάρη σὰν ἕναν ἀπ' τοὺς τυπικώτερους Παρνασσιακοὺς τῶν γραμμάτων μας. Ἂς μὴν ξεχνοῦν ὅμως πὼς ὁ ποιητὴς αὐτός, πλάι στὰ σονέτα του, ποὺ δανείζονται συχνὰ τὴν ἔμπνευσή τους ἀπὸ τὴν ἀρχαία μυθολογία, ἔγραψε καὶ ποιήματα ποὺ πάλλουν ἀπὸ τὴ σύγχρονη ζωή μας, ἀπὸ σκηνὲς τοῦ ὑπαίθρου. Ἔπειτα, δὲν πρέπει νὰ ἀπομονώνουμε τὸ φαινόμενο τῆς γλώσσας του, τῆς ἀτόφιας καὶ ὅλο ζωντάνια. Τὴ ρίζα πρέπει ἐξάπαντος νὰ τὴν ἀναζητήσουμε βαθύτερα, ἐκεῖ ποὺ δὲ φαίνεται μὲ τὸ πρῶτο.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ὁ ποιητὴς κρατάει γερὰ ἀπὸ τὴν παράδοση. Μπορεῖ μάλιστα νὰ πεῖ κανεὶς πὼς δὲν ξεκινᾶ ἀπὸ τὸν κλασσικισμὸ ἀπευθείας, ἀλλ' ἀπ' ὁρισμένες νεώτερες ἀπομιμήσεις του, προέλευσης ἐξωελλαδικῆς. Ἐπηρεάστηκε δηλαδὴ κι αὐτός, μαζὶ μὲ ὅλους τῆς γενιᾶς του, ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ ρεύματα, καὶ ἴσως στὴν ἀσθενέστερη ἐκδήλωσή τους, τὶς ἀποκλίσεις τους πρὸς τὴν ἀρχαιολατρεία. Αὐτὸ τοῦ στοίχισε καὶ τὸ ἐπίθετο ἀλεξαντρινός, ποὺ βλέπω καὶ ἀκούω νὰ τοῦ ἀποδίνουνε συχνά. Βέβαια τὰ νεκρὰ θέματα δὲ ζωντανεύουν. Βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὶς δυνατότητες τοῦ ποιητῆ, κάθε ποιητῆ, νὰ δώσει πνοὴ καὶ αἷμα σὲ πρόσωπα καὶ καταστάσεις ποὺ ἔμειναν αἰῶνες πίσω του, γραμμὲς ἄψυχες τῆς Ἱστορίας. Μπορεῖ ὅμως νὰ δείξει κανεὶς ἐκεῖ τὴ δεξιοτεχνία του καὶ ὁ Γρυπάρης τὸ πετυχαίνει αὐτὸ μὲ περίφημο τρόπο. Στίχοι λαμπεροί, ποὺ θέλγουν τὴν ἀκοὴ καὶ γεμίζουν τὸ στόμα, ξεπηδοῦν ἀπὸ κάθε στροφή του. Καὶ καθὼς σὲ συνεπαίρνει ὁ ρυθμός, σοῦ δημιουργεῖται φευγαλέα ἡ παραίσθηση πὼς δὲν πρόκειται οὔτ' ἐδῶ γιὰ ποίηση σπουδαστηρίου. Οἱ συγγένειες ὅμως, οἱ ἐξαρτήσεις ἀπὸ τὸν Ἐρεντιὰ (ἴσως καὶ ἀπὸ τὸ Σαμαὶν μαζὶ μὲ τὸ Ρενιὲ) δὲν ἀργοῦν νὰ ἐπικυρώσουν τὴν παρατήρηση. Μὰ ὅ,τι καὶ νὰ ποῦμε, οἱ μοιραῖες αὐτὲς ἐπιρροὲς ἑνὸς ἀσχημάτιστου νέου ἐμφανίζονται ἀφομοιωμένες τεχνικά.

Ὁ Γρυπάρης ἔδωσε ἐξαρχῆς, κι ἔκαμε καλά, πρωταρχικὴ σημασία στὸ ὕφος. Τὸ δούλεμα τῶν στίχων του γίνεται πολλὲς φορὲς ἐκπληχτικό. Σκαλίζει τὸ δεκαπεντασύλλαβο μὲ τὴν ἐπιμονὴ τῶν ἰδιοφυῶν. Διαλέγει τὶς λέξεις μὲ δύσκολο γοῦστο, τὶς τοποθετεῖ προσεχτικὰ ἐκεῖ ποὺ θὰ φαντάζουν, κι ὅσο γιὰ τὶς ρίμες ἀποδιώχνει καθετὶ τὸ τριμμένο καὶ κοινό. Αἰσθάνεσαι πὼς ἐπιδιώκει νὰ πρωτοτυπήσει, ἀλλ' αὐτὸ δὲ σ' ἐνοχλεῖ. Ὁ Γρυπάρης δὲν ἔχει οὔτε τὴν ἀναβρυστὴ ἀλεγρία τοῦ Μαλακάση οὔτε τὸ ὑποβλητικό, παράπονο τοῦ Πορφύρα. Οἱ ἄλλοι δυὸ στηρίζονται περισσότερο στὶς φυσικὲς ἀρετές τους, στὴν αὐθορμησία. Ὁ Γρυπάρης ἐννοεῖ νὰ παρουσιαστεῖ ἁρματωμένος γερὰ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς τεχνικῆς. Δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη στὴ μεταδοσιμότητα τῶν συγκινήσεών του· ἢ μήπως θέλει νὰ ἐπιβληθεῖ στὸν ἀναγνώστη, προτιμώντας αὐτὸ ἀπ' τὸ νὰ τὸν παρασύρει σ' αἰσθηματολογίες καὶ νὰ τοῦ ἀποσπάσει τὴ συμπάθεια ἔτσι; Δὲν ξέρω, δὲ μπορῶ νὰ τὸ πῶ. Ἐκεῖνο πάντως ποὺ διαπιστώνει κανεὶς εἶναι ἡ μορφική του φροντίδα καὶ ἡ τεχνική ὑπεροχή του. Μόνο στὸν Καρυωτάκη ἀργότερα θὰ βροῦμε κάτι ἀνάλογο, ἂν καὶ ἡ περίπτωση τοῦ τελευταίου εἶναι περίπτωση αἱρετικοῦ.

Ὁ Γρυπάρης ἀγαπᾶ τὴ λαμπροχρωμία, τὸ εἴπαμε· ἀγαπᾶ ὅμως καὶ τὴν ἀκριβολογία. Δὲν παραστρατίζει, ὅπως τόσοι ἄλλοι τῆς ρομαντικῆς κατὰ βάθος γενιᾶς του, σὲ γλωσσικὲς ἀκολασίες. Κάθε λέξη ἔχει τὸ σκοπό της, χρειάζεται. Ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς του τὸν παρασύρει ἐδῶ κι ἐκεῖ (κι αὐτό, ὑποθέτω, συμβαίνει μὲ παλιότερα ποιήματά του) σ' ἐκφράσεις ἀόριστες, ποὺ ἐπιζητοῦν τὴν ἐπιβλητικότητα ἢ τὸ μυστήριο, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι μιὰ ἀδυναμία περαστική. Στὰ περισσότερα χτυπάει ὁλόϊσα τὸ στόχο του κι ὁ στίχος ἀναδίνει κάτι τὸ καμπανιστό. Πόσο δύσκολο εἶταν νὰ πετύχει κανεὶς σ' αὐτὴ τὴν ποίηση τὴν ὁπωσδήποτε ἐπιδειχτική, ποὺ ζητεῖ νὰ προλάβει αἰφνιδιαστικὰ τὸν ἀναγνώστη! Καὶ ὅμως ὁ Γρυπάρης τὰ κατάφερε πολὺ καλά. Κατέχοντας τὴ γλώσσα, κυβερνώντας τὴ συγκίνησή του, βάδισε στὰ σίγουρα, μὲ ἀρρενωπὴ περηφάνεια. Φυλάχτηκε ἀπὸ τὸ βερμπαλισμό, προσπέρασε τὴ μεγαλοστομία. Ἐκφράστηκε καλαίσθητα καὶ διακριτικά. Περιορίστηκε στὸ μέτρο τῶν δυνάμεών του, δὲ ζήτησε ν' ἁπλωθεῖ σὲ συνθέσεις ποὺ δὲ θὰ τὶς ἔφτανε. Κι ἔτσι συμπλήρωσε τὸν κύκλο του κανονικά, χωρὶς φουσκώματα καὶ φασαρίες.

Ἡ κυριώτερη ἐπιτυχία τοῦ Γρυπάρη στάθηκαν, νομίζω, τὰ σύνθετά του. Παρακινημένος ἀπὸ παραδείγματα μεγάλων (καὶ τοῦ Αἰσχύλου ἄραγε, ἀπὸ τότε;), θέλησε νὰ διευρύνει τὴν ἐκφραστικότητα τῆς δημοτικῆς μας πλάθοντας ἐπίθετα ἀπὸ δυὸ καὶ τρεῖς λέξεις μαζί. Ξέρουμε ποιὰ εἶναι ἡ μοίρα τῶν γλωσσοπλαστῶν: ἀξιοθρήνητη. Ἐκβιάζουν τὸ γλωσσικὸ ὄργανο, παραμορφώνουν τύπους ὁμαλούς, ἀσχημονοῦν ἀπάνου στὴν ἠχητικὴ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι τὰ κατασκευάσματά τους αὐτὰ νὰ μὴ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ κανέναν. Πολλοὶ δημοτικιστὲς τῆς πρώτης περιόδου, ὁ Παλαμᾶς πρῶτος πρῶτος, ἔπεσαν σὲ σχετικὲς ὑπερβολές. Ἀπ' ὅλων αὐτῶν τὶς ἀπόπειρες δὲν πέτυχε παρὰ μόνο ἡ προσπάθεια τοῦ Γρυπάρη, γιὰ νὰ προκαλέσει — ἀλίμονο — ὄχι λίγες μιμήσεις καὶ ἀποτυχίες. Τὰ δικά του σύνθετα, καμωμένα μὲ γνώση τοῦ ὑλικοῦ καὶ πεῖρα τῶν κανόνων, στέκουν ἀπόλυτα, ὅλα σχεδόν, ἀναφαίρετες ἐπινοήσεις του καὶ γλωσσικὸ μας ἀπόχτημα. Ὑπάρχουν στίχοι του ποὺ γεμίζουν ὁλόκληροι ἀπ' αὐτὰ καὶ ποὺ γιὰ τοῦτο διπλασιάζεται ἡ ἀπόδοσή τους. Καὶ πῶς ἀλλιῶς ἀναγνωρίζεται ὁ στίχος τοῦ Γρυπάρη, ἂν ὄχι ἀπὸ τὶς ρίμες καὶ τὰ σύνθετά του;

Ἡ δημοτική μας ἔχει ἀκόμα πολλὲς χοντροκοπιές. Οἱ τεχνίτες ποὺ θέλουν νὰ τραβήξουν τὸ δρόμο τῆς γλωσσικῆς ὀρθοδοξίας εἶναι ἀναγκασμένοι, ἀκόμα καὶ σήμερα, νὰ παραμερίζουν ὀγκόλιθους ἀπὸ τὸ πέρασμά τους. Ὁ Γρυπάρης εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐργάτες τῆς ἀκατέργαστης δημοτικῆς ποὺ προσπάθησαν νὰ τὴν καλλιεργήσουν καὶ νὰ τὴν ἐκλεπτύνουν, νὰ τὴν ἀκονίσουν καὶ νὰ τὴ λειάνουν, χωρὶς νὰ τὴ στερήσουν ἀπὸ τὰ ζωτικὰ συστατικά της. Ἔφερε τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν εὐγένεια ἐκεῖ ὅπου, ἀσύδοτος, ὀργίαζε ἕναν καιρὸ ὁ νουμαδισμός. Τὸ βάρος του ἐξάλλου, τὸ περιεχόμενό του τὸν ἐμπόδισε νὰ φτάσει στὴν ἄλλη ἄκρη, τὸν αἰσθητισμό: πάθημα ποὺ δὲ μπόρεσαν νὰ τὸ ξεφύγουν δυὸ ἄλλοι καλλιεργημένοι λογοτέχνες μας, ὁ Χατζόπουλος καὶ ὁ Παπαντωνίου, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρω ἄλλους μικρότερης περιωπῆς. Ὁ Γρυπάρης μᾶς ἔδωσε αἰσθητικὰ μαθήματα, καὶ ὄχι μόνο μὲ τὴν πρωτότυπη ἐργασία του, παρὰ καὶ μὲ τὶς μεταφράσεις του. Ἀπόδωσε στὴ γλώσσα μας βιβλία τοῦ Χάμσουν, τοῦ Χάϊνε καὶ τοῦ Γκαῖτε μὲ ἔξοχον τρόπο. Ἀφήνω τὴν τέχνη καὶ τὸν οἶστρο ποὺ ἔβαλε στὶς ἀποδόσεις τῶν ἀρχαίων.

Ἡ ποίηση τοῦ Γρυπάρη ἀξίζει πρώτιστα ὡς τέχνη. Πολλὰ ποιήματά του τὰ δέχεται κανεὶς ἀκόμα ὁλόκληρα, χωρὶς ἐνδοιασμούς. Ἀπὸ ἄλλα κρατοῦμε κομμάτια, στίχους, ἐκφράσεις, ἐπίθετα. Ὁ ποιητὴς αὐτὸς μᾶς εἰσάγει παντοῦ στὴν ἔγνοια τοῦ ὡραίου. Ὑπάρχουν τετράστιχά του ποὺ γιαλοκοποῦν ἀκόμα ὅπως ὅταν πρωτοεῖδανε τὸ φῶς, σὰ νιόκοπα νομίσματα. Ὁρισμένα ποιήματά του ἔχουνε γίνει κιόλας κλασσικά, ὁ «Πραματευτής», οἱ «Τρεῖς ἀδερφές», ἡ «Ζουχραέ». Μπαίνουν στὶς ἀνθολογίες, ἀπαγγέλνονται κάθε τόσο, ἀναφέρνονται σὲ κριτικές. Ὅσο γιὰ μένα, ἡ προτίμησή μου πάει ἀδιάταχτα στὴ σειρὰ ποὺ ἐπιγράφεται «Στὸν ἴσκιο τῆς καρυδιᾶς». Εἶναι τὸ ποίημα ποὺ τραγουδεῖ τὴ Μαντελένια, ἡρωΐδα πιὰ τῆς ποίησής μας. Σ' αὐτὸ τὸ κομμάτι βρίσκω ἀλάθερο παλμὸ καὶ συνάμα τεχνικὴ ἀρτιότητα φτασμένη στὸ ἔπακρο. Εἶναι ἕνας ἐρωτισμὸς ποὺ βγαίνει ἀπευθείας ἀπ' τὸ ἔδαφός μας, καρπὸς τῆς γῆς μας. Ἐξαίρετη ἐκτέλεση παρουσιάζει καὶ ἡ «Σάτιρα», ποὺ θὰ κέρδιζε ὅμως περισσότερο ἂν τῆς ἔλειπε, ἐκεῖ πρὸς τὸ τέλος, ἕνας τόνος κάπως διδαχτικός. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ, γιὰ τὸν αὐτοβιογραφικό του χαρακτῆρα, τὸ «Στὴ δύση τῆς γενεᾶς» καὶ γιὰ τὴν ἄξαφνη ἐπικαιρότητα ποὺ παίρνει στὶς ἡμέρες μας, ἡμέρες πολεμικές, τὸ μὲ τὸν ἀνεξήγητο τίτλο «Ἀντέρωτες». Ἀλλὰ τὶς τεχνικές του ἱκανότητες τὶς βρίσκω συγκεντρωμένες πιὸ πολὺ στὸ «Συναποθανούμενοι» ποὺ τὴν ἀπρόοπτη μάλιστα ἐναλλαγὴ τοῦ ρυθμοῦ του συλλογιέμαι πὼς τὴν ἐκμεταλλεύτηκε ὑστερώτερα συστηματικὰ καὶ ἀπαρατήρητα ἕνας ἄλλος ποιητής μας ἀπὸ τοὺς πολὺ γνωστούς. Προκειμένου ὅμως γιὰ τὸν ἀπαράμιλλον αὐτὸν μορφοκρατικὸ τοῦ λυρισμοῦ μας, δὲν παραλείπω ν' ἀναφέρω τὶς ἀπανωτὲς του χασμωδίες ποὺ, καθὼς μοῦ ὁμολόγησε ὁ ἴδιος κάποτε σὲ μιὰ συνέντευξή του, δὲν ὀφείλονται παρὰ στὴν τοτινὴ ἄγνοιά του. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τάχα πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ κι ἕνα μετρικὸ σφάλμα στὸ τελευταῖο ποίημα τῆς συλλογῆς του, ποὺ ξαναπαρουσιάζεται καὶ στὴν ἀκόλουθη μετάφρασή του: τὸ πρῶτο ἡμιστίχιο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐννιὰ συλλαβὲς ἀντὶ τῶν κανονικῶν ὀχτώ!

Τί εἶταν ἐκεῖνο ποὺ ἔκαμε τὸ Γρυπάρη νὰ σταματήσει ἀπὸ τόσο νωρὶς τὴν ποιητικὴ παραγωγή του; Ἄλλοι τὸ ἀποδίνουν ὑποθετικὰ στὶς ὑπαλληλικές του ἀσχολίες, ἄλλοι στὴν ταχτοποίησή του μὲ τὸ γάμο. Ἂς μὴν ἐπιμένουμε ὅμως σὲ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ, ἀφοῦ μάλιστα ἡ λύση τους ἐνδιαφέρει κάθε τεχνίτη γενικὰ καὶ ἀνάγεται στὶς πηγὲς τὶς ἴδιες τῆς τέχνης. Ὁπωσδήποτε εἶναι γεγονὸς πώς, ὕστερ' ἀπὸ τὶς λαμπρὲς ἐκεῖνες ἐπιδόσεις του στὴν περιοχὴ τοῦ ἔμμετρου λόγου, ὁ Γρυπάρης στράφηκε πρὸς ἄλλον τομέα. Οἱ μεταφράσεις τοῦ Αἰσχύλου ποὺ φιλοτέχνησε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σιωπῆς του βαραίνουν, σύμφωνα μὲ τὴν κρίση πολλῶν, ὅσο κι ἡ πρωτότυπη ἐργασία του. Ὅ,τι δὲ μπόρεσε ὁ φιλόλογος Γρυπάρης, ὁ σπουδασμένος στὸ ἐξωτερικό, νὰ ἀποδώσει στὴν ἐπιστήμη του ἀπευθείας, μὲ μορφὴ μελετῶν καὶ συγγραμμάτων, τῆς τὸ ἐπέστρεψε διαμέσου τῶν στιχουργημένων μεταφράσεων. Καὶ εἶχε ὅλα τὰ ἐφόδια γιὰ ν' ἀναλάβει παρόμοια δουλειά. Ὁ Γρυπάρης εἶναι ἀληθινὰ ἕνας ἀπὸ τοὺς γεροώτερα μορφωμένους λογοτέχνες τῆς γενιᾶς του. Πνεῦμα σοβαρό, δὲν ἀρκέστηκε στὴν ἐπιφοίτηση τοῦ ἁγίου πνεύματος, ποὺ εἶναι γιὰ τοὺς νωθροὺς ἡ ἔμπνευση, παρὰ ζήτησε ν' ἀξιοποιήσει μὲ τὴ διαφώτιση τὸ τάλαντο, τὸ φυσικὸ χάρισμά του. Ἀποτελεῖ ἕνα ζωντανὸ παράδειγμα γιὰ ὅσους φαντάζονται πώς, ὅσο λιγώτερο διαβάζουν, τόσο τὸ καλύτερο γιὰ τὴν πρωτοτυπία τους, ποὺ τόσο πολὺ τὴν ἔχουν σίγουρη, ὥστε φοβοῦνται κάθε ἐπαφή της μὲ τὸν ἄλλον κόσμο.

Λυποῦμαι ποὺ ὁ διαθέσιμος χῶρος δὲ μοῦ ἐπιτρέπει ν' ἁπλωθῶ σήμερα ὅσο θὰ ἤθελα στὴν ἐξέταση τοῦ ἔργου τοῦ Γρυπάρη. Θὰ τὸ κάμω καμμιὰν ἄλλη φορά, ἐπιμένοντας περισσότερο στὴν τοποθέτηση τῆς μεταφραστικῆς του ἐργασίας, ποὺ μοῦ φαίνεται ἀνυπέρβλητη ὡς τὰ τώρα. Δὲ μπορῶ ὅμως νὰ μὴν τονίσω πόσο τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου ἔχει συμβαδίσει παράλληλα μὲ τὴν πορεία τοῦ στίχου του. Ὁ Γρυπάρης δὲ θέλησε νὰ κρατήσει, σώνει καὶ καλά, τὴ θέση του ὡς ποιητὴ μὲ ἀδιάκοπες ἐμφανίσεις στὰ περιοδικὰ καὶ μὲ ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις βιβλίων. Ἔγραψε μονάχα ὅσο τοῦ ὑπαγόρεψε ἡ ἔμπνευσή του. Κι ὕστερα ποὺ νόμισε πὼς εἶχαν στερέψει οἱ κρουνοὶ τοῦ λυρισμοῦ του, θέλησε νὰ χρησιμοποιήσει θετικώτερα τὶς δυνάμεις του, σ' ἕνα ἔργο κοινῆς ὠφελείας. Τὸ πολὺ κοινὸ τῆς ἐποχῆς του τὸν δέχτηκε στὴν ἀρχὴ ἐχθρικά. Χωρὶς νὰ ἐρεθιστεῖ ἀπ' τὴν ἀντίδραση, αὐτὸς περίμενε νὰ ἐπιβληθεῖ μὲ τὸν καιρό, φυσιολογικά. Ἔτσι ἐκεῖνος ποὺ τὸν ἀποκαλοῦσαν πρὶν ἀπὸ τρεῖς δεκαετίες μαλλιαρό, εὐτύχησε νὰ χειροκροτηθεῖ ἀπὸ τὸ ἀθηναϊκὸ πλῆθος σύσσωμο σὲ χῶρο ἀνοιχτό, κατὰ τὸ παίξιμο τῶν μεταφράσεών του. Μονάχα μιὰ ἀναγνώριση ἔλειψε ἀπὸ τὸν ἄξιο πρεσβύτη: ἡ εἴσοδό του στὴν Ἀκαδημία. Τόσο πολύ, ἀλήθεια, ζηλοφθονοῦν οἱ Ἕλληνες ἀθάνατοι ἕναν ποιητή;

Ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο Γρυπάρη δὲν ἔχω πολλὲς ἐντυπώσεις. Ἡ ἀπόσταση τῆς ἡλικίας καὶ ἄλλες ἴσως ἀποστάσεις ἔγιναν αἰτία νὰ μὴν ἔρθω σ' ἐπικοινωνία στενώτερη μαζί του. Τὴν τελευταία φορὰ ποὺ τὸν εἶδα, εἴτανε σ' ἕνα κέντρο τῆς Καλλιθέας. Λιγόλογος ὁ ποιητής, κάθισε λίγο μαζὶ μὲ τὴ συντροφιά μας, συντροφιὰ νέων, καὶ ἀποχαιρετώντας μας μὲ τυπικότητα ἐξαφανίστηκε. Ὅπως οἱ περισσότεροι τοῦ κλάδου του, δείχνεται φίλος τῆς μοναξιᾶς, ἐχθρὸς τῆς τύρβης. Τὴν ἴδια ἐπιφυλακτικότητα νομίζω πὼς παρατήρησα καὶ στὶς ἀδερφές του ποὺ τὶς ἐγνώρισα στὸ γενέθλιο χωριό του, στὸν Ἀρτεμώνα τῆς Σίφνου, ἐδῶ κι ἐφτὰ χρόνια. Μὲ δέχτηκαν στὸ ἁπλὸ νησιώτικο σπίτι τους ποὺ ἄστραφτε ἀπ' τὴν πάστρα καὶ μὲ ἄφησαν νὰ ἰδῶ τὰ χαρτιὰ ποὺ εἶχαν μείνει ἀπὸ τὸν ἔνδοξο ἀδερφὸ στὸ πατρικό τους. Εἴτανε κάτι κάρτες σταλμένες ἀπὸ τὴν Ἰταλία, τὸν καιρὸ ποὺ ὁ ποιητὴς ἔκανε ἐκεῖ τὸ γαμήλιο ταξίδι του, ἂν θυμᾶμαι καλά. Ξεχώριζαν ὅλες ἀπὸ τ' ὡραῖο στρογγυλὸ γράψιμό του, σὰν κάποιων νεώτερων βυζαντινῶν χειρογράφων, ποὺ δείχνει κι αὐτὸ ἄνθρωπο μὲ καλαισθησία καὶ ὀντότητα. Μὰ κάτου ἀπ' τοὺς καλοὺς τῶν τρόπους οἱ ἡλικιωμένες ἐκεῖνες γερόντισσες, μολονότι ἁπλὲς γυναῖκες τοῦ λαοῦ, εἴχανε κάτι ποὺ σὲ κρατοῦσε σ' ἀπόσταση. Δὲν προκαλοῦσαν οἰκειότητα.

Φύση κλειστή κι ὁ ποιητής, ἰδιοσυγκρασία ὑπηρεσιακή θὰ ἔλεγε κανείς, δὲν ἔδωσε παρὰ ἐλάχιστες νύξεις ἀπὸ τὸ ἀτομικό του δρᾶμα. Ἡ σύμφυτη ἀξιοπρέπειά του δὲν τὸν ἄφησε νὰ ἐκθέσει ἀνθρώπινες ἀδυναμίες, ποὺ αὐτὲς ὡστόσο συγκινοῦνε περισσότερο. Τραγούδησε ἀπρόσωπα τὸν ἔρωτα, τὴν πίκρα του, «ἀπόβροχο, θρύλου» τοῦ λαοῦ. Μὲ τόνο συγκρατημένο, μὲ σωτήριον αὐτοπεριορισμό, μὰ καὶ μὲ ἔμπνευση γνήσια, πηγαία, μὲ μέτρο καὶ μὲ νεῦρο, διαλέγοντας δύστροπα τὶς λέξεις ἀπὸ τὸ πλούσιο μεταλλεῖο τῆς ὁμιλουμένης, δίνοντάς τους τὸ καίριο νόημα καὶ τὴ θέση τους, γλωσσοπλάστης ἀκόμα ὅπου τὸ καλοῦσε ἡ ἀνάγκη, τεχνούργησε, παρ' ὅλη του τὴν ὀλιγογραφία, ἕνα ἔργο ποὺ ἐπιζεῖ. Γέρασε δίχως νὰ λησμονηθεῖ — τί ἄλλο καλύτερο νὰ ποῦμε; Οἱ στίχοι του δὲν ἔχουν τὴ φυσικότητα τῆς ὁμιλίας, μὰ οὔτε καὶ τὶς εὐκολίες της. Συγκεντρώνουν ἐνάργεια, πυκνότητα καὶ ἀκόμα κάτι τὸ φανταχτερὸ ποὺ δὲν ξεπέφτει ὅμως ποτὲ στὴ φτηνὴ διακόσμηση. Λίγα ἀπὸ τὰ ποιήματά του ἐμφανίζουν ἀμεσότητα σχετικὰ μὲ τὸ πρῶτο ὑλικό τους, τὰ περισσότερα εἶναι θέματα κατὰ ἕναν τρόπο ἱστορικά, δανεισμένα. Ὅλα τους ὅμως εἶναι σφραγισμένα μὲ τὴν ἰδιοτυπία τοῦ ποιητῆ, ἐκφραστικὰ κομψοτεχνήματα ποὺ δὲν ἔχουν μόνο ἐπιφανειακὲς ἀρετές. Ὁ Γρυπάρης δὲν ἔχει καμμιὰ σχέση οὔτε μὲ τὸν κλαψιάρικο τόνο, οὔτε μὲ τὶς ρητορικὲς ὑπερβολές, οὔτε μὲ τὶς τραχύτητες τῆς πεζολογίας, οὔτε μὲ τὶς γλυκαναλατιὲς τοῦ σαντιμανταλισμοῦ. Τιμή του ποὺ στάθηκε μακριὰ ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἀθλιότητες τῶν στιχουργῶν. Χαρά μας κι ἐμᾶς ποὺ ἔχουμε νὰ χαιρετίσουμε ζωντανὸν ἀνάμεσά μας ἕναν τέτιον αὐθεντικὸν Ἀπολλωνίδη.

Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑΣ